



הלכות סוכות

וד' מינים

תמצית משנה ברורה

סיכום דברי המשנה ברורה ומסקנות הבה"ל והשעה"צ

גליון מיוחד הלכות סוכות | סימן תרכ"ה – תרס"ט | תשרי ה'תשפ"ג

מיועד לחזרה בלבד ואין לסמוך להלכה

הלכות סוכה

כתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים וכו' " והיינו שבימי הסוכות צריך לעשות בסוכה את מה שהאדם עושה בביתו, והיינו אכילה ושתייה ושינה וכו', וחז"ל דרשו מן הפסוקים כמה דרשות, כגון שאין לעשות את הסוכה תחת בית או אילן וכדומה מדכתיב "בסוכת" בכתב חסר, ומדכתיב בפסוק זה ג"פ "בסוכת" למדו חכמים שצריך שיהיה לסוכה ג' דפנות (והלכה למשה מסיני שהדופן השלישית מספיק טפח). עוד למדו חכמים שהסוכה צריכה להיות ראויה לדירה דכתיב "תשבו" כעין תדורו.

עוד כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספק מגרנך ומיקבך", והיינו שחג הסוכות הוא בזמן האסיף. ודרשו חכמים מפסוק זה שצריך לעשות את הסכך מדבר שפסולת גורן ויקב, והיינו דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ והוא תלוש. ומדכתיב "תעשה" לומדים שצריך לעשות את הסכך לשם צל ולא לשם צניעות, וכן נלמד מזה פסול "תעשה" ולא מן העשוי.

ויש עוד דינים שלמדו חז"ל מן הפסוקים או ממקומות או דינים אחרים, וכמה מדיני הדפנות (דופן עקומה, גוד אסיק וגוד אחית, לבד) נאמרו בהלכה למשה מסיני, ויש גם דינים שהם מדרבנן, וכפי שיבואר בסימנים הבאים.

בסימנים הבאים (תרכ"ו – תרל"ח) יבוארו דיני הסוכה והסכך והדפנות, ואח"כ (תרל"ט – תר"מ) יבוארו דיני הישיבה בסוכה, ואח"כ (תרמ"ב – תרמ"ד) יבוארו דיני התפילות והקידוש וההלל שאומרים בסוכות, ואח"כ (תרמ"ה – תר"ס) יבוארו דיני כשרות הד' מינים וסדר נטילתם, ואח"כ (תרס"א – תרס"ז) יבוארו דיני שאר ימי הסוכות, ואח"כ (תרס"ח – תרס"ט) יבוארו דיני שמיני עצרת ושמחת תורה.

סימן תרכ"ה

זמן בניית הסוכה וטעם וכוונת ישיבתה

טעם המצוה – כתיב "בסוכות תשבו שבעת ימים וכו' למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", והיינו שהקב"ה הושיב את בני ישראל בענני כבוד כדי שלא יכה בהם השרב והשמש, ואנו עושים סוכות כדי לזכור נוראותיו ונפלאותיו. ואף שיצאנו ממצרים בחודש ניסן המצוה היא לעשות סוכות בחודש תשרי, כדי שיהיה ניכר שהעשייה היא לשם מצוה, דבתשרי דרך לצאת מסוכתו לביתו מפני הגשמים, משא"כ בניסן שדרך לעשות סוכות לצל.

כוונת המצוה – יכוין בישיבתה שציוונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני הכבוד שהקיפן אז להגן עלינו מפני השרב

נכון לחוש לדעת הרמב"ם לקצוץ את ענפי האילן, ובזה מותר אפילו בלי נענוע.

וי"א וכן הלכה שהסכך הכשר שתחת ענפי האילן כמואן דליתא אפילו באילן שחמתו מרובה מצילתו, ולכן אפילו אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה פסול אם ענפי האילן נמצאים מעל הסכך הכשר, בין אם האילן קדם בין אם הסוכה קדמה, ואם האילן חמתו מרובה מצילתו, וענפיו אינם מעל הסכך הכשר אלא כנגד האויר שבין הסכך הכשר, או שהסכך הכשר מרובה עד שאם ינטל הסכך שכנגד ענפי האילן עדיין צילתה מרובה מחמתה, כשרה, כיון שיש כאן סכך כשר שצילתו מרובה מחמתו ואינו תחת ענפי האילן, ובכל זה אין חילוק אם האילן קדם או שהסכך קדם. אמנם משמע מהפוסקים שהסכך שכנגד האילן נחשב לסכך פסול, וא"כ אין להכשיר אא"כ הוא פחות מד' טפחים בסוכה גדולה או פחות מג' טפחים בסוכה קטנה. ובשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת ואינו יכול להכשיר סוכה זו, יש לסמוך על הדעה הראשונה.

וכתב הרמ"א שלדעה השניה אם השפיל את הענפים למטה ועירבם עם הסכך הכשר ואינם ניכרים, הרי הם בטלים והסוכה כשרה (אף אם הסכך הכשר אין צילתו מרובה מחמתו בלא האילן). וכתב המ"ב שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה כשר אפילו בניכרים או במונחים ממש זה ע"ג זה (אבל אם יש חלל ביניהם אסור אפילו בצילתה מרובה מחמתה), ויש חולקים. עוד כתב המ"ב שיש חולקים על הרמ"א וסוברים שרק אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן מועיל להשפיל את ענפי האילן, ונכון להחמיר כוותיהו.

עוד כתב הרמ"א שאם הניח סכך כשר ע"ג הסכך הפסול מיקרי עירוב וכשר. וכתב המ"ב דהיינו כשהסכך הכשר מרובה על הפסול, ודעת המ"א שרק אם הסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו כשר, ולשארי אחרונים כשר בלאו הכי כל שהסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול, ואם הסכך הפסול צילתו מרובה מחמתו פסול לכו"ע אף אם הסכך הכשר הוא יותר מהסכך הפסול. אמנם בחמד משה תמה על הרמ"א וס"ל שלדידן דבעינן עירוב דווקא אף אם הסכך הכשר למעלה בעינן דווקא שיהיו מעורבים, וכן סובר המאמר מרדכי, ונמצא שלרש"י ותוס' דס"ל שבעינן דווקא מעורבים אינו כשר אלא כשהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (שהו מועיל לדבריהם אפילו כשהם מרוחקים זה מזה), ולאבי העזרי דס"ל שלא מהני מה שהסכך הכשר צילתו מרובה מחמתו (אפילו כשיושב בצל אילן) חשיב עירוב. ואם הסכך הכשר והפסול מונחים על הסוכה כל אחד בפני עצמו, כשר אף במחצה על מחצה מהל"מ, אלא שכיון שא"א לצמצם יש להעדיף מעט.

באיזה אופן מועילה קציצת האילן – סוכה שתחת האילן וקצץ את האילן כדי שיהיה חלק מהסיכך הכשר, הסוכה כשרה אפילו אם אין שם סכך אחר, וצריך להגביה כל ענף לבדו ולהניחו לשם צל (וא"צ להניחו לשם סוכה), ואם לאו פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

והשמש. ובדיעבד יוצא ידי חובה אף אם כיוון רק לצאת ידי חובה.

זמן בניית הסוכה – המדקדקים מתחילים לבנות את הסוכה בליל מוצאי יו"כ, וכנ"ל בסימן הקודם, ולמחרת יתקן כולה אם אפשר. ומי שאינו מדקדק יתחיל עכ"פ ביום י"א אחרי היציאה מבית הכנסת, ויגמור כולה אם אפשר, ואפילו הוא ערב שבת עד חצות, ואח"כ י"ל שאסור.

סימן תרכ"ו

העושה סוכה תחת אילן או גג

מלבד הדינים אלו דברים כשרים לסכך, והדין שהסכך יסכך על הסוכה באופן שצילתה מרובה מחמתה כפי שיתבאר בסימנים תרל"א תרל"ב, ישנה הלכה נוספת שדרשו חז"ל מדכתיב "בסוכת" בכתב חסר, שצריך שלא יהיה סיכוך נוסף על הסוכה מלבד הסיכוך הכשר. ובסימן זה הנדון הוא מה הדין כאשר הסיכוך הנוסף אינו על כל הסוכה, מתי הוא פוסל את הסוכה ומתי לא, ומתי ניתן להכשירו ע"י עירוב של סכך כשר בסכך הפסול.

עוד יתבאר כמה אופנים שבא להכשיר סכך שלא היה כדין בשעת הנחתו, ומתי יש בזה פסול של "תעשה" ולא מן העשוי ומתי לא.

אין לעשות סוכה תחת בית או אילן או סוכה, דכתיב "בסוכת" בכתב חסר, והיינו שישב בסוכה אחת. וביתו גופא פסול לסוכה מפני דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה. ואילן פסול לסכך מפני שהוא מחובר. ואם האילן נמצא מצדי הסוכה, אע"פ שמחמת צל האילן לא מגיעה החמה לסוכה כלל, כשר.

העושה סוכתו תחת האילן אם האילן צילתו מרובה מחמתו הוא פוסל את הסוכה בכל גוונא, (והיינו אף אם ישפיל את ענפי האילן ויערבם עם הסכך וסכך הסוכה יהיה הרוב וענפי האילן אינם ניכרים. ואף אם הבית או האילן אינם רחוקים י' טפחים מהסכך פסול), אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו נחלקו הפוסקים בדין זה, י"א שאם הסוכה צילתה מרובה חמתה כשרה אפילו ללא השפלת הענפים, כיון שצל האילן כמי שאינו, ואם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן, בזה צריך להשפיל את הענפים ולערבם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים, שאז הסכך רבה עליהם ומבטלם, וזה מותר אפילו לכתחילה, ואפילו אם עשה את הסוכה בחול המועד (ואין שייך לומר בזה אין מבטלין איסור לכתחילה, דאין כאן שם איסור, אלא שהיושב בה אינו יוצא יד"ח), אמנם אם הניח את הסכך הפסול מעל הסכך הכשר חשיב ניכר ולא מהני. והנה השו"ע סתם בזה שלא כדעת הרמב"ם דס"ל שאפילו אם הרוב הוא סכך כשר צריך לקצוץ את ענפי האילן, אמנם בביתאור הלכה הביא שדעת הבה"ח לחוש לדעת הרמב"ם, ורבינו חננאל והרי"ף גיאות סוברים כהרמב"ם, והסיק שלכתחילה בודאי

תחב יחור של אילן בארץ וענפיו מצילים על הסוכה, אם עשה זאת לשם צל על הסוכה כשר (אא"כ השריש), ואם שלא לשם צל וכשהגיע סוכות כיוון שיהיה לשם צל, פסול משום תעשה ולא מן העשוי.

העושה סוכה תחת מחובר או בית ומסירו לא מיקרי תעשה ולא מן העשוי, כיון שהפסול אינו בסכך, ולכו"ע א"צ לחזור ולנענע את הסכך.

העושה סוכה תחת הגג והסיר הרעפים ונשארו הקורות שמתחתם, לדעת השו"ע הסוכה כשרה, ומותר לשבת אף תחת הקורות, שאף שהקורות לא נקבעו לשם צל, מ"מ הסרת הרעפים נחשב תיקון בגוף הקורות לשם סוכה, וזה מועיל לפי המ"א אפילו אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה רק בצירוף הקורות, והחמד משה והמאמור מרדכי מפקפקים בזה קצת. ומשמע במ"א שלדעת השו"ע לכו"ע א"צ שיהיה הסכך צילתו מרובה מחמתו גם אם ינטל מה שכנגד העצים, כי גם העצים כשרים, ומהגר"א משמע שלדעת אבי העזרי (הדעה השניה בדין סוכה שתחת האילן) צריך שאפילו אם ינטל מה שכנגד הקורות ישאר סכך כשר כשיעור. אבל ללא המעשה של הסרת הרעפים (אלא שעדיין לא הניח הרעפים ע"ג הקורות) נחשבים הקורות לסכך פסול, והדין בזה כמו בסוכה שתחת האילן שכשר רק באופן שאם ינטל הסכך שכנגד הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, וכן נ"מ שצריך שהקורות לא יהיו רחבים ד"ט. ויש אחרונים שסוברים שבכל גוונא צריך שאם ינטל הסכך שכנגד הקורות תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, דלא ברירא לומר שע"י הסרת הרעפים נעשו הקורות לסכך כשר, ובאמת בסתם סוכות שרגילים לכסות את כל הסוכה בודאי בכל גוונא תישאר הסוכה צילתה מרובה מחמתה, וא"צ לצמצם שלא לשבת תחת הקורות (אף לפוסקים שמחמירים שלא לשבת תחת סכך פסול אפילו אם הוא פחות מד' טפחים, אכן כדי לצאת ידי כל הספיקות יראה שיהיה ריווח ג' טפחים בין קורה לקורה משום חשש לבוד. ואם סיכך ע"ג הקורות עצמם הסוכה כשרה אפילו אם אין ביניהם ג"ט, ולא אומרים לבוד לצרפם יחד ויהיו יותר מד' טפחים שזה פוסל את הסוכה, כיון שמונח ביניהם סכך כשר, ואפילו אם הקורות בנויות מתחילה בלא גג כשרה, ומותר גם לשבת תחת הקורות.

לדעת הרמ"א מותר לעשות **סוכה מתחת גג נפתח** אפילו בשעה שהגג סגור, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, והב"ח והמ"א והא"ר ושארי אחרונים מחמירים שצריך לפתוח את הגג לפני הסיכוך, ואם שכח וסיכך כשהגג סגור צריך לפתוח את הגג ולנענע כל עץ בפני עצמו ולחזור ולהניחו לשם צל, ואם סיכך על התקרה והסיר את התקרה פסול לכו"ע כיון שמקודם היה סכך בלי דפנות וללא דפנות אין על הסיכוך שם סכך, ולכן מכשיר הפמ"ג אם היה י' טפחים בין הסיכוך לגג, ובביכורי יעקב מצדד להכשיר אפילו אם היה רק חלל טפח. ואם הסיכוך היה כדין ואח"כ סגר את הגג מפני הגשמים וחזר ופתחו, כשר לכו"ע, כיון שנעשה מתחילה בהכשר, והוי כמו שפרס עליה סדין והורידו. ואפילו ביו"ט מותר לסגור ולפתוח את הגג אם יש לו צירים, ואין בזה משום בנין וסתירה דהוי כפתח, ואם אין לו ציר מותר ע"י נכרי. ויזהר שלא ישב שם כשהגג סגור, וכן יזהר שהגג לא ישאר מוטה קצת על הסכך, דאפילו אם אינו מוטה בשיעור הפוסל את הסוכה, צריך להזהר לא לשבת תחתיו. ואם הגג קבוע עם מסמרים ושכח לפותחו עד כניסת יו"ט ואין לו סוכה אחרת, מסתפק הפמ"ג אם מותר לפותחו ע"י נכרי או לסכך סוכה אחרת ע"י נכרי

משום שבות במקום מצוה, או שאסור, וסיים להורות היתר חלילה לי וצ"ע בכל זה, עכ"ל. ועיין בביכורי יעקב. ובבין השמשות בודאי יש להקל ע"י נכרי.

סוכה פטורה ממזוזה, אפילו אם היא בחדר שדר בו כל השנה, דשבעת ימים לא מיקרי קבע, ואם יש שני חדרים זה לפנים מזה, אם הסוכה היא בחדר הפנימי ונכנסים מהחדר לסוכה, פתח הסוכה צריך מזוזה משום חדרו, ואם הסוכה בחדר החיצוני וממנה נכנסים לחדר הפנימי, י"ל שחייב לשים מזוזה בפתח הסוכה הפתוח לרה"ר וכדומה, דהוי כבית שער.

סימן תרכ"ז

כמו שנתבאר בסימן הקודם שאין לעשות סוכה מתחת בית או אילן, כך העושה אהל פנימי בתוך הסוכה והוא יושב בצל האהל, לא יצא ידי חובתו. ובסימן זה יבואר מה נחשב אהל בתוך הסוכה ואין לשבת תחתיו, ומה אינו נחשב אהל אף שהוא מיצל עליו ומותר לשבת תחתיו.

שינה תחת המיטה - צריך לשבת בצל הסוכה ולא בצל אהל אחר, ועיקר ישיבת הסוכה הוא אכילה שתיהושינה, ולכן הישן תחת המיטה בסוכה ותחתית המיטה גבוהה י' טפחים מהקרקע לא יצא ידי חובתו, אפילו אם דפנות המיטה רחבים פחות מטפח. וכתב הב"ח שלפי טעם זה הפסול הוא מדרבנן, אבל לסוברים שהפסול הוא משום שזה דומה לסוכה תחת סוכה זה דאורייתא, והפמ"ג מפקפק דאפשר שלכו"ע זה דרבנן.

הישן בסוכה תחת כילה (-סדינים הפרוסים סביב המיטה על ארבעה מקלות, ואינה דבר קבוע. וקינופות הם דבר קבוע, ונקליטין אינם קבועים אבל הם קבועים יותר מכילה, ודינם יבואר להלן), אם הכילה אינה גבוהה י' טפחים מהקרקע, או שאין לה גג רחב טפח, יצא, דלא חשיב אהל, אבל אם יש לה גג טפח, ויש בין הקרקע לכילה י' טפחים (אע"פ שבין המיטה לכילה יש פחות מי' טפחים), לא יצא, דחשיב אהל. ואם אין לה גג טפח ובתוך ג' טפחים סמוך לגג יש רוחב טפח נחשב כגגו טפח, ובחמד משה מפקפק על דין זה. וכן היכא שיש מרחק טפח בין הסדינים לקרקע, חשיב שיש בגגה טפח, דאמרינן שהאויר שבין הסדינים לארץ נעשה מחיצה מדין לבוד, וממילא כל הכילה נחשבת כגג והוי אהל.

קינופות (-עצים היוצאים מארבעת ראשי המיטה והם קבועים מאד), אסור לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו אפילו אם אינם גבוהים י' טפחים מן המיטה, (וכאן מוודדים מן המיטה כיון שהם קבועים, משא"כ בכילה).

נקליטין (-עץ אחד יוצא מאמצע המיטה בראשה והשני כנגדו במרגלותיה ויש עצים ארוכים מזה לזה), מותר לפרוס עליהם סדין ולישן תחתיו, מפני שאין לה גג טפח, ובלבד שלא יהיו גבוהים י' טפחים מהמיטה, ויש מכשירים אף בגבוהים עשרה, דס"ל שאוהל משופע לא מיקרי אהל כלל, ונקטינן בזה להחמיר.

פרס סדין תחת הסכך לנוי, או **שנתן תחת הסכך לנוי** דברים אחרים שאין מסככים בהם כגון מיני אוכלים וכלים נאים, אם הם בתוך ד' טפחים לסכך הרי הם בטלים לסכך והסוכה כשרה ומותר אף

לישב תחתיהם, ואם הם רחוקים ד' טפחים מהסכך אינם בטלים לסכך ודינם כסכך פסול, ואם יש בהם רוחב ד' טפחים והם באמצע הסוכה הרי הם פוסלים את כל הסוכה כמבואר בסימן תרל"ב, ואפילו אם אותם דברים חמתם מרובה מצילתם ג"כ אסור, ויש מקילים כשחמתם מרובה מצילתם, ונכון לתפוס דעת המחמירים. ואם אינם עשויים לנוי, אע"פ שהם בתוך ד' טפחים לסכך או אפילו בתוך הטפח הסמוך לסכך דינם כסכך פסול. והנה בגמרא מובא הפסול בתולה סדין כדי לקלוט את העלים הנושרים, ומהטור והשו"ע כאן מבואר שגם אם תלה למטרה אחרת פסול, והבה"ל דן מה הדין בתולה סדין כדי לייבשו, עיי"ש. וכתב הרמ"א שאף שמדינא אין לאסור נוי סוכה אלא ברחבים ד' טפחים מ"מ יש להזהר לכתחילה שלא לתלות שום נוי סוכה אלא בתוך ד' טפחים לסכך, שמא יעשה נוי רחב ד' טפחים וישב תחתיו, ומ"מ לענין תלית מנורות כנגד השלחן אין צריך להחמיר שיהיו בתוך ד' טפחים, ואדרבה עדיף להרחיקם מן הסכך כל מה שיוכל.

סימן תרכ"ח

סוכה שנמצאת מתחת סוכה אחרת, אם הסוכה התחתונה חזקה בכדי לקבל כרים וכסתות (שאדם מניח כדי לישן או לאכול עליהם) אפילו ע"י הדחק (והיינו שהגג של התחתונה שזה קרקעיתה של עליונה מתנענע כשמשתמשים שם), ויש עשרה טפחים בין הסכך של העליונה לקרקעיתה, העליונה כשרה אם הסכך למטה מעשרים אמה מקרקעיתה של העליונה, והתחתונה פסולה כיון שהיא נמצאת תחת סוכה כשרה, ולגבי פסול התחתונה אין נ"מ אם סכך העליונה הוא בתוך כ' לקרקע שלה או לא. ואם אין בעליונה עשרה טפחים, או שאינה יכולה לקבל כרים וכסתות אפילו ע"י הדחק, או שחמתה של עליונה מרובה מצילתה, או שאין לעליונה דפנות כלל (והסכך מונח ע"ג עמודים), או שאין בדפנות העליונה ז' על ז' טפחים שזה שיעור רוחב הכשר סוכה, העליונה פסולה, והתחתונה כשרה אם צילתה מרובה מחמתה אפילו אם העליונה למעלה מעשרים אמה (ואינו פוסל הסכך שכנגדו למטה דאין הפסול בעצם הסכך אלא במה שהוא למעלה מעשרים אמה, ואין ללמוד מכאן להכשיר היכא שסכך העליונה פסול משום תעשה ולא מן העשוי), ואפילו אם צילתה של עליונה ג"כ מרובה מחמתה, ואם התחתונה אין צילתה מרובה מחמתה וצריך לצרף את הסכך של העליונה כדי להכשירה, צריך שלא יהיה סכך העליונה גבוה מעשרים אמה (ואז כשרה בין אם הסוכה העליונה גבוהה י' טפחים והיא ראויה לקבל כרים וכסתות, בין אם אינה גבוהה י' טפחים ואינה ראויה לקבל כרים וכסתות), ואם העליונה בעצמה צילתה מרובה מחמתה גם היא כשרה.

העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, אם הסוכה יכולה לעמוד ברוח מצויה שיש ביבשה ע"י שקשרה בחוזק כשרה, אף שהיא מיטלטלת ואינה קבועה, ואפילו בשעה שהעגלה הולכת כשרה, (ואע"פ שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של הים והיא נמצאת בים, מכלל דירת עראי לא נפקא. וכן סוכה שרגילים הסוחרים לעשות בעגלות שלהם כשרה אם יש בתוכה גובה י' טפחים ורוחב ז' טפחים ללא הגלגלים והיא עומדת ברוח מצויה דיבשה), ואם אינה יכולה

לעמוד ברוח מצויה דיבשה כיון שלא קשרה בחוזק כלל פסולה, דאפילו דירת עראי לא הויא. **העושה דפנות סוכתו ע"ג גמל או ע"ג אילן** וסיכך ע"ג הדפנות כשרה, ואסור לעלות לסוכה כזו ביו"ט מפני שאסור להשתמש ביו"ט בבעלי חיים או במחובר, ואם עבר ועלה יצא יד"ח, והפמ"ג מסתפק אם מותר לכתחילה לעלות לה ביו"ט כשאין לו סוכה אחרת, ובביכורי יעקב מסיק לאסור. ואם מקצת מקרקעית הסוכה ודפנותיה ע"ג אילן ומקצתה בדבר אחר וסיכך על הדפנות, אם היא עשויה בענין שאם ינטל האילן היא תישאר עומדת על הדבר האחר ולא תיפול עולים לה ביו"ט בסולם שלא על דרך האילן, ואם לאו אין עולים לה ביו"ט.

ואם הסוכה ע"ג קרקע אבל הסכך נסמך על האילן אסור לעלות לסוכה בשבת ויו"ט גזירה שמא ישתמש בסכך להניח עליו או לתלות עליו איזה דבר ונמצא משתמש באילן, ואפשר שבזמננו שאין רגילים בכך מותר, ומ"מ לכתחילה אין לסמוך את הסכך ע"ג אילן כיון שאין מעמידים את הסכך לכתחילה אלא בדבר הראוי לסיכוך. ואם נעץ קונדיסין באילן וסמך הסכך עליהם מותר אף לכתחילה. ואם ראשי הקנים של הסכך נסמכים על הגמל פסולה, כיון שאם הגמל ילך הסכך יפול, והוי סוכה שאין לה קבע.

סימן תרכ"ט

ממה צריך להיות הסכך

כתיב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיבבך", ודרשו חכמים שיעשה את הסוכה (והיינו הסכך, דהסוכה נקראת על שם הסכך) דווקא ממנינים הדומים למה שמאסף מפסולת גורן ויבב, והיינו דברים שגידולם מן הארץ, והם תלושים, ואינם מקבלים טומאה. ומדרבנן אין מסככים בכל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה, אע"פ שעכשיו אינו מקבל טומאה. ויש דברים שחכמים גזרו שלא לסכך בהם, כגון בגידולי קרקע שנשתנה צורתם ואינם נראים כגידולי קרקע, או סכך שריחו רע, או בחבילת קנים, או בנסרים רחבים ד' טפחים. ובסימן זה יבוארו פרטי דינים אלו. עוד יבואר בסימן זה האם מותר להעמיד את הסכך ע"י דבר המקבל טומאה.

תנאי הכשר הסכך – הסכך צריך להיות מדבר הצומח מן הארץ, ויהיה עכשיו תלוש, ואינו ראוי לקבל טומאה, אבל דבר שאינו צומח מן הארץ, אע"פ שגידולו על הארץ כגון עורות של בהמה או מיני מתכות או עפר ממש, אפילו אם אינם מקבלים טומאה (כגון שלא נעשה מזה כלי) אין מסככים בהם, ופסול זה הוא דאורייתא, ודבר המקבל טומאה מדרבנן פסול רק מדרבנן, ואם אין לו דבר אחר לסכך בו, י"ל שישכך בזה ולא יברך.

כלי – דבר המקבל טומאה אפילו מדרבנן כגון כלי אין מסככים בו, ואפילו כלי שנשבר ולא נשאר בו שיעור לקבלת טומאה אין מסככים בו מדרבנן, כיון שהיה ראוי לקבל טומאה, אמנם כלי שהיה ראוי לקבל טומאה מדרבנן ונשבר מסככים בו.

ארוכות המיטה אין מסככים בהם אפילו אם הם של עץ, ואפילו אינם מיטה שלימה, כיון שהם באים ממיטה שלימה.

שפוד של עץ מסככים בו כיון שדינו כפשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אפי' מדרבנן, ויש מצדדים שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ואם יש בראשו

קצת ברזל הרי הוא מקבל טומאה ואין מסככים בו, ושפוד של ברזל בלאו הכי פסול כיון שאין גידולו מן הארץ.

חיצים אם יש להם בית קיבול פסולים ואם לאו כשרים, ואם היו פעם אחת בברזל פסולים כיון שהיו ראויים לקבל טומאה.

קנים הנבראים חלולים אינם מקבלים טומאה אע"פ שיש להם בית קיבול, מפני שלא נעשו לקבלה, ולכן מסככים בהם. וכן מותר לסכך בצינור לפי שלא נעשה לקבלה, ועיין ביו"ד סימן ר"א סעיף ל"ו שאם חקק גומא במרזב כדי לקבל צורות הוא מקבל טומאה, ולענין שיעור הגומא יש חילוק בין עץ לחרס עיי"ש.

כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר הרי הוא מקבל טומאה מדרבנן, ולפי זה אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה אפילו אחרי שנשברו, ובביכורי יעקב נוטה להקל בשעת הדחק בנשברו, כיון שגם כשהם שלימים טומאתם מדרבנן.

פשתן מסככים בו כל זמן שלא נידק במכתשת, אבל אם כבר נשרה במים או שנידק ולא ניפץ (- נסרק במסרק) יש להקל לסכך בזה רק בשעת הדחק, וכתב השע"צ שבנידק ולא ניפץ אין להקל אלא כשאין לו סכך אחר, ואם כבר ניפץ אין מסככים בו מדרבנן (וי"א שזה מדאורייתא), מפני שאין צורתו עומדת עליו ונראה כאילו אינו גידולי קרקע, ועוד שהרי ראוי לתתו לכרים וכסתות ואז הוא יקבל טומאה, ועל כן גם בנעורת שברי גבעולים הננערים מן הפשתן אין מסככים, כיון שראוי למלא מהם כרים וכסתות, ולפי טעמים אלו אין לסכך אפילו **בצמר גפן וקנבוס** אם נידקו ונופצו למרות שאינם מטמאים בנגעים, עוד כתבו טעם הגזירה משום שבנידק ונופץ קרובים לטווחו ויקבל טומאה, ולפ"ז בצמר גפן וקנבוס שאינם מקבלים טומאה כלל לא שייכת גזירה זו, ויש להחמיר.

חבלים של פשתן או של קנבוס אע"פ שאין מקבלים טומאה אין מסככים בהם, מפני שאינם נראים כגידולי קרקע, וחבלים של גמי ושל סיב כשרים.

מחצלת של קנים או קש או שיפה או גמי שאין לה שפה, בין שהיא חלקה והיא ראויה לשכיבה, בין שאינה חלקה ואינה ראויה כ"כ לשכיבה, אם היא קטנה בכדי שכיבה והיינו כקומת איש ומעט יותר, סתמא עומדת לשכיבה והיא מקבלת טומאה ואין מסככים בה אא"כ עשאה בפירוש לסיכוך, שכשר אפי' אם אין מנהג ברור בעיר, אבל אם המנהג בעיר להשתמש בה לשכיבה לא מועיל שעשאה לסיכוך או שקנאה בפירוש לסיכוך, שמא יבואו כולם לסכך בה. רמ"א. ואם עשאה בסתמא או שאין ידוע כוונת עשייתה, אם רוב בני העיר עושים אותה לסיכוך תולים שגם הוא עשאה לסיכוך. ואם היא גדולה סתמא עומדת לסיכוך ומסככים בה, אא"כ עשאה לשכיבה או שמנהג המקום לעשותה לשכיבה, ואם מנהג המקום אינו ידוע מותר לסכך בה כל זמן שלא ידוע שעשאה לשכיבה, או שכבר השתמשו במחצלת שיש לחוש שמא השתמשו בה לשכיבה, והוי ספק דאורייתא. וכתב המ"ב שבמקומותינו המנהג לעשותה לשכיבה, וא"כ אפילו הוא עשאה לסיכוך אין מסככים בה כנ"ל. ומחצלת שיש לה שפה בענין שהיא ראויה לקבל יש לה שם כלי והיא מקבלת טומאה ואין מסככים בה אפילו אם ניטל שפתה, ואם דעתו בהדיא לסיכוך מסככים בה אפילו כשיש לה שפה, ויש

מחמירים גם בזה. וכתב הרמ"א שבמקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגות כעין תקרה אין מסככים בהם אפילו אם נעשו לסיכוך שאינם מקבלים טומאה, גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית, ומחצלאות של תקרת הבית פסולות מן התורה מחמת שלא הוקבעו לשם צל אלא לשם דירה.

מחצלאות של ערבה – דעת הביכורי יעקב לאסור לסכך במחצלאות העשויות מענפי ערבה קלועים, כיון שבסתמא הם עומדים לשכב ולשבת עליהם בעגלות, ובפרט אם השתמשו בהם בעגלה אפילו לא לשכיבה או לשיבה אלא לקבל פסולים מדאורייתא. אמנם הבית מאיר סובר שאם הם עשויים כמו אותם שבעגלות דהיינו שיש להם תוך ושוליים ואחוריים פסולים, אבל אלו שאינם אלא צד אחד פשוט אינם מקבלים טומאה, אפילו אם הם נעשים להניחם בעגלות מן הצד למחיצה כשרים לסיכוך, ובפרט שהם גדולים שאין דרך להניחם כלל בתוך העגלות, וכ"ש אלו שנעשו בפירוש אצל האומן כדי לסכך בהם, כשרים בלי שום גמגום, עכ"ד. והפמ"ג מגמגום בזה משום גזירת תקרה, והביאור הלכה כתב שאינו יודע מה שייך גזירת תקרה במקום שאין מנהג לסכך בזה. ומסקנת הבה"ל שהרוצה לסמוך על דעת הבית מאיר בודאי אין למחות בידו, אכן במקום שמסככים בהם כל השנה את הגגות בודאי יש להזהר בהם משום גזירת תקרה כמ"ש הרמ"א.

דין סיכוך בסולמות ודין מעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה – השו"ע מסתפק אם מותר להניח סולמות על הגג ולשים עליהם את הסכך. י"מ דאיירי לענין לסכך בסולם עצמו, ומדובר בסולם רחב ד' טפחים, והספק הוא אם הוא פשוטי כלי עץ שאינם מקבלים טומאה, או שכיון שיש בסולם נקבים שהשליבות תקועות בהם דמי לבית קיבול, וסכך פסול באמצע הסוכה פסול בד' טפחים. וי"מ שודאי אין לסכך בסולם רחב ד"ט כיון דדמי לבית קיבול, והנדון הוא לענין להעמיד את הסכך בסולם שאינו רחב ד"ט, אם יש להחמיר מצד מעמיד בדבר המקבל טומאה שמא יבואו לסכך בו, (ולהעמיד על הכותל אבנים מותר כיון שלא שכיח שייסכך בהם), וכן העתיקו כמה אחרונים לדינא שלכתחילה יש להזהר שלא להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה, ולט"ז יש צד שאפילו אם בעלמא מעמיד מותר, הכא יש לחוש שמא ירבה בסולמות. אכן בדיעבד או שאין לו שאר דברים מותר להעמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה. וע"י בדרכי משה (והעתיקו הגר"א) שפשוט שאין לסכך בסולם, דחשיב בית קיבול והוא מקבל טומאה, וממילא בודאי יש להחמיר שלא לסכך עליו, ואפילו להניחו על הסכך כדי להחזיקו זה בכלל מעמיד ואסור, ומלבד זה הרי הוא סכך פסול, וכ"ש שאין לסכך בסולמות של עגלות או סולם של אבוס הנתון על שתי יתדות ויש שם מספוא למאכל בהמה שזה בית קיבול גמור ומקבל טומאה מן התורה. וסולם שאין בו נקבים והשליבות מחוברות במסמרים, הרי זה פשוטי כלי עץ שאין מקבלים טומאה אף מדרבנן, ויש מחמירים גם בזה משום לא פלוג, ואם השליבות בתוך חריץ צ"ע אי חשיב כבית קיבול. וכתב הרמ"א שאין להעמיד את הסכך בכל כלי המקבל טומאה כגון ספסל וכסא הראויים לקבל טומאת מדרס. וכתב המ"ב שכל כלי עץ שהוא רחב קצת וראוי להניח עליו דבר, י"א שהוא מקבל טומאה מדרבנן, ולכן אין להניח מרא ומגריפה על הסכך להחזיקו או תחת הסכך להעמידו, אפילו אם הם נשברו.

כלונסאות הסוכה מותר לחברם במסמרים או לקושרם בבלאות בגדים שהם מקבלים טומאה. שו"ע. וכתב המ"ב שלכו"ע אין בזה משום מעמיד בדבר המקבל טומאה, דאינו מעמיד בהם את

הסכך אלא את הכלונסאות (מעמיד דמעמיד, והחזו"א מחמיר בזה), ולקשור את הסכך עצמו לכלונסאות בחבלים ראוי להזהר לכתחילה.

מיני מאכל ובשמים - מאכלי אדם הרי הם מקבלים טומאה ואין מסככים בהם אפילו אם לא הוכשרו לקבל טומאה, ומאכל בהמה אינו מקבל טומאה. ומיני בשמים שאינם נאכלים להנאת גופם אלא למראה וריח וכדומה מסככים בהם, וקנמוזן אף שהפמ"ג מיקל בו, בביכורי יעקב מוכיח שדינו כאוכל מהא דמברכים עליו בפה"א.

ענפים עם פירות מותר לסכך בהם רק אם הרוב כשר לסכך, ויד הפרי דינו תלוי, שאם קצרים לאוכל דינו כמו הפרי וצריך שהענף הכשר יהיה יותר מהפרי ומיד הפרי יחד, ואם קצרים לסיכוך הם כשרים לסיכוך והם מצטרפים עם שאר הענף לרוב לבטל הפרי, ואם קצרים לאוכל ונמלך לסכך בהם אין המחשבה מוציאה את הידות מתורת אוכל עד שיעשה מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך, כגון שידוש אותם. והנה מן הדין אין הידים נקראים אוכל אלא עד ג' טפחים, אבל מפני שיש ידות שמצטרפות לאוכל אע"פ שהם גדולות הרבה, כתב המ"א שיש להחמיר ולאסור בכל ידות אפילו גדולות הרבה, ולפ"ז אין לסכך בקשין של תבואה קודם שנחבטו מן התבואה, והפמ"ג מפקפק קצת אפילו אחרי שנחבטו, והט"ז והביכורי יעקב מתירים בנחבטו, ומ"מ כיון ששכיח שישאר מעט תבואה בשיבולים אפי' אחרי שדש אותם ואז נשאר על הקש דין ידות, לכן טוב שיסיר את השיבולים מהתבן והקש לפני שמסכך בהם, ונראה שקשין של תבואה הנקצרת במגל שמדינא היד אינו כאוכל אלא עד ג' טפחים, אם השאר הוא יותר מג' טפחים אין להחמיר אחרי שנחבטו.

פינוג'ו הנקרא בערבית שומר והוא מאכל בהמה ואין בני אדם אוכלים אותו אלא לרפואה, מסככים בו.

ירקות שממהרים להתייבש בתוך ז' ימי החג ויפלו גם העלים והגבעולים וישאר שם אויר (דאם ישארו הגבעולים כשר בדיעבד) אע"פ שהם ראויים לאכילה וממילא הם מקבלים טומאה והם פסולים לסיכוך ודבר הפסול לסיכוך פוסל רק בד' טפחים באמצע הסוכה, מ"מ כיון שדרכם להתייבש דינם כאויר והם פוסלים בג' טפחים אפילו קודם שהתייבשו ואפילו מן הצד, וכן כל דבר (או ירקות שאינם ראויים לאכילה) שדרכו להתייבש תוך שבעה דינו מיד כאויר ופוסל בג' טפחים. ועיין שעה"צ שדן אם זה דאורייתא או דרבנן. ובהב"ל דן בדבר שאין דרכו להתייבש לגמרי, אלא שבתוך שבעה תהא חמתו מרובה מצילתו, אם הסוכה פסולה או לא. וירקות שאין דרכם להתייבש תוך שבעה דינם כסכך פסול והם פוסלים רק בד' טפחים.

מחובר מעיקרו כגון גפן ודלעת פסול לסיכוך כמו אילן, (ועיין בסימן תרכ"ו מה הדין אם סיכך בהם ואח"כ קצצם), אבל תלוש שחיברו כשר לסיכוך.

דברים שאין מסככים בהם מדרבנן

ישנם דברים שאע"פ שגידולם מן הארץ והם תלושים ואינם מקבלים טומאה אסרו חכמים לסכך בהם, מחשש שיבוא מחמת כך לסכך סוכתו באופן הפסול מדאורייתא, או שיבוא לעזוב את סוכתו. ולהלן יבואר באיזה דברים גזרו ומאיזה טעם, ומה הדין בדיעבד.

מיני עשבים שריחם רע או שעליהם נושרים תמיד, אף אם אינם ראויים לאכילה וממילא אינם

מקבלים טומאה והם כשרים לסיכוך מדאורייתא, אין מסככים בהם לכתחילה, שמא מחמת הריח הרע או נשירת העלים יניח סוכתו ויצא, ואם עבר וסיכך בהם כשרה לישב בה אף שיכול לסככה בסכך אחר. ואם העלים נושרים רק בשעת הרוח כשרה. ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו, י"ל דפסול מן התורה, דבעינן "תשב"ו כעין תדורו.

חבילת קנים שדרך להניחה כך כדי ליבשה והיא אגודה משני ראשיה או באמצעה שיכולים לטלטל אותה כך, אין מסככים בה מדרבנן אפי' הניחה לשם סכך, ואפילו בדיעבד פסולה, (שמא יניחה כך כדי ליבשה וימלך בדעתו שתהיה לסיכוך, שבזה היא פסולה מדאורייתא משום "תעשה" ולא מן העשוי, אא"כ יענעו את הקנים אחר שהתירה, והיינו שיזיזם ממקומם). והמסכך בחבילה לשם סכך והתירה כשרה אף ללא נענוע. וחבילה שפסלו חכמים היינו שיש בה לפחות כ"ה קנים, ואם כל הקנים באים מגזע אחד וקשרם בראשם השני כשרה אא"כ יש בה לפחות קנה אחד נוסף שאינו מחובר לאותו גזע, ואם יש בה פחות מכ"ה קנים מסככים בה לכתחילה בלא להתירה, כיון שאין דרך ליבשה. ובמדינותינו שמוכרים ענפי אילנות (יעלני"ק) כדי לפזר בבית, אפשר שאין דינם כחבילה, דאין דרך להניחם ליבשם מפני שכשהם יבשים אינם שוים כלום. וחבילה שאוגדים אותה רק כדי למוכרה במנין, ומיד כשיקננה הקונה יתירנה, מסככים בה.

נסרים שרחבם ד' טפחים אין מסככים בהם אפילו אם השכיבם על צידם ואין בצידם אפילו ג' טפחים, מפני שיש לחוש שמא ישב תחת תקרת הבית שדר בו כל השנה, ובית פסול משום דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל השנה. ואם אין ברוחב הנסרים ד' טפחים כשרים לסיכוך אפילו אם הם משופים ודומים לכלים, ואע"פ שהם ראויים לישיבה או להניח עליהם איזה דבר אינם מקבלים טומאה כיון שלא ייחדם לתשמיש אלא הם עומדים לבנין או לסחורה. ונהגו שלא לסכך בנסרים כלל, שמא יסכך באופן שאין מטר יכול לירד שם, ויש מהראשונים שכתבו שהיום מדינא אין לסכך בהם, כיון שרגילים לעשות תקרה מנסרים שאין בהם ד' טפחים, ומ"מ יש לחוש גם לטעם הראשון ולכן אין לסכך בקורות הרעפים וכ"ש ברעפים עצמם. **ובשעת הדחק שאין לו במה לסכך** מותר לסכך אף בנסרים רחבים ד' טפחים, וה"ה בכל דבר שאסרו חכמים משום גזירה, ולענן ברכה נחלקו הפוסקים (עיין בסימן תרמ"ט), וכאן נוטה הרשב"א לומר שיכול לברך.

דעת הט"ז שלא נהגו היום **לסכך בקש** שמא ישם הרבה קש עד שלא יוכל המטר לרדת לתוכו, אכן אם אין לו ענפי אילן יכול לסכך בקש ויזהר שיוכל המטר להכנס. והגר"ז והחיי אדם לא העתיקו דברי הט"ז ומשמע דס"ל שאין להחמיר במה שהתורה גילתה בפירוש להתר, וצ"ע.

פריסת סדין מתחת הסכך או מעליו

איתא במתני' (סוכה י.) פרס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר פסולה. לרש"י טעם הפסול הוא משום שאינו יושב בצל הסכך אלא בצל הסדין, ולר"ת דווקא אם הסדין גורם שהסכך יהיה צילתו מרובה מחמתו פסול. עוד איתא שם בגמרא שאם פרס את הסדין כדי לנאותה כשרה. ולהלן יבוארו פרטי דינים אלו, (וע"ע בסוף סימן תרכ"ז).

הפורס סדין על הסוכה להגן מפני החמה או כדי שלא יישרו עלים לסוכה, פסולה, אע"פ שהסכך

צילתו מרובה מחמתו. ויש מכשירים אם הסדין נמצא בתוך ד' טפחים לסכך, שכיון שהקדים לעשות הסוכה כהלכתה, אין לפסול במה שפרס סדין אח"כ אף אם גם הסדין צילתו מרובה מחמתו, ולדבריהם מותר אף לישב תחתיו, אבל לא יעשה כך לכתחילה אפילו שלא בשעת אכילה, שמא יאמרו שכוונתו לסיכוך ולאכול תחתיו, אא"כ ניכר לכל שכוונתו כדי להגן, או כשהסדין שרוי במים שאז ניכר לכל שכוונתו לייבשו, שאז מותר אפילו בשעת אכילה. ובפורס סדין תחת הסכך, מהשו"ע משמע שגם בזה יש להחמיר משום הרואים, אולם דעת הרוקח והובא לקמן במ"א שבתוך הסוכה אין חוששים למראית העין. ויש להחמיר כדעה ראשונה לפסול בכל גוונא, ובתולה לייבש אין לפרוס אלא שלא בשעת אכילה. אמנם בשעת הדחק שאינו יכול לאכול בסוכה מחמת עלים הנושרים לתוך המאכל או ע"י גשמים הנוטפים או ע"י הרוח שמכבה את הנרות, טוב לפרוס סדין בתוך ד' טפחים לסכך מאשר לאכול מחוץ לסוכה, אבל לא יברך על זה לישב בסוכה. אמנם בשבת ויו"ט יפרוס רק בתוך ג"ט לסכך, מחשש עשית אהל. ודעת הט"ז שהמחלוקת הנ"ל היא דווקא כשתולה את הסדין בזמן שהשמש הגיעה לסוכה ולא לגוף האדם, אבל בלא הגיעה לסוכה פסולה לכו"ע, ובהגיעה לגוף האדם כשרה לכו"ע, ובמ"ב סתם שלא כדבריו כיון שכמה אחרונים חולקים עליו.

הפורס סדין תחת הסכך כדי **ליפות את הסוכה**, כשרה, אם הסכך צילתו מרובה מחמתו והסדין בתוך ד' טפחים לסכך.

סוכה שצילתה מרובה מחמתה ויש חשש שהסכך יתייבש או ישרו ממנו עלים ותהיה חמתה מרובה מצילתה, ופרס עליה סדין שלא תתייבש, או תחת הסכך סמוך ודבוק לעלים כדי שלא ישרו העלים, פסולה.

סימן תר"ל

דיני דפנות הסוכה

הגמרא (סוכה ו:) לומדת מהפסוקים שלא מספיק לעשות סכך לסוכה, אלא צריך שיהיו לה ג' דפנות, והלכה למשה מסיני שאחת מהדפנות יכולה להיות רק טפח אחד, ולהלכה צריך שאותו טפח יהיה נראה כדופן. ובסימן זה יבואר ממה ניתן לעשות את הדפנות, מהו שיעור הדפנות, וכיצד ניתן לעשות את הסוכה ע"י שני דפנות ועוד טפח בדופן השלישית, ודיני הכשר סוכה ע"י לבד וגוד אסיק.

כל הדברים כשרים לדפנות, אפילו אלו שאינם כשרים לסכך, ודפנות שהם גידולי קרקע א"צ להעמידם דרך גדילתם, ואפילו אם יש פרצות גדולות בדפנות ומחמת כך חמתה של סוכה מרובה מצילתה כשרה. ודבר שמתייבש בתוך שבעה דנים אותו כאילו הוא כבר התייבש כפי שנתבאר לעיל בסי' תרכ"ט לענין הסכך. ובעל נפש יחוש לכתחילה לא לעשות את הדפנות מדבר שאינו כשר לסכך מדאורייתא, אם הוא סומך את הסכך על הדפנות, לחוש לדעת הסוברים שאין מעמידים את הסכך ע"י דבר הפסול לסיכוך מדאורייתא (אא"כ זה דבר שלא שכיח שיסככו בו), ולהעמיד את הסכך ע"ג ד' קונדסים העומדים בד' זוויות הסוכה תחת הסכך מותר לכו"ע.

סוכה שיש בה ריח רע - לא יעשה את הדפנות מדבר שריחו רע שמא מחמת כך יצא מן הסוכה, ובדיעבד כשר אפילו בסכך (ואם הוא ריח רע שאין דעת אדם סובלתו אפשר דפסול מן התורה), ואם הסוכה נמצאת ליד בית הכסא או אשפה ויש בסוכה ריח רע, יצא יד"ח מן התורה, אבל לא יברך

שם ברכת המזון, ואם יש לו מקום אחר בודאי לא יעשה שם את הסוכה, ואם אין שם ריח רע אבל הוא רואה את בית הכסא ג"כ אסור.

סוכה שיש לה ב' דפנות סמוכות זה לזה (בצורת ר) ורוצה לעשות על ידם סוכה, יכול לעשות דופן ברוחב יותר מטפח ויעמידנה פחות מג"ט לאחת הדפנות (דחשיב מחיצה ד' מכח לבד), וכדי להשלים את שיעור הדופן השלישית יעמיד קנה בהמשך אותו צד כנגד סוף הדופן השניה (והיינו בסוכה שהיא ז' טפחים על ז' טפחים, וי"א שירחיקו עוד טפח כדי שצורת הפתח תהיה על ד' טפחים), ויעשה שם צורת הפתח ע"י שישכיב קנה על אותו קנה עומד ועל הטפח (וא"צ שהקנה השוכב יגע בקנה העומד או בטפח). וכתב הרמ"א שאם הקנה העומד והטפח נוגעים בסכך א"צ להניח קנה על גביהן כיון שהסכך נחשב כקנה על גביהן, (והמ"א מקשה על דבריו ודעתו שראוי להחמיר שלא לסמוך על הסכך, והאחרונים יישבו קושיתו, ועל כן הסומך על הרמ"א לא הפסיד). עוד כתב הרמ"א שמה שנהגו לעשות צורת הפתח עגולה זה לנוי בעלמא. ומותר לטלטל בתוך סוכה כזו או להוציא מהבית לסוכה דרך חלון שביניהם בשבת שבתוך החג, אע"פ שבשאר שבתות השנה אסור (אא"כ יש תיקון בדופן הרביעית), דמיגו דהוי דופן לענין סוכה הוי דופן לענין שבת, ומ"מ שלא בשעת הדחק ראוי להחמיר.

פרטי דינים בדין הנ"ל- א' אם הסוכה היא יותר מז' טפחים, א"צ להעמיד את הקנה של צורת הפתח בסוף הדופן, ובפשטות גם אם העמידו בסוף ז' טפחים כל הסוכה כשרה, וצ"ע. (שעה"צ ב'). ב' י"ל שמותר להניח את הצורת הפתח בשבת ויו"ט ע"י נכרי אם שכח לעשות זאת קודם, דהוי שבות דשבות במקום מצוה. (שעה"צ ה'). ג' כתב הר"ן שאע"פ שצורת הפתח נחשב מחיצה גמורה לענין שבת וכלאים, אין לעשות דפנות הסוכה מצורות הפתח אפילו לענין הדופן השלישית, אכן ברא"ש מבואר שצוה"פ מועילה מדאורייתא, אכן מדרבנן בעינן גם טפח שוחק. (בה"ל ד"ה שיעמיד).

סוכה העשויה מקנים הסמוכים זה לזה פחות מג' טפחים, אם עשה על ידי זה ד' דפנות כשר, אבל אם עשה רק ג' דפנות כשר רק אם יש ב' מחיצות שלימות ובשלישית יש טפח.

סוכה שיש לה ב' דפנות זו כנגד זו וביניהם מפולש (-פתוח מצד לצד), עושה דופן ברוחב ד' טפחים ומשהו (ולא די בטפח ומשהו כיון שאין כאן ב' דפנות סמוכות), ומעמידה בפחות מג' טפחים סמוך לאחת הדפנות (דחשיב כלבוד), ויעשה צורת הפתח ע"י נתינת קנה מהפס של הד' טפחים עד הדופן הרחוקה, והסוכה כשרה, (והמ"א מסתפק אולי זה מועיל רק בסוכה קטנה, ולא כשהדופן השלישית רחוקה הרבה, אבל הרבה אחרונים הסכימו שאין לחלק בזה), וי"א שאין צריך כאן צורת הפתח, ויש להחמיר כסברא ראשונה. ואם הדופן השלישית היא ז' טפחים בלא לבד, לכו"ע אין צריך צורת הפתח אף שהכותל השני רחוק ממנה, אך מסתבר שצריך שלא יהיה רחוק יותר מ' אמות (שזה שיעור פתח), וכ"ש שאם הדופן השלישית שלימה א"צ לעשות צורת הפתח בדופן הרביעית, ומה שנהגו לעשות שם צורת הפתח אינו אלא לנוי בעלמא.

סוכה העשויה בתוך חצר אע"פ שאין לה אלא ב' דפנות זו כנגד זו ודפנות החצר רחוקות מהם, די לעשות לה דופן יותר מטפח ולהעמידו בפחות מג' טפחים לאחד הדפנות, ויעמיד טפח זה בצד של

פתח החצר ולא בצד שכנגד דופן החצר. והמ"א חולק על דין זה וסובר שרק כאשר דפנות החצר הם עצמם הדפנות של הסוכה (אבל לא סיכך בין הדופן האמצעית של החצר לסוכה) מהני, אבל לא כשהדפנות הסוכה עומדות באמצע החצר, ולמעשה אין להתיר כשהסוכה באמצע החצר.

סוכה שבשני דפנותיה (הסמוכות זו לזו בצורת ר) **יש הרבה פתחים** שאין בהם צורת הפתח, אע"פ שבצירוף הפרצות שבשני הדפנות האחרות הפרוץ מרובה על העומד כשרה, ובלבד ששתי הדפנות הראשונות יהיו מחוברות ולא יהיה פתח בקרן המחברת בין שני הדפנות (אפילו אם יש בפתח זה צורת הפתח, על אף שבשבת נחשב עי"ז כסתום, אבל אם הפירצה היא פחות מג' טפחים מהני), ויהיה בדפנות שיעור מקום חשוב (והיינו פס של ד' טפחים, ובשעה"צ כתב שיותר מסתבר שהכונה שצריך שיהיה שם ז' טפחים כדי הכשר סוכה). ואם יש פירצה יותר מ' אמות אסור אפילו בעומד מרובה על הפרוץ (ויש להסתפק אם על ידי זה נתבטל כל הדופן, או שהמקום שיש בו דופן ויש בו שיעור הכשר סוכה כשר, וצ"ע), ואם יש צורת הפתח בפירצה זו שרי אפילו אם גם כשנחשב את מקום הפתח לעמוד ישאר הפרוץ מרובה על העומד, (ואף שלדעת הר"ן אין לעשות צורת הפתח בדפנות הסוכה, י"ל דהיינו בשיעור הכשר סוכה ולא ביותר מזה), ולרמב"ם אפילו כשיש שם צורת הפתח לא מהני אלא בעומד מרובה על הפרוץ. ואם הפרוץ מרובה על העומד בשני הדפנות הסמוכות אף ללא צירוף שאר הדפנות, והפרצות הם יותר מג' טפחים, אסור, ודעת המ"א שלבד מועיל רק בסוכה של ד' דפנות, אבל סוכה של ג' דפנות, מדרבנן אין להכשירה ע"י לבד.

סוכה של ד' דפנות שלימות אין לעשות פתחים בכל הקרנות, ואם קרן אחת מחוברת שרי.

כתב הרמ"א שנהגו לעשות סוכה עם מחיצות שלימות (בלי עצות של לבד וצורת הפתח), כיון שלא כולם בקיאים בדיני המחיצות. ומי שאין לו כל צרכו למחיצות, עדיף לעשות ג' מחיצות שלימות מארבע שאינם שלימות. ובהלכות של רבי יצחק גיאות כתב שמצוה מן המובחר לעשות ג' דפנות סתומות, ורק מקום הפתח יהיה פתוח. ועיין בבאר היטב [שכתב שמהר"ש היה מסמן סדר דפנות הסוכה, שלא לשנות את הסדר משנה לשנה], ובביכורי יעקב כתב שלא ראה מי שחושש לזה.

נעץ ד' קונדסים וסיכך על גבם, בין באמצע הגג בין בצדי הגג, פסולה, דדוקא בשבת אמרינן גוד אסיק, ויש מכשירים אם נעצם על שפת הגג (מדין גוד אסיק), ובלבד שיהיו ממש בשפת הגג ולא במרחק אפילו פחות מג' טפחים, וכן צריך שהגג לא יבלוט החוצה יותר ממחיצות הבית, דאז גם בשבת אינו מועיל. והלכה כדעה ראשונה, אמנם אם אין לו מקום אחר, אין לו לפטור עצמו מסוכה זו, ולא יברך. ועיין בה"ל מה הדין אם יש לד' הקונדסים דין צורת הפתח.

סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי (-עץ כמין עמוד), או על גבי באר שיש מסביבה פסים (-ד' קורות בארבע הצדדים שכל קורה נוטה אמה לכאן ואמה לכאן), סוכה זו כשירה רק בשבת שבתוך החג, מיגו דהוי מחיצה לענין שבת. ומשמע מדעת השו"ע שאפילו במקום שלמעשה אסור לטלטל שם בשבת, כגון במבוי שהדופן הרביעית פתוחה לגמרי, מ"מ כיון שלענין שבת הלחי נחשב מחיצה, נחשב מחיצה גם לסוכה, ודעת הרמ"א שאין להתיר אלא במקום שהלחי או הפסים מתירים למעשה לענין שבת, והיינו במבוי שיש לו ג' דפנות שלימות ולחי בצד הרביעי וסיכך

רק לצד הלחי, ובפסין מתירים בזמן שיש עולי רגלים, או בזמננו היכא דלא שכיחי מיא שמותר לדבר מצוה, ודווקא ברה"ר ולא בחצר, ומשמע מהרמב"ם שצריך שיהיה שם באר, ודלא כדעת הראב"ה שא"צ שיהיה שם באר, וצ"ע. ולכתחילה נכון להחמיר כדעת הרמ"א, ובמקום הדחק יש לסמוך על הדעה הראשונה.

המסכך ע"ג אכסדרה (-שני כתלים זה כנגד זה, ומקצתה מקורה, וסיכך מהקרוי עד הקצה השני, ונמצא שבמקום הסכך יש רק ב' דפנות), ויש לאכסדרה פצימין (-שני עמודים בולטים בצד השלישי), דעת השו"ע שאע"פ שלעיל נתבאר שסוכה עם ב' דפנות זה כנגד זה צריך לעשות פס ד' טפחים ומשהו, כאן הפצימין מכשירים את הסוכה אע"פ שהם רחוקים אחד מהשני, דאמרינן פי תקרה (-הקרוי של האכסדרה) יורד וסותם, ויש כאן ג' דפנות, וזה מועיל בין אם הפצימין נראים רק מבפנים לעומד בסוכה ומבחוץ זה נראה כהמשך הדופן, בין אם הם נראים רק מבחוץ ובתוך הסוכה זה נראה כהמשך הדופן, וכן מהני גם אם לא נעשו לכתחילה בשביל מחיצות הסוכה, (והמ"א מצדד שצריך שתקרת האכסדרה תהיה רחבה ד' טפחים, ודלא כהב"ח), אבל אם אין שם פצימין כלל לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם. וכתב הרמ"א שי"א שאפילו ע"י פצימין לא מהני, אפילו אם רוחבם טפח, ולכן לכתחילה אין לעשות סוכה בכהאי גוונא, ובדיעבד יש לסמוך על הדעה הראשונה. ואם שני הדפנות סמוכים זה לזה (בצורת ר), ובצד השלישי הפצימין בולטים טפח, והם סמוכים לתקרת האכסדרה, מהני לכו"ע. מיהו ברא"ש משמע שצריך גם צורת הפתח ואז א"צ שתהיה תקרת האכסדרה רחבה ד' טפחים, ודעת הב"ח דהיינו דווקא כשהפצימין נראים מבחוץ ומבפנים הם נראים כהמשך הדופן, ומהמ"א משמע שלדעת הרא"ש אף בנראים מבפנים צריך צורת הפתח, כיון שתקרת האכסדרה לא נעשתה לצורך הסוכה, עוד כתב המ"א שצריך לפי הרא"ש שיהיה רוחב הפצימין טפח, וצ"ע מנא ליה.

העושה סוכתו בתוך ביתו ע"י שפותח את הגג ומסכך שם ומשתמש בשני כותלי הבית הסמוכים זה לזה (בצורת ר) לדפנות, ולמעלה מונחת קורת הבית, לכו"ע י"ל בזה פי תקרה יורד וסותם כיון שהקורה נעשתה לצורך הבית וגם הסוכה נמצאת בבית, ונמצא שיש כאן ג' דפנות, ומ"מ צריך לעשות שם צורת הפתח ע"י שיניח שני קנים תחת הקורה, אחד ליד כותל הבית והשני במקום שנגמר הסכך של הסוכה. ויש מפקפקים בזה כיון שסתם קורת הבית אינה רחבה ד' טפחים וא"א פי תקרה בפחות מד"ט, ועל כן יותר טוב לשים פס ברוחב יותר מטפח, במרחק פחות מג"ט לכותל הבית, וקנה אחר במקום שנגמר הסכך של הסוכה.

גובה הדפנות - דפנות בגובה שבעה ומשהו שהעמידם בפחות מג' טפחים לקרקע כשרה, דהוי כלבוד ויש כאן גובה י' טפחים, ואפילו אם הסכך גבוה הרבה כשרה, ובלבד שהסכך יהיה מכוון כנגד הדפנות ממש או בתוך ג' טפחים למקום שמעל הדפנות, (שאם יש שם ג' טפחים פסולה אף אם הדפנות מגיעות עד למעלה). ואם הסכך נמצא בגובה י' טפחים ועשה מחיצה בגובה ד' טפחים ושני משהוין והעמידה באמצע כשרה, דאמרינן לבד למעלה ולמטה. ואם הדפנות מרוחקות ג' טפחים מהקרקע, פסולה אף אם הדפנות גבוהות

י' טפחים או יותר, דכל מחיצה שהגדיים יכולים לבקוע תחתיה אינה נחשבת מחיצה כלל.

העושה סוכתו בין האילנות והאילנות משמשים כדפנות, אם האילנות חזקים או שקשר אותם ואינם נדים תמיד ברוח, ומילא תבן וקש בין הענפים כדי שלא תניד אותם הרוח וקשר אותם, הרי זו כשרה. ואם הרוח מנידה אותם לכאן ולכאן פסולה אע"פ שהרוח לא יכולה להפיל אותם לגמרי, ואע"פ שהסוכה בתוך בית שאין שם רוח כלל. ואם י' טפחים מהמחיצה אינו מן הענפים א"צ למלא בין הענפים. ואם רוב הדופן אילן חזק משמע קצת בתוס' שכשרה, דעל ידי זה אינה מתנוודדת ברוח. ואם סמך את הסוכה ע"ג האילנות אין עולים לסוכה זו ביו"ט, כמו שנתבאר בסימן תרכ"ח.

מחיצות מסדינים - אין נכון לעשות כל המחיצות מיריעות של פשתן בלי קנים, אע"פ שקשרם היטב, דלפעמים זה מתנתק ואינו יודע, והוי מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. ודעת הט"ז שאחת מג' המחיצות של הכשר הסוכה אפשר לעשות מיריעות, אבל מכמה אחרונים משמע דלא כדבריו, אבל מחיצה רביעית לכו"ע אפשר לעשות מיריעות. והרוצה לעשות מחיצות מסדינים, טוב שיחבר למחיצות קנים כל פחות מג' טפחים, שאז זה כשר מכח הקנים אע"פ שהסדינים מתנענעים. ואף אם עושה את הקנים רק בג' מחיצות כשר, ודלא כהמ"א.

מחיצה מבעלי חיים - עושים מחיצה מבעלי חיים, ובלבד שקשר אותה כדי שלא תוכל לברוח (והשעה"צ מסתפק אם זה עצה בעלמא וגם אם לא קשר הסוכה כשרה כשהבהמה שם, או שזה תקנת חכמים כדי שלא יבוא לידי ביטול מצות סוכה, ובגר"א משמע שזה תקנת חכמים), וכן צריך למתוח אותה למעלה בחבלים או שתהיה גבוה כ"כ באופן שגם אם תרביץ או תמותו ותיפול תהיה גבוה י' טפחים. ואם יש חלל בין רגליה גבוה מג' טפחים, צריך לגדור שם. ואין להעמיד בהמה ביו"ט שתהיה דופן שלישית לסוכה, אפילו אם יקשרנה ע"י עניבה.

מחיצה מבני אדם - יכול להעמיד את חבירו שיהיה דופן לסוכה, ומשמע שאם נתרצה לעמוד שם אף אם אינו יודע למה חבירו העמידו שם אין חוששים שילך, אבל על נכרי ודאי אין לסמוך. ואם מעמיד את חבירו ביום טוב, צריך שחבירו לא ידע שהוא עומד שם בשביל מחיצה (משא"כ בחול מותר אפי' אם יודע), ואם מעמידו בדופן הרביעית מותר גם ביו"ט, ולא חשיב בנין ביו"ט כיון שגם בלעדיו הסוכה כשרה, וזה בכלל תוספת על אהל עראי דשרי, ולכן מותר גם לעשות ביו"ט את הדופן הרביעית ע"י כלים, אבל לדופן השלישית אסור.

הסומך סוכתו על כרעי המיטה והיינו שהמיטה מוקפת קרשים שעומדים על הקרקע ועולים מעל המיטה. (וקרשי קרקעית המיטה מחוברים לקרשים העומדים), ונתן את הסכך על אותם קרשים, אם הקרשים גבוהים י' טפחים מעל המיטה כשרה, (ואף שהוא מעמיד את הסכך על גבי מיטה שהיא מקבלת טומאה, פסול מקבל טומאה נאמר רק על הסכך, ומ"מ לכתחילה נכון להזהר בזה, כי יש פוסקים המחמירים בזה), ואם אין הקרשים גבוהים י' טפחים מעל המיטה פסולה, כיון שקרקעית המיטה נחשבת כקרקעית הסוכה (מפני שהיא מחוברת לדפנות), אבל אם סמך את הסכך ע"ג עמודים נפרדים שתקועים

בארץ, אע"פ שקרשי המיטה משמשים לדפנות כשרה, כל שהסכך גבוה י' טפחים מהקרקע אע"פ שאינו גבוה מהמיטה י"ט, דאין הסוכה נפסלת בשביל שהכניס בה מיטה ומיעט אוירה, כל זמן שאם מוציא את המיטה הסכך נשאר במקומו.

סימן תרל"א

שיעור הסיכוך

סוכה שחמתה מרובה מצילתה פסולה, ולהלן יבואר מה השיעור שבו הסוכה כשרה, ומה הדין בסיכוך עבה מאוד, או כאשר הסכך אינו בקו אחד אלא חלק מהסכך גבוה יותר משאר הסכך.

סוכה שחמתה וצילתה שוים במקום הסכך פסולה, מפני שהחמה מתפשטת כשהיא מתרחקת מהסכך, ונמצא שבקרקעית הסוכה חמתה מרובה מצילתה, והמיעוט בטל ברוב והוי כאילו לא סיכך כלל. אבל אם חמתה וצילתה שוים בקרקעית הסוכה כשרה, דידוע שהסכך מרובה מהאוויר. ודעת בעל העיטור להיפך, (שאם למעלה הם שוים כשרה, ואם למטה הם שוים פסולה).

סוכה שחלק ממנה חמתה מרובה מצילתה וחלק אחר צילתה מרובה מחמתה, ואם נחשב את כל הסוכה יחד תהיה צילתה מרובה מחמתה, לדעת השו"ע כשרוב הסוכה צילתה מרובה ומיעוט הסוכה חמתה מרובה, כשרה, ומותר לשבת גם תחת החלק שחמתו מרובה. (אבל אם רוב הסוכה חמתה מרובה פסולה אעפ"י שבסך הכל צלתה מרובה). והרמ"א כתב שיש מחמירים שאם הסוכה גדולה ויש בה מקום ז' טפחים על ז' טפחים שחמתו מרובה, אין לישב באותו חלק, אבל שאר הסוכה כשרה כיון שיש בה הכשר סוכה, ואפשר שאם החלק שחמתו מרובה הוא לאורך דופן שלימה ובלי דופן זו יש רק ב' דפנות בסוכה, צ"ע על כל הסוכה.

עד כמה הסיכוך יכול להיות עבה - לדעת השו"ע יש לעשות את הסיכוך באופן שיראו ממנו את הכוכבים הגדולים (-הנראים ביום לפני השקיעה), ואם היה הסכך מעובה כמין בית, אע"פ שאין רואים מתוכה לא כוכבים גדולים ולא כוכבים קטנים ואפילו אין יצוצי השמש נראים מתוכה כשרה. והאחרונים כתבו שלכתחילה צריך שאפילו בלילה יראו מתוכה גם כוכבי הלילה. וי"א שמותר לסכך בסכך עבה אע"פ שבליילה אינו רואה כוכבים, כיון שביום יש חורים וסדקים בכמה מקומות, והמיקל כדעה זו לא הפסיד, ובפרט כשיש לחוש שאם יעשה את הסכך דק יותר יכנס משם רוח וקור ויצטער מזה. וכתב הפמ"ג שאפשר שמספיק שרואים כוכבים רק במקום אחד בסוכה. ואם הסכך מעובה הרבה מאד עד שאין הגשם יכול לרדת לתוכה אפילו כשיורדים גשמים מרובים, יש להחמיר ולפסול משום גזירת בית, (ובזה כל שיש ד' טפחים יחד חשיב סכך פסול, ומ"מ אם נטל אח"כ מקצת עובי הסכך מעליו, א"צ לנענע את הנשאר, אפילו אם הניחו בבת אחת), ומ"מ בדיעבד כאשר א"א ליטול חלק מהסכך מאיזה סיבה, יש לסמוך על המכשירים.

סיכוך דק מאוד שיש בו הרבה אויר, אם אין ג' טפחים אויר במקום אחד ובין הכל צילתה מרובה מחמתה כשרה.

סכך שמקצתו למטה ומקצתו למעלה (-מדובלל), אם אין ביניהם ג' טפחים כשר, אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חמתה מרובה מצילתה, (כיון שכשהחמה באמצע הרקיע צילתה מרובה מחמתה), וכן אם יש ביניהם ג' טפחים אבל יש בכל קנה וקנה מהסכך שלמעלה רוחב טפח או יותר ומתחת יש חלל ברוחב טפח שמכוון כנגד הקנה העליון כך דקדק לכתוב הרמ"א, דס"ל שאף אם העליון יותר מטפח די בחלל טפח, ומהשו"ע משמע שצריך שהחלל יהיה ברוחב הסכך העליון, רואים כאילו הסכך שלמעלה נמצא למטה ונסתם החלל, וכשר אע"פ שכשהחמה מאירה באלכסון חמתה מרובה מצילתה וכן"ל.

עוד מדיני הסיכוך

סכך הבולט מאחורי הסוכה, אם יש באותו מקום שיעור סוכה של ז' על ז' טפחים וצילתה מרובה מחמתה וג' דפנות, כשר אע"פ שניכר שהדופן האמצעי נעשה עבור החלק הפנימי של הסוכה ולא עבור החלק החיצוני (כגון שראה שמספיקה לו סוכה קטנה יותר ולכן הכניס את הדופן האמצעי יותר בפנים), והסכימו האחרונים שזה כשר אפילו אם המחיצה הזו מועילה רק מדין לבד.

ואם **הסכך בולט לצד הפרוץ ודופן אחת ממשיכה לשם**, מקום זה כשר אע"פ שהדופן שכנגדה היא יותר מז' טפחים, ולא אמרינן שגילה דעתו בזה שכוונתו לעשות סוכה רק בחלק שבין שני הדפנות, (דאם דופן אחת היא רק ז' טפחים פשיטא שכל מה שכנגד הדופן השניה כשר, דזה הכשר סוכה לכתחילה).

סיכך בשפודים הפסולים לסיכוך (כגון שהם של ברזל שהם פסולים לכו"ע), אבל אין בהם כדי לפסול את הסוכה, (והיינו שאין שם שיפוד ברוחב ד' טפחים וגם אין כמה שיפודים מונחים באופן שביחד הם ד' טפחים), אם רוחב הרווח שבין השיפודים שווה לרוחב השיפודים ונתן שם סכך כשר, פסול, מפני שא"א לצמצם ולמלא את כל החלל בסכך כשר (דאם היה אפשר היה כשר דקיימא לן פרוץ כעומד מותר), ונמצא שהסכך הפסול מרובה על הסכך הכשר, אבל אם הסכך הכשר רחב יותר מהשיפודים, או שהשיפודים נתונים שתי והסכך הכשר ערב או איפכא, והיינו שדחק את הסכך הכשר בין השיפודים, כשר, מפני שאז מתמלא כל האויר בסכך כשר, וא"צ להניח את הסכך ע"ג השיפודים, מפני שא"צ שיהיה הרוב סכך כשר, ובמחצה סגי. וכל זה בסוכה גדולה, אבל בסוכה ז' על ז' טפחים צריך שלא יהיה מהשיפודים ג' טפחים במקום אחד, דבסוכה קטנה סכך פסול פוסל בג' טפחים.

קרשי התקרה שאין עליהם מעזיבה (-טיט ואבנים), וכ"ש אם היה מעזיבה וסילקה משם, והוא רוצה להכשיר את קרשי התקרה לסיכוך, די בזה שיסיר את כל המסמרים לשם סוכה (-פקפוק), והוי כאילו הניח את כל הקרשים לשם סוכה (כ"כ הרא"ש והטור, ורש"י והרמב"ם והרע"ב והאור זרוע כתבו שצריך לעקור את הקרשים ממקומם עם המסמרים, ומשמע שצריך לנענע את כל הקרשים), וכן אם נטל נסר מבין כל שני נסרים (נטל אחת מבינתיים) ונתן במקומו סכך כשר, הסוכה כשרה, והיינו כשיש באמצע הסוכה שני פסלים (-סכך כשר כשיעור ב' נסרים), ואין ביניהם לדופן ד' אמות, דאז הסכך הכשר בשיעור הכשר סוכה מכשיר את

הסוכה מדין דופן עקומה, אבל אם אין באמצע שני פסלים הרי קיימא לן שסכך פסול ד' טפחים פוסל באמצע הסוכה בד' טפחים. אכן הב"ח כתב שאם נותן סכך כשר בין הנסרים הוכשרו גם הנסרים לסיכוך. וכתב השו"ע שמועיל אפילו אם הקרשים רחבים ד' טפחים, ואין כאן גזירת תקרה כיון שעשה מעשה להכשיר את התקרה לסיכוך ע"י הסרת המסמרים ונענוע, ונחלקו הפוסקים אם זה מועיל רק לענין פקפוק, או גם כשנוטל אחת מביניתיים, ואם נוטל שני נסרים סמוכים כשר גם למחמירים כיון שיש בזה שיעור הכשר סוכה ויותר. וי"א שבפקפוק צריך שלא יהיה בנסרים ד' טפחים דס"ל שהנסרים נחשבים סכך פסול, ונחלקו האחרונים מה הדין לשיטה זו בנוטל אחת מביניתיים, ואם הנסרים פחותים מד' טפחים ונטל אחת מביניתיים ונתן סכך כשר במקומו, מותר לכו"ע לשבת אפילו תחת הנסרים, אפילו אם הסוכה רחבה כמה אמות, אכן למבואר בסימן תרכ"ט שהיום אין נוהגים לסכך בנסרים אפילו פחותים מד' טפחים, יש להזהר בין לענין פקפוק בין לענין נוטל אחת מביניתיים, אם לא בשעת הדחק.

סוכה שדפנותיה משופעות וראשיהם נוגעים זה בזה (כמין צריף), או שהשעין את הדופן על הקיר (סמכה לכותל) ויש לה עוד דופן כדי שיהיו לסוכה ג' דפנות, וממילא אין לה גג, פסולה אפילו אם הדפנות עשויות מסכך כשר, דאין כאן לא דופן ולא גג. אבל אם היה לה גג אפילו טפח, או אפי' היה חלל טפח למעלה, (או שאין טפח למעלה ממש, אבל בתוך ג' טפחים סמוך לגגה יש רוחב טפח. מ"א), או שהדופן מתחילה טפח מעל הקרקע ואותו טפח הוא דופן או אפי' חלל, לשיטת השו"ע כשרה בין בכמין צריף בין בסמכה לכותל, דכל פחות משלשה כלבוד דמי והרי יש לה דפנות וגג, אמנם צריך באופנים הנ"ל שיהיה בסוכה חלל ז' על ז' טפחים בגובה י' טפחים, ומוודדים את ה' טפחים ביושר ולא באלכסון. וכתב הרמ"א שיי"א שהטפח לא יהיה אויר, אלא אם הטפח סמוך לארץ יעשה דופן טפח זקוף, ואם הטפח הוא למעלה יעשה סכך טפח שאינו משופע, וכן במה שהובא לעיל מהמ"א שאם יש טפח פחות מג' טפחים סמוך לגג לא מהני, וכתב הבה"ל שראוי לחוש לדעת הי"א. עוד כתב הרמ"א שצריך שהדפנות שמעל גובה י' טפחים יהיו מדבר הכשר לסיכוך, שהרי הם הסכך, ואם כל הדפנות מדבר שמסככים בו, מותר לישן אפילו מתחת הדפנות.

כשיש פלוגתא דרבוותא אם הסוכה כשרה, אם המחלוקת היא בדאורייתא אזלינן לחומרא, ואם אין לו סוכה אחרת יאכל שם בלי ברכה, ואם המחלוקת היא בדרבנן, אם יש לו סוכה אחרת ראוי להחמיר ללכת לאכול שם, ואם אין לו סוכה אחרת יוצא בה ידי חובתו ומברך עליה, וצ"ע קצת.

סימן תרל"ב

מתי סכך פסול או אויר פוסלים את הסוכה

המסכך חלק מוסכותו בסכך פסול, או שחלק מהסוכה אינו מוסוכך כלל (-אויר), יש פעמים שכל הסוכה נפסלת, ויש פעמים שהסוכה כשרה מלבד אותו מקום, ויש פעמים שגם אותו מקום כשר, וזה תלוי בשיעור הסכך הפסול והאויר, ואם זה נמצא תוך ד' אמות

לדפנות (בסכך פסול, שאומרים בזה דופן עקומה), ואם יש שיעור הכשר סוכה וג' דפנות במקום שיש בו סכך כשר, וכדלהלן.

סכך פסול שנמצא באמצע הסוכה ויש בסוכה ז' על ז' טפחים של סכך כשר, אם הסכך הפסול רחב ד' טפחים והוא לכל אורך הסוכה, הסוכה פסולה (אם יש לה רק ג' דפנות) אפילו אם הסכך פסול רק מדרבנן, כיון שכל צד נחשב לסוכה בפני עצמה שאין לה אלא ב' דפנות, אבל בפחות מד' טפחים כשרה, ומותר לישן גם מתחת לסכך הפסול, וי"א שאף שהסוכה כשרה בפחות מד' טפחים, אין לישן תחת סכך פסול אלא בפחות מג' טפחים, ויש להחמיר בזה לכתחילה. ואם בצד אחד יש ג' דפנות ושיעור סוכה ז' על ז' טפחים, אותו צד כשר אף שבאמצע יש סכך פסול בשיעור הפוסל, והצד השני פסול שהרי אין לו ג' דפנות. ואם סוף הסכך הפסול אינו רחוק ד' אמות מהדופן שבצד השני, אותו צד כשר מטעם דופן עקומה, וגם החלק השני כשר אם יש בו הכשר סוכה, דלגבי אותו חלק לא אומרים דופן עקומה.

ואם הסכך הפסול נמצא בצידי הסוכה אינו פוסל אלא בד' אמות, בדפחות מכך אנו רואים כאילו הכותל נעקם והסכך הפסול הוא חלק מהכותל (דופן עקומה), ולכן בית שנפחת חלק מהגג שבאמצע הבית וסיכך במקום הפחת, והתקרה שנשארה בין הסכך הכשר לכתלים היא פחות מד' אמות, כשרה. אמנם אין ישנים מתחת הסכך הפסול שבצדדים כל זמן שיש בו ד' טפחים, ואפשר שגם אם שלשה טפחים הם בתוך הסוכה ועוד טפח נמצא מחוץ לסוכה, אסור לישן תחתיו. ואם הניח נסר רחב ד' טפחים בפתח הסוכה, ונסר זה נמצא ג' טפחים בתוך הסוכה וטפח אחד בחוץ, ואם ננכה ד' טפחים אלו אין בסוכה ז' על ז' טפחים כשיעור הכשר סוכה, הסוכה פסולה. ועיין לקמן בדין אויר, מה שנתבאר שם לענין סכך פסול שאינו לאורך כל הסוכה.

ואם הסוכה אין בה אלא ז' על ז' טפחים, ויש בה סכך פסול, בין באמצע בין מן הצד בג' טפחים פסולה ובפחות מג' טפחים כשרה וישנים תחתיו. וכתב המ"א שגם בסוכה שהיא ט' ומחצה טפחים, סכך פסול של ג' טפחים פוסל, כיון שבלא הסכך הפסול אין שיעור הכשר סוכה, ועיין בא"ר.

דיני דופן עקומה - א' מהשו"ע משמע שאם הדפנות לא מגיעות עד לסכך הפסול לא אומרים דופן עקומה (ובבה"ל מביא מקרים מצויים שצריך להזהר בזה), ויש חולקים, ואפשר שאם הרווח ביניהם הוא פחות מג' טפחים לכו"ע אומרים דופן עקומה. ב' סכך פסול המונח באלכסון, אע"פ שאורך השיפוע ד' אמות, אם בקו ישר אין ד' אמות אומרים דופן עקומה, וכן בסכך פסול שנמצא באמצע הסוכה מחשבים את הד' טפחים בקו ישר ולא באלכסון. ג' סכך פסול המונח באלכסון, והסכך הכשר אינו למעלה בסיום האלכסון אלא למטה, ולפני הסכך הכשר יש קורה הפסולה לסיכוך שאם נצרף אותה לסכך הפסול יהיה ביחד ד' אמות, אע"פ שהקורה אינה מרוחקת ג' טפחים מהמקום שתחת הסכך הפסול אין מצטרפים, כיון שבגובה רחוק ממנו ג' טפחים ולא אמרינן לבדו וחבטו רמי להחמיר.

אויר במקום הסכך פוסל בג' טפחים בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה, בין באמצע בין מן הצד, (ואויר חמור מסכך פסול מפני שההפסק בסכך ניכר יותר), והיינו שאותו מקום שאין בו סכך, פסול, ולענין שאר הסוכה אם יש למקום הסכך

הכשר שיעור סוכה וג' דפנות כדין, אותו מקום כשר, והחלק החיצון פסול, ולא אומרים דופן עקומה אלא בסכך פסול ולא באויר. ואם האויר (או סכך פסול ד' טפחים) נמצא לאורך כל הסוכה ואין למקום הסכך הכשר שיעור סוכה וג' דפנות, כל הסוכה פסולה, ואם הסכך הכשר שמשני צידי האויר (או הסכך הפסול) מחובר בצדדים, מצטרפים שני החלקים לשיעור הכשר סוכה, ובכהאי גוונא מקום הסכך הכשר כשר ומקום האויר (או הסכך הפסול) אין לישב תחתיו, ובביכורי יעקב מפקפק על מה שמצרפים את שני החלקים לשיעור הכשר סוכה. ואם האויר הוא פחות מג' טפחים אינו פוסל, ואף מצטרף להשלים שיעור סוכה דאמרינן לבדו והוי כסתום, אבל אין ישנים ואוכלים תחתיו (והא דנקט שינה בכל מקום משום ששינה אסורה אפילו עראי, משא"כ באכילה), אם האויר הוא לאורך כל הסוכה, או שיש בו כדי לעמוד ראשו ורובו, ובר"ן איתא ראשו או רובו וכן משמע בריטב"א, ומשמע בגמרא שדין אין ישנים תחתיו הוא מדאורייתא.

סכך פסול ואויר הסמוכים זה לזה ואין בכל אחד בפני עצמו שיעור הפוסל, אינם מצטרפים זה לזה, ולכן סוכה שיש בה אויר ג' טפחים אפשר למעטו אפילו בסכך פסול, וכן סכך פסול ד' טפחים אפשר למעטו בין בקנים בין באויר. אמנם אם אין בסוכה אלא ז' על ז' טפחים, אויר וסכך פסול מצטרפים לפסול.

שני סככים פסולים שיש אויר ביניהם אם בכל אחד יש ב' טפחים והאויר הוא פחות מג' טפחים, יש להסתפק אם הם מצטרפים לפסול את הסוכה, ולכן אם אפשר לתקן יתקן, ואם א"א לתקן ואין לו סוכה אחרת ישב בה ולא יברך. ואם אין בשניהם יחד ד' טפחים אלא רק בצירוף האויר, לא אמרינן שיהא כסתום מחמת לבדו, דלא אמרינן לבדו להחמיר והיינו לומר שנחשב כאילו האויר הוא כסתום בסכך פסול.

סימן תרל"ג

שיעור גובה הסוכה

סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה, או פחות מי' טפחים, פסולה, ונחלקו בגמרא מה טעם הפסול בגבוהה מכ' אמה, ויש נ"מ בין הטעמים, ולהלכה טעם הפסול הוא משום שלמעלה מכ' אמה צריך לחזק את הדפנות, וסוכה דירת עראי בעינן. ובסימן זה יבוארו פרטי הדינים בזה.

סוכה שחללה יותר מכ' אמה והיינו שהסכך מתחיל בגובה יותר מכ' אמה מקרקעיתה, פסולה, (דסוכה דירת עראי בעינן, ולמעלה מכ' אמה צריך לעשות כתלים חזקים כדי שלא יפלו ואז פסול אפי' אם עשה אותה עראי, ומ"מ למטה מכ' כשרה אפילו אם הדפנות חזקים כעין בית, דלא הקפיד הכתוב אלא בשיעור שהוא מוכרח לעשותה קבע, אמנם אם הסכך עצמו אינו כשר אלא כשהוא עראי, דהיינו שלא יחבר את הסכך ע"י מסמרים). ופסול זה הוא בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אין הצל מחמת הסכך אלא מחמת הדפנות, שלפי טעם זה סוכה רחבה כשרה), בין אם הדפנות מגיעות לסכך בין אם הדפנות לא מגיעות לסכך (דאין הלכה כהטעם שבגבוהה מכ' אינו רואה שהוא יושב בצל סוכה,

שלפי טעם זה כשהדפנות מגיעות לסכך הסוכה כשרה), ואם הסכך למטה מכ' אמה, כשרה אפי' אם הדפנות לא מגיעות לסכך.

שיעור אמה לענין זה הוא ששה טפחים מצומצמים, והיינו שבכל טפח נכנס ד' אצבעות (אגודלים במקום הרחב שלהם, באיש בינוני שאין אבריו גדולים ולא קטנים, והוא בן ל"ה שנה או יותר) דבוקים זה לזה, דלחומרא אזלינן, אבל לענין גובה י' טפחים גובה, ולענין שיהיה אורכה ורוחבה של הסוכה, בעינן דווקא טפחים מרווחים, שהם חצי אצבע לאמה יותר מהמצומצמים.

אם הסכך למעלה מכ' והחלל אינו אלא כ' אמה בדיוק כשרה, אף שהסכך הצמוד לכ' אמה אין בו בפני עצמו שיעור צילתו מרובה מחמתו אלא בצירוף כל הסכך, מפני שכל הסכך מצטרף יחד, ואם חללה יותר מכ' אמה, ויש הוצין (-ענפים קטנים עם העלים שלהם) שיורדים למטה, אם חמתן מרובה מצילתן פסולה, וכאן אין מצרפים את הסכך שלמעלה כיון שההוצין אינם חשובים, ולכן אפילו אם ההוצין יורדים ממש לתוך חלל עשרים פסול, כל זמן שהסכך שמעל ההוצין הוא יותר מכ' אמה מעל הארץ, ואם ההוצין בפני עצמם צילתם מרובה מחמתם הסוכה כשרה, אף אם ההוצין אינם בתוך כ' אמה אלא מיד אחרי כ' אמה. ואם הסכך היה למעלה מכ' ובא להורידו, א"צ להורידו ללמטה מכ', ודי שיהיה החלל כ' אמה.

מיעוט החלל לכ' אמה

סוכה שחללה יותר מכ' אמה, ובא להכשירה ע"י מיעוט חללה, צריך שיהיה המיעוט ע"י דברים שמתבטלים לסוכה, ולא דברים שמונחים שם באופן זמני, וכדלהלן.

סוכה הגבוהה מכ' אמה שבא למעט חללה ע"י **תלית דברים נאים**, לא הוי מיעוט אפילו אם צילתם מרובה מחמתם, כיון שאינם כשרים לסיכוך, וי"א שגם אם הם כשרים לסיכוך לא הוי מיעוט היכא שתלאם רק לנוי ולא לשם צל.

הנחת כרים וכסתות או תבואה בקרקעית הסוכה לא הוי מיעוט אפילו אם ביטלם שם, דבטלה דעתו אצל כל אדם, ואין אדם מפסיד ממונו ומבטלו לקרקע. ובהב"ל דן מה הדין במצעות שמציעים על הרצפה בבתי עשירים, ובמאיירי כתב שכרים פשוטים שדרך בני אדם לבטלם לישיבה על הקרקע לא הוי ביטול, משום לא פלוג.

תבן ועפר הוי מיעוט אם ביטלם בפה (וי"א אפי' בלב) לקרקע הסוכה שלא להזיזם ממקומם, אבל בסתמא אינו מיעוט. וא"צ לנענע את הסכך לאחר המיעוט, אע"פ שהסוכה היתה פסולה לפני שמיעט את גובהה. ואסור למעט ביו"ט, דהוי כבונה, ועוד שהוא מתקן ומכשיר את הסוכה, ואם הניח אותם לפני יו"ט, מסתפק רעק"א אם מותר לבטלם ביו"ט. ובסימן שנ"ח יש מחלוקת אם צריך מיעוט לעולם או שמספיק לאותה שבת, ולמקילים, הכא מספיק שיבטל לכל ימי החג, והאחרונים נוטים להקל בזה. ועפר שאינו עתיד לפנותו אך לא ביטלו בפה, נחלקו הראשונים האם הוי מיעוט.

מיעוט החלל בחלק מהסוכה ע"י איצטבא

סוכה שחללה למעלה מכ' אמה ובא למעטה ע"י שבונה בחלק ממנה איצטבא וכדומה, צריך שיהיה במקום האיצטבא הכשר סוכה בפני עצמו, וכדלהלן.

סוכה הגבוהה מכ' אמה ובנה בה איצטבא (-בנין מאבנים או מעצים, וה"ה פאדלאג"ע שמרצפים על הקרקע), ומראש האיצטבא עד הסכך אין יותר מכ' אמה, הדין תלוי היכן עשה את האיצטבא, וכדלהלן:

אם עשאה סמוך ממש לדופן האמצעי שכנגד הפתח (ונקרא אמצעי משום שסתם סוכה יש לה ג' דפנות, וצד הפתח אין בו דופן כלל), והאיצטבא מגיעה ממש עד שתי הדפנות שבצדדים, ויש באיצטבא שיעור סוכה, כל הסוכה כשרה כולל המקום שמהאיצטבא והלאה, ומותר לאכול ולישן שם.

ואם בנה את האיצטבא צמוד לאחת הדפנות שבצדדים, והיא מגיעה עד הדופן האמצעית, אם יש בין האיצטבא לדופן שכנגדה פחות מד' אמות, מקום האיצטבא עצמו כשר, דאמרינן דופן עקומה (והיינו דווקא אם הדפנות מגיעות לסכך), וכן המקום שבין האיצטבא לפתח כשר, אבל המקום שבין האיצטבא לדופן שכנגדה פסול, שהרי דנים כאילו הדופן מתעקמת שם וא"כ הוא יושב תחת הדופן, ואם יש בין האיצטבא לדופן שכנגדה ד' אמות גם מקום האיצטבא פסול.

ואם בנה את האיצטבא ממש באמצע הסוכה, אם יש מהאיצטבא לכל צד פחות מד' אמות כשרה (דאמרינן דופן עקומה גם בכמה רוחות, ולא רק האיצטבא כשרה, דהצד שכנגד הפתח שאין שם דופן כשר מדין פסל היוצא מן הסוכה, ואם יש לסוכה ד' דפנות ולכל צד יש פחות מד' אמות כולה כשרה אם יש באיצטבא שיעור סוכה, דלגבי כל צד אומרים שהוא כשר מדין פסל ושאר הדפנות נחשבים כדופן עקומה, ובביכורי יעקב מצדד שדווקא שני בני אדם יכולים לשבת כל אחד בצד אחר, ובאדם אחד צ"ע), ואפילו אם האיצטבא גבוהה יותר מ' טפחים כשרה (ולא אמרינן שהיא רשות בפני עצמה ואין שייכות בינה לדפנות), ואם יש בינה לכותל ד' אמות פסולה אפי' גבוה י' טפחים (ולא אמרינן גוד אסיק מחיצתא ע"י השפה של האיצטבא, דבסוכה בעינן שיהיו מחיצותיה ניכרות).

סוכה נמוכה

סוכה שחללה פחות מ' טפחים פסולה. ואם הסכך למעלה מ' טפחים והוצין יורדים לתוך י' טפחים פסולה אע"פ שההוצין חמתם מרובה מצילתם, דחשיב דירה סרוחה, ומשמע מהשו"ע ועוד ראשונים שאפילו בדיעבד פסולה, ולאפוקי מלשון הרמב"ם שמשמע לכאורה שזה רק לזהירות בעלמא כסכך שריחו רע. אבל אם נויי הסוכה או כלים שתלה בה וכדומה יורדים למטה מ' טפחים אינם פוסלים, דהם בטלים לסוכה, ואפשר שגם נוי ממין הסוכה כגון שושנים ועשבים נאים אינם ממעטים, כיון שתלאם לנוי.

סוכה פחות מ' טפחים שחקק בה והשלימה לי' טפחים (וה"ה אם הסכך היה עבה ונטל ממנו עד שיש בסוכה חלל י' טפחים), ויש במקום החקק שיעור הכשר סוכה, ואין בין החקק לדפנות ג' טפחים כשרה, ויש מחמירים שלא לאכול ולישן חוץ לחקק בין לצד הפתח בין לצד הכתלים, ואם יש בין החקק לדפנות ג' טפחים פסולה.

סימן תרל"ד

סוכה פחותה מז' טפחים

סוכה שאין בה ז' על ז' טפחים, שזה שיעור מקום שנכנס שם ראשו ורובו של אדם ושלחן טפה, פסולה, (כדעת בית שמאי), ונחלקו הראשונים אם הפסול הוא מדאורייתא משום דבעינן קצת קבע ופחות מז' היא דירה סרוחה, או שהפסול הוא שמא ימשך אחר

שלחנו. וכן נחלקו בסוכה גדולה אם הוא יושב בסוכה והשלחן בבית, דאם טעם הגזירה בסוכה קטנה הוא שמא ימשך אחר שלחנו, א"כ גם בסוכה גדולה לא יצא, ואם הפסול הוא מחמת שהסוכה קטנה, א"כ בסוכה גדולה יצא. ולהלן יבואר באיזה אופנים הסוכה נפסלת מטעם שאין בה ז' על ז' טפחים, ומה הדין בסוכה גדולה אם השלחן בתוך הבית.

סוכה שאין בה ז' על ז' טפחים ובכל אותו מקום יש גובה י' טפחים פסולה, וצריך שגם האורך וגם הרוחב יהיו ז' טפחים וגם הגובה יהיה בריבוע, אבל אם בצד אחד אין ז' טפחים פסולה אע"פ שהצד השני ארוך מאד. והנה שיטת הרי"ף שמן התורה מספיק ו' על ו' טפחים (שזה מקום ישיבת האדם ללא שלחן), ורק מדרבנן בעינן ז' על ז' טפחים, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, אבל לפי שאר הפוסקים מדאורייתא בעינן ז' על ז' טפחים, דבפחות מכאן לא חשיב דירה כלל.

סוכה גדולה שיש שם פינה נפרדת שאין בה ז' על ז' טפחים ואין הפסק בינה לבין הסוכה, כתב המ"א שאסור לשבת שם, ודעת הדרך החיים שאם אותו מקום רחב ז' טפחים ורק אינו ארוך ז' טפחים כשר, כיון שהוא מצטרף לסוכה הגדולה, והבה"ל סובר שהמ"א פוסל גם בזה, ואין לזוז מדבריו, אכן אין להקפיד שלא להניח את השלחן באותו קרן.

סוכה גדולה מאד כשרה, ואין הגבלה לגודל הסוכה.

סוכה עגולה צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים (ואם החוט הסובב אותה אורכו כ"ט טפחים וב' חומשי טפת, יש בה שיעור זה), ואז אפשר לשבת גם בצידי העיגול שאינם בתוך הריבוע אף שאין שם רוחב שבעה, כיון שהוא שטח אחד עם הריבוע, ולא צר לו לשבת שם. וכן סוכה שיש לה ה' זוויות או יותר צריך שיהיה בה כדי לרבע ז' על ז' טפחים.

סוכה ז' על ז' שנתן בה בגדים לנאותה בתוך גובה י' טפחים והם ממעטים אותה מהשיעור, פסולה. והפמ"ג מסתפק אולי הפסול הוא מדרבנן. וכתב הב"ח שהטעם הוא מפני שאסור ליטלם כל שבעה, ולפ"ז אם התנה שאינו בודל מהם כל בין השמשות דמותר ליטלם אינם ממעטים, והפמ"ג מסתפק בזה. וכתב השלטי גיבורים בשם ריא"ז שכלי תשמישין אינם ממעטים אפילו מן הצד, ומהמ"א משמע דלא פסיקא ליה דבר זה.

מי שאוכל בסוכה ושלחנו בבית

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו מחוץ לסוכה ואכל, כאילו לא אכל בסוכה, וצריך לחזור ולאכול בסוכה, ולענין ברכת זמן באכילה שניה, דעת הפמ"ג שיברך, והביכורי יעקב חולק עליו. ואפילו אם היא סוכה גדולה וכולו יושב בסוכה לא יצא, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו, וכתב הבה"ל שהשו"ע פסק בזה כדעת הרי"ף והרמב"ם שגם בזה הלכה כב"ש, אבל לשאר הפוסקים יצא אם הסוכה היא גדולה. וכתב רעק"א שביושב בסוכה קטנה פחות מז' על ז' טפחים, ושלחנו בסוכה גדולה, בזה הרי"ף לקולא דאין חוששים בזה שמא ימשך, והתוס' לחומרא כיון שהסוכה הקטנה היא דירה סרוחה. והבה"ל מקשה על דברי הרי"ף. ואם השלחן בבית והוא אוכל בסוכה מתוך ידו ולא מהשלחן, כשר, אמנם אין בסוכה ז' על ז' טפחים פסול גם בזה.

אם מקצת מהשלחן בסוכה ומקצת בתוך הבית, מותר, אע"פ שרוב השלחן בבית ובסוכה יש ממנו רק טפה, כ"כ הח"א, ובברכי יוסף כתב דבעינן רובו בסוכה, ואפילו במשהו יותר מחציו סגי.

מי שיש לו סוכה בשדה סמוך לביתו, אסור להוציא מביתו לסוכה דרך רה"ר או כרמלית. וכן שני סוכות בחצר אחת שלא עירבו עירובי חצרות אסור לטלטל מזו לזו, וע"י נכרי מותר.

סימן תרל"ה

לשם מה צריך לעשות את הסוכה

כתיב "חג הסוכות תעשה לך" ודרשו חז"ל שצריך לעשות את הסוכה לשם צל, והיינו כדי שהסכך יגן עליו מהשמש והחום. ולהלן יבואר מתי נחשב שהסוכה נעשית לשם צל והיא כשרה, ומתי נחשב שהסוכה לא נעשתה לשם צל והיא פסולה. ובסימן הבא יבואר הדין לכתחילה לעשות את הסוכה לשם חג.

סוכה שנעשתה לצל כשרה אע"פ שלא נעשתה לשם מצות סוכה, אבל סוכה שעושה אותה לצניעות בעלמא, או לדור בה כל השנה, או לאוצר, פסולה, ולא מועיל חידוש כל שהוא להכשיר, וסוכה העשויה לדור בה רק בימות החמה, משמע מרש"י שהיא כשרה.

סוכת גנב"ך ורקב"ש – סוכת נכרים או נשים או בהמה או כותיים כשרה אע"פ שאינם בני חיובא, וכן סוכת רועים (שעשו סוכה בשדה לישב בתוכה מפני השרב, ושומרים צאנם, ואינם קבועים במקום אחד אלא כשאכלו את המרעה סותרים סוכתם ועוברים למקום אחר, וכן בקייצים) או קייצים (-שומרי קציעות השטוחות בשדה לייבש) או בורגנים של שומרי העיר, או שומרי שדות, כשרה אם נעשתה לצל אע"פ שאינה דבר קבוע, ואפילו איכא ב' ריעותות כגון רועים נכרים כשרה. וסוכות אלו כשאנו רואים שהם מסוככות יפה, שאין עושים כך בשביל צניעות, מוכחא מילתא שנעשו לצל. וסוכת בהמה שיש שם אשפה מסריחה, וכ"ש אם עשויה ליפנות בה בני אדם לפעמים, אין להכשיר אותה המקום לסוכה.

סוכה שנעשית מאיליה פסולה מפני שלא נעשתה לצל, ועל כן **החוטט בגדיש** ועושה בו חלל לסוכה אינה סוכה, מפני שכשהניח שם את התבואה לא עשה זאת לשם צל, וגם אם הניחה לשם צל פסולה כיון שאין על זה שם סכך בלי חלל, ומה שעושה אח"כ חלל אפילו אם יכוין לשם סוכה כלפי הסכך הוי תעשה ולא מן העשוי כיון שאינו עושה שום מעשה בסכך עצמו. אמנם אם בזמן הנחת התבואה עשה שם חלל בגובה טפח (דבהכי חשיב אהל) באורך ורוחב ז' טפחים (כשיעור הכשר סוכה) לשם צל, וחטט בה אח"כ מעל החלל או מתחתיו והשלימה לגובה עשרה, כשרה, כיון שהסכך נעשה לשם צל, ולענין הדפנות לא אמרינן תעשה ולא מן העשוי (כפי שסוכה פחותה מעשרה שחקק בה והשלימה לעשרה כשרה), וא"צ שהחטיטה תהיה לשם סוכה, כיון שמתחילה יש עליה שם סוכה ע"י אותו טפח. וסוכה זו כשירה אע"פ שמחמת הגדיש אין המטר יכול להכנס לתוכה, כיון שאין לגדיש שום דמיון לבית, ודעת הא"ר שמדובר שנטל מקצת הגדיש באופן שהמטר יכול להכנס לשם. אבל אם חקק גם מצידי אותו חלל, אותו מקום שבצדדים פסול, ואם חקק בשני הצדדים ד' אמות ונשאר בסוכה רק ב' דפנות, או שמתחילה היו שם ג' דפנות וחקק בצד אחד יותר מד' אמות, גם המקום שהניח בו חלל טפח מתחילה פסול, דהסכך שבצדדים הוא פסול, וסכך פסול בצדדים פוסל בארבע אמות.

אין לעשות את הסכך לפני הדפנות והב"ח מכשיר בדיעבד, אבל הרבה אחרונים חולקים עליו וסוברים שאף בדיעבד פסול. ואם עשה רוחב טפח מהמחיצות סמוך לסכך לאורך כל הסוכה, מותר לסכך לפני שיעשה את שאר הדפנות, וכמו שנתבאר לגבי חוטט בגדיש.

סימן תרל"ו

עשית הסוכה לשם חג

סוכה ישנה והיינו שהניח את הסכך לפני שלושים יום קודם החג או אפילו בתחילת השנה כשרה, אפי' לא הניחה לשם חג כיון שהניחה לשם צל, ומצוה לכתחילה לחדש בה דבר לשם החג כדי שלא יבואו להתיר אפילו אם עשאה מתחילה לשם דירה, (וכ"ש שבסוכות גנב"ך ורקב"ש האמורים בסימן תרל"ה מצוה לחדש בהם דבר לשם החג). ומספיק להניח מעט סכך טפח על טפח מרובע במקום אחד (כ"כ המ"א, ולאפוקי אם עשה אורך יותר מטפח ורוחב פחות מטפח, והא"ר מצדד שזה כן מועיל), ואם מניח לכל אורך או רוחב הסוכה, אפילו אין באורך הסכך או ברחבו אלא משהו סגי.

ואם עשה את הסוכה לשם חג, אפילו עשאה בתחילת השנה לאחר חג הסוכות הקודם א"צ לחדש בה דבר, ובתוך ל' יום לסוכות בסתמא הסוכה נעשית לשם חג, כיון שאז שואלים בהלכות החג, ובדפנות לכו"ע אין דין של סוכה ישנה וא"צ לחדש בהם דבר. וסוכה שצריכה חידוש, אם יש בה ג' דפנות אין עשית הדופן הרביעית נחשבת חידוש, אבל אם עשה בה את הדופן השלישית ודאי מהני, כיון שבלעדיה לא היה יכול לקיים מצות סוכה.

סוכה העומדת משנה לשנה צריך לחדש בה דבר בכל שנה, דאע"פ שנעשתה מתחילה לשם חג, העשיה הראשונה התבטלה.

יוצר קדירות שעושה את הקדירות בסוכה פנימית ומוכרם בחיצונה, בפנימית אינו יוצא ידי סוכה, שכיון שהיא דירתו של כל השנה אינו ניכר שדר בה לשם מצוה, ואם מגביה הסכך וחוזר ומניחו כשרה (וכן סוכה שעשאה לשם חג ואח"כ היה דר שם כל השנה, אין מספיק להסיר את הגג, אלא צריך להגביה את הסכך ולחזור ולהניחו לשם סוכה), אבל חידוש בעלמא אינו מועיל כיון שכל השנה הוא אוכל ושותה וישן שם בר"ן משמע שזה פסול מדאורייתא, דהתורה מיעטה בית העשוי לדירה, ולרש"י אפילו אם אנו יודעים שעשאה לצל אסור עכ"פ מדרבנן, ובחיצונה יוצא ידי חובה, וצריך לחדש בה דבר כיון שרק עשאה לשם צל ולא לשם סוכה.

סימן תרל"ז

עשית סוכה באמצע סוכות – מי שלא עשה סוכה לפני סוכות, בין בשוגג בין במזיד, יכול לעשות את הסוכה בחול המועד ואפילו בסוף יום השביעי, (ובבין השמשות של סוף יום השביעי מותר לעשותה רק ע"י נכרי, שהרי [בחול] צריך לשבת בסוכה ביום השמיני, והוי שבות דשבות במקום מצוה דשרי). וכן אפשר לעבור לסוכה אחרת באמצע סוכות, או לאכול בסוכה אחת ולישן בסוכה אחרת. וגר שנתגייר באמצע סוכות, עושה סוכה לימי החג הנותרים, ומי שנפלה סוכתו באמצע סוכות, יכול לעשותה בחול המועד, אבל ביו"ט אסור להקימה, ואפילו אם הרוח הפיל מעט מהסכך אין להוסיף ביו"ט, ועל ידי נכרי יש להתיר אפילו אם נפל הסכך כולו. ובמאמר מרדכי מחדש שדבר שיש בו משום בנין וסתירה אסור לעשותו בחול המועד, ורק לתת את הסכך ע"ג קונדסים וכדומה הקבועים

מערב יו"ט מותר, דאין איסור לעשות אהל עראי בחול המועד. וכתב הביאור הלכה שמפשטות הסוגיה וכן מהרמב"ם משמע שמוותר לבנות סוכה בחול המועד, ואפילו אם האיסור מלאכה בחול המועד הוא דאורייתא מותר, כפי שמוותר לכתו בחול המועד תפילין ומזוזות לעצמו, ובפרט אם צריך להניחם במועד.

סוכה שאולה או שהוא שותף בה יוצאים בה יד"ח.

דיני סוכה גזולה

כתיב "חג הסוכות תעשה לך" ללמד שאין יוצאים ידי חובה בסוכה גזולה, אמנם דין זה נאמר רק באופן שהישיבה בסוכה נחשב מעשה גזילה, לאפוקי אם הקרקע או המחומר לה גזול, דקרקע אינה נגזלת, שבוה אף שאין זה לכתחילה ואין מברכים על זה משום "בוצע ברך נאץ ד'", מ"מ יצא בדיעבד. וכן היכא שגזל עצים ועשה מהם סוכה שחכמים תיקנו שא"צ להחזיר אלא דמיהם, יצא. ולהלן יבוארו דינים אלו, וכן יבואר האם מותר לעשות סוכה בקרקע של רבים, וכן האם מותר לקנות סכך מנכרי או שחוששים שהקרקע שממנה נקטף הסכך גזולה מ ישראל.

ישיבה בסוכת חבירו – המוציא את חבירו בכח מסוכתו וישב בה יצא, דקרקע אינה נגזלת, ולכתחילה לא ישב בסוכת חבירו שלא מדעתו (שמא בעל הסוכה מקפיד שלא יראה את אכילתו ועסקיו בלי ידיעתו), וכ"ש כשדעתו לגזולה, וממילא אין נכון לברך עליה, וכן לא יעשה לכתחילה סוכה בקרקע חבירו, אבל מותר לשבת בסוכת חבירו בשעה שאינו שם, דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה וודאי לא יקפיד, אבל אם יתכן שבעה"ב יבוא בזמן שהוא שם לא יכנס שלא מדעתו. ואם נטל רשות מאשתו של חבירו כשאינו בביתו, נראה דמהני, דמסתמא חבירו לא יקפיד על זה.

עשית סוכה ברה"ר – כתב הרמ"א שלכתחילה אין לעשות סוכה בקרקע של רבים, ובדיעבד יצא. וכתב המ"א שאף אם תאמר שכל ישראל מוחלים, הרי יש לנכרים חלק ברה"ר והם לא מוחלים, ולכן אסור לעשות סוכה ברה"ר, ואף שבדיעבד היא כשרה, מ"מ לא יברך עליה, ואם בירך הוי ברכה לבטלה, והא"ר ועוד אחרונים כתבו שאין זה ברכה לבטלה, וכן המאמר מרדכי מצדד להקל, ובשואל ומשיב כתב שהרחוב שלפני הבית הוא שלו ולא מיקרי רה"ר, ובפרט כשיש להם כתב הרשאה משר העיר לעשות עירובין וסוכות אין לפקפק בזה, והנהגים להקל בזה אין למחות בידם, כי רבו המתירים. ואם באנו להחמיר שלא לעשות סמוך לפתח ביתו, יצא קלקול גדול, שיש שעושים את הסוכה מאחורי הבית במקום המיוחד ליפנות שם, ומצוי שאותו מקום אינו נקי, ואפילו אם ירצו לנקות עכשיו לא ברור שזה מועיל, דזה בכלל בית הכסא ישן, ועכ"פ צריך מדינא לבדוק את הכתלים של הבית שם, וטוב יותר לעשות סוכה ברה"ר ממש מאשר במקומות אלו.

סכך מעצים של נכרים – אין לקצוץ סכך לכתחילה מיער של נכרי אפי' מדעתו (כמבואר בסימן תרמ"ט), דשמא הנכרי גזל את הקרקע, וגזל אין עושים ממנו סוכה לכתחילה, ואין לברך עליו לישב בסוכה, אלא הנכרי יקצוץ וישראל יקנה את הסכך מהנכרי, וכשזה יוצא מרשות הקוצץ יש כאן יאוש ברשות הראשון ושינוי רשות ביד השני, וכן מהני היכא שישראל קצץ ונתן לחבירו. ואם אינו יכול לקחת מאחר, מותר לקצוץ בעצמו, ובלבד שיטול רשות מבעל הקרקע אפילו אם הוא נכרי, ואפשר שמוותר לברך על סוכה זו במדינותינו שרוב הקרקעות שיש לנכרים ניתנו להם בדינא דמלכותא. ואם יש רשות בדינא דמלכותא לקחת עצים מיער זה, או שעצי היער הם

של שר העיר והוא נותן רשות לכל מי שירצה לקצוץ משם בחינם או בדמים, או שנכרי יש לו שדות ויערות מדין המלכות והוא נותן רשות לישראל לקצוץ, יכול ישראל לקוצצם בעצמו, אבל אין לקצוץ בלי רשות הנכרי שקיבלם מהמלכות, כיון שגזל נכרי אסור, ואף שהא"ר השאיר דינים אלו בצ"ע יש לסמוך להקל, כיון שאפשר לצרף לזה דעת ריא"ז בשלטי גיבורים ור"י שמתירים במקום שאין רוב ישראל. ונכרי שגנב עצים מיער פרטי, אף שהבעלים לא ידע מהגניבה, מותר לישראל לקנות ממנו את העצים, אבל אם היער שייך לממשלה, יש לעיין אם מותר.

הגוזל עצים ועושה מהם סוכה אף שמדאורייתא הסוכה פסולה, מפני שצריך לסתור את הסוכה ולהחזיר את העצים לבעלים, מ"מ אחרי שרבנן תיקנו כדי שירצו לעשות תשובה שא"צ אלא לשלם את שווי העצים (והפקר ב"ד הפקר), ממילא אע"פ שלא חיברם ולא שינה בהם כלום יצא ויכול לברך עליה, אא"כ אינו רוצה לשלם את דמי העצים. ואם הוא אומר לנגזל שיחזירם לו בעין אחרי סוכות, מסתבר שלא יצא. ואם אומר שישלם לו אלא שדוחהו מיום ליום יצא, כיון שהוא מן השבים. והא דאסרינן סוכה גזולה, זה שייך בין לענין הסכך בין לענין הדפנות, ולכן הלוקח קרשים לדפנות ללא רשות אפילו ע"מ להחזירם אחרי סוכות לא יצא, כיון שעכשיו זה גזילה, ואסור לברך על סוכה כזו. והשואל מחבירו קורות כדי להעמיד עליהם את הסכך, והשאלים לאחר, והשואל השני לא ישלם עליהם, י"ל שאינו יוצא בזה ידי חובתו, ואפילו לפוסקים דס"ל שאין מקפידים על מעמיד בסכך פסול, אפשר דבגזל חמיר טפי.

הגוזל סוכה העשויה בראש הספינה או העגלה, או ע"ג קרקע אם אינה מחוברת לקרקע וכ"ש אם היא על גלגלים, וישב בה לא יצא, שכיון שאינה מחוברת לקרקע הרי היא נגזלת, וכיון שלא טרח בה לבנותה אין כאן תקנת השבים וחייב להחזירה כמות שהיא. ומשמע במ"א שגם אחרים שישבו בה לא יצאו ידי חובה, והמ"ב נשאר בזה בצ"ע.

הבונה סוכה בקרקע חבירו, והבעלים של הקרקע הוציאו ממנה וישבו בה, לא יצאו ידי חובה, אף אם הבעלים השאיל לו גם את המקום.

סימן תרל"ח

איסור שימוש בדפנות או בסכך

תשמישי מצוה אסור להשתמש בהם שימוש אחר כל זמן שהם עומדים למצוה, משום ביזוי מצוה, ועל כן כל דבר המשמש להכשר או לנוי הסוכה אסור להשתמש בו שימוש אחר, ובדפנות הסוכה ובסכך מלבד הדין הכללי של תשמישי מצוה יש ילפותא מיוחדת לאוסרם, וכן יש לאסור דבר שנאסר בתחילת החג אף שכבר אינו משמש לסוכה, משום מיגו דאתקצאי. ולהלן יבוארו פרטי האיסור, וכן יבואר אם מועיל תנאי להתיר או לא.

אסור להשתמש בימי הסוכות בדפנות או בסכך, סוג שימוש המבטל את השימוש בהם לשם סוכה, דכתיב "חג הסוכות שבעת ימים לד'", כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, אמנם תשמיש שאינו מבטל את שימוש הסוכה, כגון להשען עליה או להניח עליה דברים מותר, כיון שעדיין קדושתה עליה.

פרטי האיסור - א' אפילו אם עשה סוכה אחרת ואינו צריך לראשונה אסור. ב' אפילו אם הסוכה נפלה אסור להשתמש בה י"א מדאורייתא וי"א מדרבנן. ג' אסור ליטול מהדפנות או מהסכך אפילו קיסם לחצוץ בו שיניו. ד' אם הוסיף בסכך עד שאין גשמים יורדים לתוכה ש"א שזה פוסל את הסוכה, אף

שכל הסכך אסור בהנאה, מ"מ מותר להסיר חלק מהסכך ע"י נכרי, דהוי שבות דשבות במקום מצוה.

תנאי אינו מועיל אף אם התנה איני בודל ממנה כל בין השמשות ואפי' נפלה, כיון שבבין השמשות היה אסור להשתמש בה משום סותר אהל, אמנם לגבי היום השמיני שאיסורו משום מוקצה מהני תנאי לכשיפלו.

אם הוסיף דופן אחרי שכבר נשלם שיעור הכשר סוכה, או שפירש שאחת הדפנות עשויה להוספה בעלמא, אותה דופן אינה נאסרת, אבל בסתמא כל הדפנות נאסרות. והעצים הסמוכים לסוכה או חבילות שזרק על הסכך מותרים, ועיין פרטי דין זה בסימן תקי"ח.

אין נ"מ אם הסוכה חדשה או שהיא ישנה אך סיככוה לשם חג, אבל היושב בסוכת רועים וכדומה מותר, דלא נתקדש מחמת שנכנס לשם ואוכל שם פתו, אמנם אם הזמינה מתחילה לשם סוכת החג, או שבזמן שישב בה היתה דעתו לשבת בה כל ימי החג, אסורה. ועיין שעה"צ (סק"ג) מה הדין בעשויה לצל אבל הוא יושב בה בסוכות כמה ימים.

מתי חל האיסור - אין האיסור אלא כשישב פעם אחת בסוכה, אבל הזמנה גרידא אינה אוסרת, אפילו אם עשאה לשם סוכה. וכל זה לענין האיסור שמחמת קדושת החג שחלה על הסוכה, אבל האיסור שמחמת סתירת אהל אסור ביו"ט בכל גווני, ובחול המועד מותר. ועיין בה"ל (ד"ה דהזמנה) שדן שאם הזמנה לא מספיקה, א"כ אפילו אם ישב בה אחר שקידש היום לא תיאסר מחמת קדושת החג אלא לשעה שישב בה, כיון דלא איתקצאי בין השמשות. וסוכה שישב בה בשונה שעברה, אינה אסורה עד שישב בה בשנה זו, כ"כ המ"א, ויש מאחרונים שמפקפקים בזה, וטוב להחמיר.

עד מתי הסוכה אסורה - גם ביום השמיני אסור כיון שבבין השמשות של סיום היום השביעי היתה אסורה, ולבני חו"ל אסור גם ביום התשיעי, שהרי ביום השמיני עדיין חייבין לאכול בסוכה, ואם חל שבת אחר יו"ט נוהגים שלא להשתמש גם בשבת, דהוי כמכין מיו"ט לשבת.

איסור שימוש בנוי הסוכה

אוכלין ומשקין שתולים בסוכה בדפנות או בסכך כדי לנאותה, אסור להסתפק מהם כל שמונת ימי החג משום ביזוי מצוה, ואפילו נפלו אסורים, דמיגו שהוקצו לבין השמשות הוקצו לכל החג, דכיומא אריכתא דמו לענין זה, ואם תלאם אחרי בין השמשות מתחיל האיסור מבין השמשות הבא, ובשבת ויו"ט אסורים בטלטול אפילו אם נפלו משום שהוקצו למצותם (אפילו לדעת המתירים מוקצה ביו"ט כמבואר בסימן תצ"ה), ואם נפלו על השלחן נפש, והפמ"ג מסיק שאם אפשר יטלטלם טלטול מן הצד, וכתב הבה"ל שאם הרבה קיסמים נושרים על השלחן אפשר שגם בשבת מותר לטלטל אם נמאס מזה, כדין גרף של רעי. אבל בחול המועד לא שייך איסור טלטול ומותר להחזירם אם נפלו. ואם תלה אתרוג לנוי מותר לטלטלו בחול המועד ולצאת בו ידי חובה, ומותר אף למוכרו.

אם יודע שהילדים יאכלו ממה שתולה לנוי סוכה מוטב שלא לתלות, מפני שיבואו לידי חילול שבת בניתוק החוטים, וגם האכילה אסורה, אכן אם יכול לתלות בגובה שהילדים לא מגיעים לשם או שאין לו ילדים, מצוה לתלות נוי סוכה, וכ"כ השל"ה שראוי ליפות את הסוכה בקרמין ובסדינים ולתלות בה פירות חשובים.

אם התנה בשעה שתלה את נויי הסוכה או לפני השקיעה סמוך לבין השמשות ואמר איני בודל

מהם כל בין השמשות של כל הח' ימים, או שאמר אני מתנה עליהם לאוכלם מתי שארצה, לא חלה עליהם קדושת הסוכה ומותר להסתפק מהם בכל עת שירצה אפילו כשהם תלויים, ואם התנה רק על בין השמשות הראשון נאסר בבין השמשות השני לכל שאר הימים, ואם התנה בסתמא איני בודל מהם כל בין השמשות אפשר שכלול בזה כל ח' הימים. ואם התנה לאוכלם כשיפלו אינו כלום.

וכתב הרמ"א שיש מן האחרונים שכתבו שבזמן הזה אין נוהגים להתנות, משום שאין בקיאים היטב בתנאי (והמ"ב מביא שיש מפקפקים בטעם זה, שהרי לשון התנאי מפורש בגמרא), וכן נוהגים בנוי התלוי בסכך, אבל בנוי שנותנים בדפנות כגון סדינים המצויירים נוהגים לטלטלם מפני הגשמים אפילו בלי תנאי, מפני שי"א שאין איסור אפילו בדפנות עצמם, ומ"מ טוב להתנות עליהם. וכתב המ"ב שהרבה אחרונים השיגו על זה ודעתם שנוי סוכה אסור מדינא אם לא התנה, ובט"ז מיקל בסדינים המצויירים כשיש חשש גנבים, דאנן סהדי שלא תלאם על דעת שיהיו שם תמיד, ולדבריו מותר להסירם גם שלא בזמן הגשם, ומ"מ טוב להתנות.

אין לפסוע על עצי הסוכה אפילו אחרי סוכות, מפני שהם תשמישי מצוה כמו ציצית ולולב, ועל כן יש למחות ביד הזורקים אותם במקום שרבים רגילים לפסוע עליהם אפילו אינו מקום אשפה.

המסכך בהדס מותר להריח בו, דלא הוקצה אלא משימוש והבערה כשאר עצים, ויש אוסרים, והט"ז והדרך החיים פסקו כדעה הראשונה, ואם תלה את ההדס לנוי אסור להריח בו, ולדעת הט"ז כל זמן שאינו נוטל את ההדס משם מותר אף בתלה לנוי.

התולה אתרוג בסוכה לנוי מותר להריח בו לכו"ע.

עוד מדיני נוי הסוכה

מי שדעתו להסיר נוי הסוכה ביו"ט מפני הגשמים והגנבים, יזהר שלא לקשור בקשר גמור, שהרי אסור להתיר ביו"ט, אלא יענוב.

אין לעשות דפנות הסוכה מיריעות שעטנז, וכן לא יתלה שעטנז לנוי, אא"כ הם גבוהים מתשמיש אדם.

אסור לחקוק פסוק "בסכת תשבו" על דלעת וכדומה ולתלותו בסוכה, מפני שזה יבוא לידי ביזיון, וגם אסור לכתוב פסוקים מן התורה כשאין זה ספר שלם, ואף שנוהגים התר בדבר היינו כדי להתלמד אבל שלא לצורך אסור.

סימן תרל"ט

מי שיכול לעשות סוכה רק מעבר לנהר, יש מקילים לעבור לשם בספינה קטנה ע"י נכרי, אבל הרבה מחמירים בזה.

דיני ישיבת הסוכה

כתיב "בסכת תשבו שבעת ימים" ודרשו חכמים "תשבו" כעין תדורו, והיינו שיעשה את הסוכה למקום מגוריו העיקרי, ולא יעשה מחוץ לסוכה דברים שדרך לעשותם רק בביתו. ולהלן יבוארו מה חייבים לעשות בסוכה, ומה מותר לעשות מחוץ לסוכה, ודיני כבוד הסוכה.

מצות ישיבה בסוכה היינו שיהיה אוכל ושותה וישן ומטייל ומדבר עם חבירו ודר בסוכה כל ז' י

הימים בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. ועיין בסימן תרס"ח מה הדין בחו"ל ביום השמיני.

ראוי לדבר בסוכה רק דיבורי קדושה ותורה, ולמעט מלדבר בה דברי חול, מפני שקדושתה גדולה מאד, וכ"ש שיהיה זהיר מלדבר שם לשון הרע ורכילות ושאר דיבורים האסורים, ומ"מ כשהוא צריך לדבר מענייני עסק לא יצא מהסוכה, כדי שלא יפסיד המצוה לשבת בסוכה.

קביעת דירתו בסוכה - כל ז' הימים אדם עושה ביתו עראי וסוכתו קבע, ויכניס לסוכה את הכלים והמצעים הנאים.

הכנסת כלים לסוכה וכבוד הסוכה - יכניס לסוכה כלי שתיה כגון אשישות וכוסות, אפילו אם הם מחרס ואפילו לאחר השתיה, אבל כלי אכילה לאחר האכילה כגון קערות וקדירות יניח מחוץ לסוכה (ומ"מ אם הכניס לסוכה או שעשה בסוכה תשמיש בזוי, אין הסוכה נפסלת בכך, ומ"מ נכון לכתחילה להחמיר בזה משום שיש פוסלים), ויש מחמירים שלא להכניס קדירה אף קודם אכילה, והעולם נזהרים בזה, ומי שדרכו בכל השנה לערות מהקדירה לקערה בבית החיצון בודאי צריך להזהר בזה, ומ"מ מי שאין לו כלי והוא צריך לאכול מן הקדירה מותר להכניסה. ואין להכניס לסוכה כלים שמשיהם בהם קמח ועריבות שלשים בהם וכלים של בשמים שאין דרך להחזיק בדירתו אלא בבית החיצון, וכן כד או דלי ששואבים בו מים מהנהר אחרי ששתה מהם, וכן כל דבר שאין דרכו להיות בחדר המגורים שלו. ואין לעשות בסוכה שום תשמיש בזוי כגון שטיפת קערות, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו, ובשטיפת כוסות ליכא קפיידא, ואסור להשתין בסוכה אפילו בכלי, אע"פ שעושה כן בביתו ותשה"מ מותר בסוכה, דאינו תשמיש בזוי, דהוא בכלל תשבו כעין תדורו, וגם הוא קיום מצוה.

הכנסת מנורה לסוכה - אם הסוכה גדולה יכניס את המנורה לסוכה, אמנם המנהג שלא להכניס נר של חרס לסוכה, וכן מקידה של חרס ואפילו חדשה אין כדאי כ"כ להכניסה לסוכה, ואם היא מצופה בקוניא מותר כמו כלי זכוכית. ואם הסוכה קטנה והיינו בשיעור שיש חשש שהנר יגרום לשריפה צריך להניח את המנורה מחוץ לסוכה כגון בחלון הבית הצמוד לסוכה, אפילו אם היא מזהב, גזירה שמא יפחד ויצא מן הסוכה, וי"א שחששו חכמים שהסוכה תישרף ותתבטל מצות סוכה. ואם מטבעו הוא מצטער לאכול שלא במקום הנר יש להקל להכניס את הנר לעששית או למנורה ולהכניסם לסוכה, אם לא שהסוכה נמוכה מאד ויש חשש שהאש תתקרב לסכך.

שינה מחוץ לסוכה - אסור לישן מחוץ לסוכה אפילו שינת עראי, דלפעמים זה מספיק לאדם והוא ליה קבע, ואפילו להניח ראשו בין ברכיו שודאי לא ישתקע בשינה אסור. ואפשר שפחות מכדי הליוך מאה אמה אף עראי לא חשיב. ומי שנאנס וישן מחוץ לסוכה, צריך ללכת לסוכה מיד כשיתעורר.

אכילה מחוץ לסוכה - מותר לאכול אכילת עראי מחוץ לסוכה, ואפילו תלמיד חכם אם רוצה שלא להחמיר על עצמו רשאי ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצוות, ואכילת עראי היינו כביצה פת, (אבל מעט יותר מכביצה חשיב קבע אפילו אם אכלו דרך עראי), וכן מותר לטעום את התבשיל מחוץ לסוכה אפילו כמה פעמים ואפי' לבלוע, ומותר לשתות מים או לאכול פירות מחוץ לסוכה, ואפילו לקבוע על פירות או בשר ודגים וגבינה ושאר מיני מאכל

מותר, אבל תבשיל העשוי מה' מיני דגן, לדעת השו"ע אם קובע עליו, והיינו שאוכלו בחבורה או בשיעור חשוב שקובע סעודתו בזה (וכתב המאמר מרדכי שהדבר תלוי בו, אע"פ שאין דרך בני אדם לקבוע סעודה על שיעור זה), צריך סוכה מדינא ויברך לישב בסוכה, ודעת המ"א שדינו ממש כמו פת שכבר במעט יותר מכביצה חייב בסוכה, אכן דעת האחרונים שלא לברך לישב בסוכה בלא קביעות סעודה. והסכימו כמה אחרונים שנכון להחמיר שלא לקבוע סעודה לאכילת בשר ודגים וגבינה מחוץ לסוכה ומ"מ אף בקביעות לא יברך, אבל שלא בקביעות אין להחמיר כלל. והח"א מחמיר בזה גם לענין פירות בקביעות, והמ"ב לא העתיקו מפני שבדרך החיים ובשע"ת בשם הגינת ורדים מקילים בזה.

שתיה מחוץ לסוכה - מותר לשתות מים מחוץ לסוכה, ולענין יין דעת הרמ"א שדינו כפירות שאפילו בקבע סעודה עליו אינו חייב בסוכה, וכמה אחרונים מפקפקים בזה ודעתם שאם שותה יין בקביעות חייב בסוכה, ובפרט אם קבעו לשתות בחבורה בודאי הוי קבע גמור, ומ"מ לענין ברכה הסכימו כמה אחרונים שלא לברך. וראוי ונכון לכתחילה שלא לשתות בקבע אפילו שאר משקין כמו מי דבש ושיכר אלא בתוך הסעודה, או שעכ"פ יאכל מתחילה פת יותר מכביצה, או שאר תבשיל העשוי מה' מינים אם קובע סעודתו על זה, ויברך לישב בסוכה, ויוצא לכל הדעות. ובשע"ת (ס"ק ל"ג) מביא מחלוקת מה הדין לענין קפה. והא דאיתא בגמרא אוכלים ושותים בסוכה, היינו לאחר האכילה שדרך לשתות צריך לשתות בסוכה מפני שזה נכלל בסעודה, ואפשר לפי זה שגם מים בתוך הסעודה אין כדאי לשתות מחוץ לסוכה, וצ"ע.

מי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים וכ"ש פת דרך עראי, הרי זה משובח.

ברכת לישב בסוכה על פת הבאה בכיסנין - האוכל פת הבאה בכיסנין יחד עם קפה או בלי קפה אבל קבע עליו סעודה, אף שאינו מברך המוציא כיון שאוכל פחות משיעור שדרך לקבוע עליו סעודה, צריך לאכול זאת בסוכה ולברך לישב בסוכה. ואם לא קבע סעודה אבל אכל יותר מכביצה, יש דעות בין האחרונים אם צריך לברך לישב בסוכה, ובשע"ת תשובה כתב שאם אוכל זאת בשבת ויו"ט בבוקר אחרי הקידוש במקום לאכול סעודה לכו"ע יכול לברך, ובחול אין כדאי לברך דספק ברכות להקל, אכן מנהג העולם לברך גם בחול, וכדי להנצל מחשש ברכה לבטלה יראה שלא לצאת מיד אחרי אכילתו אלא ישאר לשבת שם זמן מה, ויכוין בברכתו על האכילה והישיבה.

פטור משינה בסוכה מחמת צינה או מחמת שאינו יכול להיות שם עם אשתו - כתב הרמ"א שמה שנוהגים שאין ישנים בסוכה אלא רק המדקדקים במצוות, י"א משום צינה, דיש צער לישן במקומות הקרים, (ומי שאין לו כרים וכסתות כראוי ויש צינה אין לו להחמיר לישן בסוכה), והרמ"א מבאר המנהג שמצות סוכה היא איש ואשתו כדרך שהוא דר בביתו כל השנה, ובמקום שאינו יכול לישן עם אשתו כגון שאין להם סוכה מיוחדת פטור, וטוב להחמיר להיות שם עם אשתו כמו בביתו אם אפשר שתהיה לו סוכה מיוחדת. עכ"ד. וכתב המ"ב שהגר"א והמ"א סוברים שגם מי שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו חייב בסוכה, והמ"א מלמד זכות על העולם דחשיב מצטער כשאינו יכול להיות שם עם אשתו, אמנם לפי זה אם אינו מצטער כגון שלא בזמן עונה חייב לישן בסוכה. ומשמע מכמה

אחרונים שמי שאינו יכול לישן בסוכה עם אשתו לא יבטל זמן עונה ול"ט, ואינו חייב לחזור לסוכתו לאחר תשה"מ אלא ישן בביתו עד עמוד השחר.

בליל יו"ט ראשון חובה לאכול בסוכה לפחות כזית פת, ואע"פ שבשאר הימים אין חייבים לאכול בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה פת, אפילו בשבת ויו"ט שחייבים לאכול כזית פת (ולא בעינן יותר מכביצה אלא למצוה בעלמא, ובדיעבד סגי בכזית), מ"מ בליל יו"ט ראשון של סוכות אסור לאכול מחוץ לסוכה אפילו כזית, ומשו"ה אם אכל כזית בסוכה יצא יד"ח ומברך עליו לישב בסוכה, אמנם אם יש לו יותר בודאי נכון שיאכל יותר מכביצה, די"א שזה השיעור, (ואם כבר קיים מצות אכילה בסוכה, יכול לאכול כביצה מחוץ לסוכה). וצריך לאכול את הכזית בכדי אכילת פרס, ולא יאכל מיני תרגימא או פת כיסנין אלא פת גמורה, מפני שזה ספק דאורייתא, וכן לא יאכל עד שיהיה ודאי לילה, ואם אכל בבין השמשות יחזור ויאכל משתחשך אך לא יחזור לברך לישב בסוכה, ובלילה השני בחו"ל יכול לאכול בבין השמשות, (וע"ע בה"ל אם יכול לעשות קידוש מבעוד יום קצת על היין, והמוציא ולישב בסוכה בלילה). ויאכל לפני חצות, ובדיעבד אם לא אכל לפני חצות יאכל אחרי חצות, אך לא יברך אז לישב בסוכה אא"כ אוכל יותר מכביצה. וכתב הרמ"א שלא יאכל בערב יו"ט מחצות ואילך כדי שיאכל בסוכה לתאבון, והאחרונים הסכימו שרק מתחילת שעה רביעית שאחרי חצות אסור, ובסימן תע"א מבואר פרטי הדינים בזה.

לדעת הגר"א שבפסח מצוה לאכול מצה כל ז' ימי הפסח, אלא שהמצות עשה היא רק בערב ואח"כ אינו אלא מצוה בעלמא, אפשר דה"ה בסוכות מצוה לכתחילה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה.

לימוד תורה בסוכה - כל ז' הימים לומד בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שלומד ויותר טוב לו ללמוד בבית, יכול ללמוד בבית, והכל לפי הענין היכן דעתו מיושבת יותר, ואם יש לו טורח להביא לסוכה את כל הספרים אפשר דפטור, אכן אם יש לו מקום להניחם שם בכל ימי החג חייב, דאין זה טורח.

תפילה בסוכה - המתפלל יתפלל בסוכה או בבית במקום שיש לו יותר מנוחה להתפלל בכונה, ואם יש בית הכנסת בעירו ילך לבית הכנסת, שהרי בכל השנה מניח ביתו ומתפלל בבית הכנסת.

הבדלה יעשה בסוכה כמו שעושה בביתו בכל השנה, ומי שרגיל כל השנה לשמוע הבדלה בבית הכנסת, יכול לעשות כך גם בסוכות.

פטור מצטער בירידת גשם וכדומה

המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, ועל כן אם יורד גשם מותר לצאת מהסוכה ולאכול ולישן בבית, ולהלן יבואר מתי יכול לצאת מן הסוכה מחמת גשם, מתי צריך לחזור לסוכה לאחר הפסקת הגשם, ומה יעשה בלילה הראשון אם יורד גשם. ובסימן תר"מ יבואר עוד מדיני מצטער.

פטור מצטער - אם יש בסוכה שרב או יתושים והאדם מצטער מכך יכול ללכת לביתו. וכן אם המאכל מתקלקל מחמת השרב או היתושים, או שקר מאד והמאכלים השמנים נקרשים לפניו או שהאדם עצמו מצטער מכך, יכול לאכול בבית, אמנם לפני שהגיע לאכילת המאכלים הנקרשים צריך לאכול בסוכה, וא"צ לחזור עד שיגמור סעודתו, אפילו אם אוכל אח"כ מאכלים שאינם נקרשים, אמנם אם יכול לסדר בלא טורח גדול שהמאכל לא יקרש,

כגון להניחו בתוך קערה עם מים חמים, צריך לעשות כך ואינו פטור מסוכה. ואם מנשבת רוח לתוך הסוכה ועי"ז נושרים קיסמים מהסכך לתוך המאכל, אם הוא איסטניס שאניא דעתיה יכול לצאת מן הסוכה, ומשמע שאם אין דעתו אניא אסור, וצ"ע למה לא נחשב מצטער במה שצריך להוציא את הקיסמים מהמאכל, ואולי דווקא כשנושרים מעט קיסמים צריך שתהא אניא דעתיה.

מתי יצא מן הסוכה מחמת הגשמים - ירדו גשמים יכול לפנות את הסוכה אם ירדו בשיעור שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל, ואפילו תבשיל של פול שמתקלקל מהר ע"י מעט מים, ואף אם אין לפניו תבשיל ישער בשיעור זה, ומי שאינו בקי בשיעור זה ישער מתי היה יוצא מהבית אם היו יורדים גשמים, ואם הטיפות לא יורדות במקום שהוא יושב שם, צריך לאכול בסוכה עד שירדו עליו ועל שולחנו, ואפשר שיכול לברך לישב בסוכה, אך אם הוא איסטניס ומצטער בזה יכול לצאת ועכ"פ לא יברך. ולענין שינה א"צ לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, דבגשמים מועטים זה צער לישן שם.

ירדו גשמים בלילה הראשון, דעת הרמ"א שצריך לאכול כזית אף אם יורדים גשמים, דס"ל שבלילה הראשון גם מצטער חייב בסוכה. ויקדש בסוכה ויברך שהחיינו ויאכל כזית בסוכה, ואת שאר הסעודה יאכל בביתו, (וזה עדיף מאשר לקדש ולברך שהחיינו ולאכול בבית ובסיום הסעודה לאכול כזית בסוכה, מפני שאז יצטרך לחזור ולברך שהחיינו). **וי"א** שאפילו בלילה הראשון מצטער פטור, ועל כן הכריעו כמה אחרונים שאף שמחויב לאכול בסוכה מחמת ספק לא יברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל, עוד כתבו שראוי להמתין עד חצות הלילה פן יעבור הגשם שאז יוכל לברך ולאכול ולקיים את המצוה לכו"ע, ולא ימתין יותר מחצות, דגם זמן אכילת סעודה ראשונה לכתחילה הוא עד חצות. ואם הוא מצטער ברעב או בשינה ע"י המתנתו אין לו להמתין, ואם יש אצלו אורחים עניים אפשר שיש איסור להמתין. ויש אחרונים שכתבו שאין להמתין כ"כ מלאכול הוא ובני ביתו, דאין מניעת שמחת יו"ט יותר מזה, אלא ימתין כשעה או שתיים, ואם לא פסקו יעשה קידוש בסוכה ויאכל בביתו כנ"ל. ואם פסקו הגשמים צריך לחזור ולאכול מעט יותר מכביצה בסוכה ולברך לישב בסוכה (אבל אם אוכל כביצה או פחות אינו יכול לברך לישב בסוכה), אפילו אם כבר בירך ברהמ"ז ואפילו אחר חצות, אמנם אם כבר שכב א"צ לקום ממיתתו. ובחיי אדם כתב שראוי להמתין כל הלילה שאם יפסקו הגשמים יאכל בסוכה, וכעין זה איתא במעשה רב, אכן הגר"א לשיטתו שפסק כהתוס' שמצטער פטור גם בלילה הראשון, ומה שכתב שאסור לישן הינו באינו מצטער, וצ"ע. ובלילה השני בחו"ל יקדש בביתו ויברך שהחיינו על היום ויאכל סעודתו, ובסיום סעודתו יאכל כזית בסוכה אבל לא יברך לישב בסוכה, ויסמוך על ברכת שהחיינו על הסוכה שבירך בלילה הראשון, ולכתחילה טוב להמתין גם בלילה השני מעט עד שיפסקו הגשמים, ומי שאינו רוצה להחמיר בזה אין לדקדק עליו, ואם אכל בביתו ובסוף הסעודה אכל כזית בסוכה ואח"כ פסקו הגשמים, צריך להכנס ולאכול בסוכה יותר מכביצה ולברך לישב בסוכה.

מתי צריך לחזור לסוכה כשפסקו הגשמים - היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו ופסקו הגשמים, אם עדיין לא ישב לאכול בביתו צריך לחזור לסוכה, ואם ישב לאכול בביתו, או

שמתחילה ישב לאכול בביתו מחמת הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו, וי"א שלא מספיק שישב לאכול, ודווקא כשהתחיל לאכול אין חייב לחזור לסוכה. ואם הלך לישן בביתו מחמת הגשמים, או שמתחילה נשאר לישן בביתו מחמת הגשמים, א"צ לחזור אם כבר שכב (ואפילו אם שכב בגדיז י"ל שא"צ לקום וללכת לסוכה. פמ"ג. אכן במחצית השקל מסתפק בזה, וכן בבכורי יעקב מפקפק בזה), ואפילו אם התעורר א"צ לחזור לסוכה בלילה, ואם עדיין לא שכב צריך לחזור לסוכה (מ"א), ובבגדי ישע ובמאמר מרדכי מסתפקים בזה, דשמא אחרי שטרח להכניס את הכרים והכסתות לא הטריחוהו לחזור ולהעלותם, ואם פשט בגדיו, כתב הפמ"ג שגם למ"א י"ל שא"צ לחזור לסוכה, ובבכורי יעקב מסתפק גם בזה. וכן השוכב בסוכה וסגר את גג הסוכה מחמת הגשמים, א"צ לעלות על הסכך ולפתוח את הגג, אכן אם יכול לפתוח את הגג מתוך הסוכה צריך לפותחו, דאין זה אלא מעט טירחה ולא חשיב מצטער, ואם הוא באמצע סעודה אפשר שצריך גם לעלות על הסכך. ואם עלה עמוד השחר והתעורר משנתו מעצמו צריך לחזור לסוכה, וא"צ להעירו, וגם הוא לא צריך לבקש מאחרים שיעירוהו.

כל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם אינו מקבל שכר ואינו אלא הדיוט, וההולך לסוכה כשיורד גשם ומברך לישב בסוכה הוי ברכה לבטלה אפילו אם אוכל שם אכילת קבע, ודווקא במצטער שיש בו צד איסור של חילול יו"ט, ואפילו בחול המועד חייב לכבדו, אבל אם אינו מצטער רשאי להחמיר. ומי שפטור מחמת טירחה לחזור לסוכה, כגון שיצא מחמת הגשמים והם פסקו, מקבל שכר אם חוזר, וכ"ש שמקיים בזה מצות ישיבה בסוכה. וכשיוצא מן הסוכה מכח הגשמים לא יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע, כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו.

ברכת לישב בסוכה

מעיקר הדין כל הנכנס לסוכה ושוהה בה מברך ברכת המצוות על ישיבת הסוכה, אמנם המנהג לברך על האכילה שהיא עיקר דירתו של אדם ולפטור את שאר הדברים שעושה בסוכה, ולהלן יבוארו פרטי הדינים בזה.

מתי מברכים לישב בסוכה - י"א שמברכים ברכת לישב בסוכה בכל ישיבה בסוכה, כיון שגם הישיבה והעמידה בסוכה היא מצוה, ולדבריהם אם יצא יציאה גמורה לעשות ענייניו (לאפוקי אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה ולא הסיח דעתו), ולא היה בדעתו לחזור מיד, צריך לברך כשחוזר לסוכה אע"פ שאינו אוכל שם, ואפילו מאה פעמים ביום. וי"א שאין מברכים אלא בשעת אכילה, ואפילו אם יושבים בסוכה שעה לפני האכילה אין מברכים, דהברכה שמברכים אח"כ על האכילה פוטרת אותה וגם פוטרת את השינה והטיול והלימוד וכו' כיון שהיא העיקר. וכתבו השו"ע והרמ"א שנהגו למעשה כדעה השניה. אמנם נכון לצאת ידי הדעה הראשונה, והיינו שכשהוא נכנס לסוכה יאכל יותר מכביצה מה' מיני דגן ויברך לישב בסוכה, ולא יברך אח"כ בשעת אכילה. ומי שמתענה או שאין דעתו לאכול פת באותו יום, לכו"ע צריך לברך אם יצא יציאה גמורה. וכתב החיי אדם שגם מי שיצא יציאה גמורה לאחר אכילה וחוזר ונכנס ואין בדעתו לאכול לפני שיחזור ויצא יציאה גמורה, צריך לכו"ע לברך.

מתי צריך לחזור ולברך - מי שבירך לישב בסוכה ויצא יציאה גמורה לעשות ענייניו או להתפלל בבית הכנסת, צריך לחזור ולברך כשחוזר לסוכה

ואוכל שם, ועיין בשער הציון שדן האם ביוצא באמצע שלחנו להתפלל מנחה או מעריב ובדעתו לחזור מיד לסוכתו (צריך לחזור ולברך), אבל אם יצא לעשות צרכיו או להביא איזה דבר לסוכה והיה בדעתו לחזור מיד א"צ לחזור ולברך אפי' בשעת אכילה שני', ולפי זה אפילו אם עשה כך כל ז' הימים מברך רק פעם אחת. וי"א שכיון שיצא בין האכילות אפי' ע"ד לחזור מיד, צריך לברך על האכילה השניה.

מי שהולך לסוכת חבירו באמצע האכילה, לדעת המ"א ההליכה היא הפסק, ואם אוכל שם דבר שאסור לאכול מחוץ לסוכה צריך לחזור ולברך, אע"פ שהיה בדעתו מתחילה ללכת לשם ולחזור מיד, אבל דעת כמה אחרונים (בסימן ח') שהליכה אינה הפסק, וא"כ אם היה בדעתו ללכת א"צ לברך, וספק ברכות להקל. ובבית מאיר משמע שאף אם מתחילה לא היה בדעתו ללכת לשם א"צ לברך, אך כיון שיש עוד דעות בזה אין כדאי לצאת באמצע הסעודה. ודעת החיי אדם שבסוכת חבירו צריך לברך לכו"ע אע"פ שאינו אוכל שם, כיון שאין דרך לקבוע שם סעודה, (ודלא כמו שנפסק במ"ב כדעת הגר"ז) אמנם כל זה דווקא כשרוצה לשבת שם, אבל בנכנס לגבות חובו וכדומה שאין לו נ"מ אם זה סוכה בית או חוץ, לכו"ע א"צ לברך.

אם שכח לברך לישב בסוכה עד שהתחיל לאכול, יברך אפילו אחרי ברכת המזון, מפני שגם הישיבה היא מצוה, ואם עדיין לא בירך ברכת המזון יברך ויאכל מעט.

מי שקידש בלילה הראשון של סוכות והתחיל לאכול ואח"כ ראה שהגג שמעל הסוכה היה סגור, יאכל שוב כזית ויברך לישב בסוכה, אבל לא יחזור על הקידוש וברכת שהחיינו.

סימן תר"מ

מי חייב בסוכה

נשים פטורות מן הסוכה מפני שזו מצות עשה שהזמן גרמא, וכן **עבד** דינו כאשה. וכתב המ"ב שאם הם רוצות לשבת בסוכה נהגו לברך, אבל אחרים לא יברכו בשבילן אפילו אינן יודעות לברך בעצמן, אא"כ אותם אחרים מברכים בשביל עצמם. ומי שחציו עבד וחציו בן חורין חייב בסוכה.

טומטום ואנדרוגינוס חייבים בסוכה מספק, ומ"מ לא יברכו, ואם הם רוצים לברך הרשות בידם.

קטן פטור מן הסוכה, ואם אינו צריך לאמו והיינו כבן חמש או שש כל חד לפום חורפיה (-בן חמש בחריף ובן שש באינו חריף, ולדעה זו אין נ"מ אם אביו בעיר או לא. והגר"א כתב שמה שכתוב בשו"ע בן חמש הוא טעות סופר). חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות. ואם אין לו אב, י"א שאמו ובי"ד חייבים לחנכו, ולכו"ע אסור אפילו לאדם אחר להאכילו בידים (והיינו לתת לתוך פיו או לצוות עליו לאכול, אבל במניח לפניו והוא אוכל מעצמו ליכא איסורא, ואביו חייב מדין חינוך למנוע אותו מלאכול מחוץ לסוכה) מחוץ לסוכה. ודעת כמה אחרונים שמבן חמש ולמעלה אם אביו בעיר שאינו צריך אז כ"כ לאמו, חייב אביו לחנכו בסוכה אפילו אם אינו חריף. ואם אביו כל השנה אינו בעיר והוא מורגל עם אמו, אפילו אם הוא בא בסוכות לביתו שיעורו משש שנים ומעלה.

פטור מצטער

כפי שנתבאר בסימן הקודם המצטער בישיבתו בסוכה פטור מן הסוכה, דכתיב "תשבּו" כעין תדורו, והיינו שמי שנמצא במצב שהוא היה הולך למקום אחר

מחמת שהוא מצטער בביתו, פטור בכהאי גוונא מן הסוכה. ולהלן יבואר פטור חולה ומשמשיו, ועוד מקרים של פטור מצטער, ויבואר באיזה אופן נחשב מצטער ופטור ומתי אינו מצטער וחייב בסוכה, וכן יבואר החיוב לעשות את הסוכה במקום שלא יהיה לו צער בישיבתה.

חולים פטורים מן הסוכה, אפילו אם זה חולי שאין בו סכנה, ואפילו אם הוא חש בראשו או בעיניו וישיבת הסוכה קשה לו פטור. **ומשמשיו** **החולה** פטורים מן הסוכה כיון שהם עוסקים במצוה, וי"א שאין המשמשים פטורים אלא כשהחולה נצרך להם, (ואם יש שני משמשים והחולה אינו צריך לשניהם יחד, צריך אחד לאכול בסוכה בזמן שימושו של השני), ובחולה שיש בו סכנה יש להקל אף בזמן שאין החולה צריך לו. ומי שמקיז דם בשביל הבריאות ואינו מרגיש שום חולי אלא הוא שמח ומרבה באכילה ושתייה חייב בסוכה, אבל אם הוא מקיז מחמת חולי פטור. והשותה משקה לשלשל והוא מתירא שהצינה תזיק לו פטור.

מצטער פטור מן הסוכה, (ועיין בסימן תרל"ט מה הדין לענין הלילה הראשון), אבל **משמשיו** אם הם רוצים לאכול או לישן חייבים להכנס לתוך הסוכה, ולכאורה המשמש בשכר ובכל השנה הוא אוכל וישן רק אצל המצטער רשאי לעשות כך גם בסוכות. ומצטער היינו מי שאינו יכול לישן בסוכה או לאכול בסוכה מחמת רוח או זבובים ופרעושים וכדומה, או מפני הריח. ואם הצער הוא רק בשינה ולא באכילה חייב לאכול בסוכה. וריח רע היינו ריח שדרך להצטער ממנו, ואין לעשות את הדפנות או הסכך מדבר שריחו רע, ואם הריח רע כ"כ שאין דעת האדם סובלתו אפשר שהסוכה פסולה מן התורה.

מצטער מחמת הצינה - ומצטער מחמת הצינה במקומות הקרים פטור מן הסוכה. ועיין בלבוש שאפילו אם יש לו כרים וכסתות להנצל מן הצינה ג"כ יש להקל (אם אין לו מקום להשאירם בסוכה), דאין כל אדם יכול לטרוח בכל לילה להביאם לסוכה ולפנותם למחרת. וכיון שמצטער פטור אף מאכילה, יש להזהר בזמן הקור שיהיה לבוש בבגדים חמים כשסועד בסוכה, כדי שלא יהיה מצטער מחמת הקור ויהיה חשש ברכה לבטלה.

סוכה במקום שיש צער בישיבתה - אין לעשות את הסוכה במקום שהאדם מצטער בישיבתה. וכתב הרמ"א שאם עשה את הסוכה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שאינו יכול לעשות אחד מדברים אלו בסוכה מחמת שהוא מתירא מליסטים או גנבים כשהוא בסוכה והם יכולים להזיקו בגופו, אינו יוצא באותה סוכה כלל אפילו ידי הדברים שאינו מצטער בהם, דלא הוי כעין דירה, (ואפילו אם מתיירא רק בלילה ולא ביום אינו יוצא, אמנם אם מתירא רק בגניבת כליו יוצא, כיון שיכול להכניסם לביתו. ודעת הלבוש שיש למחות ביד העושים סוכות ברחובות כשא"א לישן שם מחמת מורא הגנבים שיזיקו לגופו, והמיקל בענין זה יש לו על מי לסמוך, ומ"מ אם אפשר טוב יותר לעשות את הסוכה במקום אחר). ויש אחרונים שחולקים וסוברים שאף שלכתחילה אין לעשות סוכה שאינו יכול לקיים בה את כל הדברים כדין, מ"מ בדיעבד יוצא בה בדברים שאינו מצטער בהם. אך יש להזהר בזה מאד, כי כמה אחרונים העתיקו להלכה את דברי הרמ"א. ובמקומות הקרים או שאינו יכול לישן בסוכה כיון שאינו יכול לישן שם איש וביתו, יוצא יד"ח גם לרמ"א אף אם אינו יכול לישן בסוכה, כיון שא"א בענין אחר וחשיב כעין תדורו, וגם חשיב ראוי לשינה אם היו לו כרים וכסתות כראוי. והעושה סוכתו במקום שא"א

לישן שם מחמת איזה דבר, אבל בלאו הכי אין ישנים בסוכה זו מחמת צינה, תלוי הדין בביאורי הפמ"ג והיד אפרים בכוננת המ"א.

מי שכבו לו הנרות בשבת ויש לו נר בביתו מותר ללכת לביתו ולאכול במקום הנר, וא"צ ללכת לסוכת חבירו אם יש טורח גדול בדבר, דגם זה נחשב צער, דאין ערב לו לאדם אכילתו אלא בשלו. (אמנם מי שאין לו מקום לבנות סוכה בחצרו צריך לטרוח למצוא לו מקום לבנות שם סוכה אף שדירתו אינה שם). ובלילה הראשון אם כבו הנרות לפני שאכל כזית צריך לטרוח ללכת לסוכת חבירו, אך לא יברך שם אא"כ אינו מצטער בזה. והחיי אדם כתב שבמצטער כזה יכול האדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך. וכן אם ירדו גשמים ופסקו ועדיין נוטפים מים וא"א לאכול בסוכתו, ולחבירו יש סוכה עם גג שאפשר לסוגרו ולפתחו, צריך ללכת לסוכת חבירו אם אין טורח גדול בדבר.

פריסת סדין כדי שלא יכבה הנר - אם באה רוח לכבות את הנרות בסוכה מותר לו לפרוס סדין או בגד מן הצד, אבל לא יפרוס סדין תחת הסכך כדי שהסדין לא יפסול את הסוכה בזמן שהוא פרוס שם, ובמקום הדחק שהפריסה מהצד לא מועילה ויצטרך לאכול מחוץ לסוכה, יכול לפרוס בתוך ד' טפחים לסכך, ולסמוך על הדעה השניה בסוף סימן תרכ"ט המכשירה בכהאי גוונא, ובשבת ויו"ט נכון להזהר לא להרחיק את הסדין ג' טפחים מהסכך משום חשש אהל. וכן מותר במקום הדחק לפרוס סדין מעל הסכך כדי להגן, בין בחול בין בשבת ויו"ט, אכן מפני חשש שיאמרו שמסכך סוכתו בסדין אין להקל אלא באופן שניכר שכוונתו רק להגן מפני הרוח, ולא יברך בב' המקרים לישב בסוכה.

מי שסוכתו צרה וצריך לכפוף ידיו ורגליו לישן לא חשיב מצטער, מפני שדרך האדם לפעמים לישן כפוף, ואפילו אם מתחילה עשאה רחבה ואח"כ בא איזה ענין שמחמתו נעשה דחוק חייב לישן בסוכה. ומי שהוא מעונג וקים ליה בגוויה שבשבילו זה צער לישן בכפיפה פטור, ומ"מ יוצא יד"ח באכילה ושתייה כיון שבשעת עשייה זה היה ראוי בשבילו גם לשינה, ואם עשאה כך מתחילה, דעת הנהר שלום והפמ"ג שהוא אינו יוצא גם באכילה, ובשעה"צ כתב שהר"ן חולק בזה, כיון שכולם לא מצטערים לישן כך, וצ"ע. ואם יכול לפשוט רגליו חוץ לסוכה, לכו"ע אינו נחשב מצטער וחייב לישן שם, אך יזהר שגם השלחן יהיה בתוך הסוכה, דאי לאו הכי חיישינן שמא ימשך אחר שלחנו.

לא חשיב מצטער אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בזה, דאי לאו הכי בטלה דעתו אצל כל אדם, אא"כ הוא מאניני הדעת וכל אניני הדעת מצטערים בזה.

אין המצטער פטור מן הסוכה אלא אם ילך למקום שינצל בו מן הצער, אבל בלאו הכי חייב לשבת בסוכה אע"פ שהוא מצטער.

אבל חייב בסוכה, כיון שאין הצער מחמת הסוכה אלא איהו דקמצער נפשיה ועליו ליישב דעתו כדי לקיים את המצוה, וכתב בספר תניא שאם המת חביב עליו כ"כ שאינו יכול להסירו מליבו פטור, והיינו במקום שהוא מצטער בישיבתו בסוכה, ובישועות יעקב חולק בזה.

אונן - הפמ"ג מסתפק אם אונן חייב בסוכה בחול המועד, או ביו"ט כשרוצה לקבור את המת ע"י נכרים, או ע"י ישראל ביו"ט שני, ובביכורי יעקב

מצדד שהוא פטור כמו שפטור מכל המצוות שצריך לעסוק בהם, בין שהם בשב ואל תעשה בין שהם בקום ועשה, ולכן פטור מנטילת ידים כיון שצריך מעשה בקום ידיו, (אכן בתענית ציבור צריך להתענות כיון שא"צ לזה מעשה), וגם בסוכה צריך מעשה ללכת לשבת בה. ובברכי יוסף מצדד שכשרוצה לאכול פת אף שא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים.

מי פטור מסוכה

מלבד מה שמצטער פטור מן הסוכה מדין "תשבו" כעין תדורו, גם מי שבכל ימות השנה היה עוזב את ביתו למקום אחר, ואינו יכול לעשות סוכה באותו מקום, פטור כיון שאין זה כעין תדורו. ולהלן יבואר מי פטור מסוכה מחמת זה, ופרטי הדינים בזה, וכן יבואר מי פטור מן הסוכה מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

חתן ושושביניו וכל בני החופה לדעת השו"ע הם פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, דאין שמחה אלא בחופה (-מקום המוכן לישיבת חתן וכלה), ואינם יכולים לאכול בסוכה ולשמוח בחופה, דאין שמחה אלא במקום סעודה. וי"א שהם חייבים לאכול בסוכה, דאפשר לאכול בסוכה ולשמוח בחופה. ועל כן הסכימו אחרונים שראוי לחתן להחמיר על עצמו לשבת בסוכה ולא לברך, וכן השושבינים כשאוכלים אצל החתן ומשמחים אותו בז' ימי המשתה ויושבים שם בסוכה א"צ לברך, אבל כשאוכלים בביתם חייבים בסוכה וצריכים לברך. לדעת המ"א צער החתן הוא שהחתן בוש לשמוח עם כלתו בסוכה שאין לה אלא ג' דפנות, ולדבריו בזמננו שעושים ד' דפנות לסוכה צריך לשבת בסוכה. אבל הא"ר מביא מהריא"ז שטעם הפטור הוא שזה צער לחתן לעשות את החופה במקום צר ודחוק, וברבינו ירוחם כתב שאינו יכול לשמוח עם כלתו במקום שאינו סגור, וגם באור זרוע כתב שצער החתן הוא שהסוכה אינה מרווחת ואין כל בני החופה יכולים להכנס לשם, ולטעמים אלה שייכים גם בסוכה של ד' דפנות.

סעודת מצוה - סעודת ברית מילה וכן הסעודה שאוכלים אצל היולדת חייבים לעשותם בסוכה, אפילו אם המקום צר וא"א לשמוח שם כ"כ, דסעודה זו אינה מצוה כסעודת חתן ודי להם בעשרה אנשים, ומשמע מהמ"א שאם אין מקום בסוכה גם לעשרה אנשים מותר לאכול מחוץ לסוכה, ולהגר"א שטעם החילוק הוא משום שאין זה מצוה דאורייתא גם באופן זה אסור מחוץ לסוכה, וכן מצדד הפמ"ג. ומ"מ בשמיני עצרת אפילו בחו"ל, אם רוצים יכולים לאכול סעודת ברית מילה בבית. ובסעודת אירוסין ופדיון הבן ובר מצוה וסיום וכדומה, פשיטא שצריך סוכה. ומי שיש לו סוכה קטנה מותר לבנות סוכה גדולה בחול המועד לצורך סעודת ברית מילה, מפני שזה לצורך המועד, וכיון שניכר שזה לצורך המועד מותר לבנות בפרהסיא.

שלוחי מצוה כגון ההולך להקביל פני רבו או ללמוד תורה או לפדיון שבויים וכדומה, פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, ואפילו בשעת חניתם ויש לפניהם סוכה בנויה, ואפילו אם הולכים רק ביום פטורים גם בלילה מפני שהם טרודים במחשבת המצוה ותיקונה. ודווקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה, אבל אם הסוכה מזומנת לפניהם צריכים להכנס לסוכה לאכול ולישן שם, ואם לא יוכלו לישן שם טוב ויהיו יגעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי פטורים. ובתשובות כתב סופר מבואר שדווקא במצוה שכולה לד' ואין בה הנאה פטורים, אבל בהולך בשכר ועיקר הכונה היא להנאתו חייב בסוכה. ואם כוונתו לזה ולזה פטור.

הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום, ובזמן הליכתם א"צ להמתין מלאכול עד שיגיעו לסוכה (אם לא שתזדמן לפניהם סוכה בעת האוכל בלי טורח), ובלילה חייבים בסוכה אם הם נמצאים במקום ישוב, ואפילו אם אין באכסניא שלו סוכה

חייב להשתדל למצוא יהודי שיש לו סוכה, ואם השתדל ולא מצא סוכה סביבותיו יכול לאכול וללון באותו מקום בלי סוכה, ואינו חייב לעשות סוכה חדשה, ומותר לצאת לדרך אפילו אם יודע שלא ימצא שם סוכה. וההולכים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום. וכתב הבה"ל שהוא סתם במ"ב כדעת הלבוש מפני שיש עוד אחרונים העומדים בשיטתו, וכן משמע מדברי הרמ"א, ודעת המ"א שהפטור ביום הוא שאף כשהגיעו למלון פטורים מלטרוח לעשות שם סוכה בעת האוכל, כיון שדעתם ללכת לאלתר, ובלילה חייבים לעשות סוכה אפילו אצל נכרי אם יש ממה לעשות סוכה, (ואפילו אם צריך להוציא על זה מעט מעות אפשר שצריך להשתדל על זה), אמנם אם בא לכפר סמוך לזמן האוכל א"צ להמתין לעשות סוכה כיון שהוא רוצה לאכול עכשיו.

ההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם ואין להם סוכה באותם הכפרים, יחמירו על עצמם לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול בסוכה, ואע"פ שיש להקל כשאנים מוצאים סוכה במקום שהם נמצאים, מ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה. אמנם אם הוא שווה במקום אחד ג' או ד' ימים חייב מדינא לעשות שם סוכה.

שומרי העיר מגייסות שצריכים להסתובב מסביב לעיר ואינם יכולים לעשות סוכה במקום אחד, השומרים ביום פטורים ביום וחייבים בלילה, והשומרים בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום. ואם העיר מוקפת חומה והם שומרים רק בשערי העיר, אפשר שצריכים לעשות סוכה בשערי העיר. והשומרים מפני גניבות שדרכם לשמור ביום ובלילה, דינם כשומרי גינות ופרדסים שפטורים ביום ובלילה וכדלהלן. ושומרי החנויות שלנו שדרכם לשמור בלילה פטורים רק בלילה. והיושבים בחנות אע"פ שרגילים בדרך כלל לאכול בחנות צריכים לאכול בסוכה, ואם החנות רחוקה מביתם ואינם יכולים ללכת לאכול בביתם צריכים לעשות סוכה ליד החנות.

שומרי גינות ופרדסים פטורים בין ביום ובין בלילה, מפני שאם השומר יעשה סוכה ידע הגנב שהוא שם ויגנוב ממקום אחר, ועל כן שומר כרי שיכול להיות במקום אחד ולשמור את כל הכרי חייב לעשות שם סוכה ולשמור משם.

השומרים יין שלא יגעו בו נכרים ויאסרוהו, פטורים בין ביום בין בלילה, ואם היין נמצא בחצר ויכולים לעשות שם סוכה ולשמור מתוך הסוכה (על פי האופנים המבוארים ביו"ד סימן קל"א) חייבים לעשות סוכה בחצר.

סימן תרמ"א

ברכת שהחיינו על עשית הסוכה וישיבתה

ברכת שהחיינו על עשית הסוכה - אין מברכים על עשית הסוכה כיון שאין המצוה נגמרת עד שיושבים בה, אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו בתוך ל' יום לחג (אבל לפני כן אף שכשעושה אותה לשם חג כשרה, מ"מ אין ראוי לברך עליה), כיון שהיא נעשית בכל שנה, ואפילו אם הוא מחדש בה דבר להכשירה כגון ע"י עשית דופן שלישית או נתינת הסכך היה ראוי לברך, (אמנם דבר שנעשה לכמה שנים כגון שופר ומגילה אין מברכים שהחיינו על עשיתם, ובנר חנוכה אין מברכים כיון שלא ניכר שעושים אותו לשם מצוה), אלא שאנו סומכים על ברכת שהחיינו

שמברכים בקידוש שזה ברכה גם על מצות סוכה וגם על החג. ואם בירך בשעת עשיה, הפמ"ג מסתפק אם יחזור ויברך בזמן הקדוש, והברכי יוסף תלה דין זה במחלוקת ראשונים, וכתב שעל כן לא יברך דספק ברכות להקל.

ברכת שהחיינו עבור אחרים - משמע מהשו"ע שהעושה סוכה לאחרים רק בעה"ב יכול לברך שהחיינו, כמ"ש המ"א, ועיין פמ"ג. ואם בעה"ב עומד כאן ומבקש שיוציאו מבואר בגר"א שיכול להוציא, אלא שכתבו האחרונים שאם יכול לברך בעצמו אין כדאי שיברך עבורו. ודע שלדעת התוס' מה שאין מברכים שהחיינו עבור אחרים הטעם הוא כיון שלא מברכים לעשות סוכה, ולדבריהם נוחא למה בתקיעת שופר אפשר לברך שהחיינו עבור אחרים.

ברכת שהחיינו על ישיבת הסוכה - מי שלא אכל בסוכה בלילה הראשון ובירך שהחיינו בביתו, כשאוכל למחרת ביום בסוכה צריך לברך שהחיינו על הסוכה, כיון שהברכה הראשונה היתה רק על החג, ואם בירך בזמן עשית הסוכה א"צ לחזור ולברך שהחיינו על ישיבתה.

סימן תרמ"ב

חל יום ראשון של סוכות בשבת אומרים בערבית ברכה אחת מעין שבע, וחותרם בה בשבת בלבד כיון שלא נתקנה אלא עבור שבת. וכתב הטור שאומרים באהבה מקרא קודש, ובמנהגים שלנו כתוב שאין אומרים באהבה. ואין אומרים במה מדליקין. ואין אומרים מערבית (-פיוטים בברכות ק"ש), אלא בליל יו"ט שני [בחול] אומרים מערבית של היום הראשון, וכן הדין בשביעי של פסח ובשמיני עצרת, אבל אם ט"ו ניסן חל בשבת אומרים בליל יו"ט שני מערבית השייך ללילה השני.

סימן תרמ"ג

סדר הקידוש - כשמקדש יברך על היין, ואח"כ יברך ברכת הקידוש, ואח"כ יברך על הסוכה, ואח"כ יברך שהחיינו לפי שזה ברכה גם על היום וגם על הסוכה, ואין נ"מ אם הסוכה היתה עשויה או שעשה אותה לפני סוכות כיון שלא בירך אז, ואם בירך שהחיינו ואח"כ בירך על הסוכה אינו חוזר לברך שהחיינו. ואם היו מברכים בזמן העשיה, א"כ ברכת הזמן היא רק על הרגל ומברכים אותה לפני ברכת הסוכה, ולדעת התוס' והרא"ש כהא"י גוונא א"צ לברך כלל ברכת שהחיינו כיון שהברכה בשעת עשיה מועילה גם לרגל.

אם לא בירך שהחיינו בליל ט"ו יכול לברך כל שבעה אפילו בלי כוס, שהרי יכול לברך שהחיינו אפילו בשוק. ואם לא בירך שהחיינו בלילה השני בחול, מהמ"א משמע שלא יברך כל שבעה, והבה"ל כתב שנראה שיברך כל שבעה, וכ"כ בדרך החיים, וצ"ע.

אם מקדשים מעומד - כתב השו"ע שלשיטת הרמב"ם מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ויושב ואח"כ מברך שהחיינו, דס"ל שהישיבה היא תחילת המצוה ויש לברך עובר (-קודם) לעשית המצוה, ויש לעשות כך כל ז' הימים. והרמ"א כתב שנוהגים לקדש במיושב, דס"ל שיש להסמיך את הברכה לעיקר המצוה שהיא האכילה. ובביאור הגר"א מצדד כדעת הרמב"ם, ודעת המור וקציעה שאם הוא מוציא אחרים בקידוש יקדש מיושב, ועיין ברמ"א ובמ"ב

בסימן רע"א מה שנתבאר שם לענין העמידה בקידוש. ודעת הט"ז שמי שאוכל מעומד גם לדעת הרמב"ם יכול לברך לישב בסוכה, ולדעת הב"ח אין לברך לישב אם אוכל מעומד, ואין לאכול בלי ברכה, ועל כן יש לשבת ולברך, ואח"כ הוא אנוס ואינו יכול לשבת. ועיין בסימן תפ"ח אם יכולים כמה בעלי בתים לקדש בסוכה בבית אחת.

ראוי לומר את ברכת הסוכה בקול במשיכה ובניגון כשאר ברכות הקידוש, וכן בשאר הברכות ירגיל לאומרם בקול רם, כי הקול מעורר את הכוונה.

זמן ברכת לישב בסוכה בשאר הימים - כתב השו"ע שבשאר ימים מברכים לישב בסוכה לפני ברכת המוציא, אך כתבו השו"ע והרמ"א שהעולם נהגו לברך אחרי ברכת המוציא לפני הטעימה, וכתב הרמ"א שבשבת ויו"ט שיש בהם קידוש מברכים לאחר הקידוש, ובשבת ויו"ט בבוקר שאין בהם קידוש אלא ברכה בעלמא על הכוס, נחלקו האחרונים אם יברך אחרי ברכת המוציא, או קודם שיטעם מהכוס, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ואם לא נוטל אז ידים אלא אוכל פת כיסנין, מצדד השערי תשובה שבזה לכו"ע יברך לישב בסוכה לפני שיטעם מן הכוס. ואם קידש בבית ואוכל בסוכה או איפכא, עיין בסימן רע"ג.

סימן תרמ"ד

סדר נטילת הלולב וההלל

משכימין בשחרית משום דזריזים מקדימין למצוה לקיים מצות לולב.

אין אומרים ביום הראשון של סוכות ביוצרות קל נא וכו', כיון שאומרים שבח אחר המיוחד לסוכות. ובמקום שהופכים את סדר היוצרות כשחל ט"ו בשבת ראוי לומר קל נא ביום הראשון ולא בשני, והעולם לא נהגו כן לפי שלא ידעו טעמו של דבר.

אחרי חזרת הש"ץ נוטלים את הלולב ומברכים על נטילת לולב ושהחיינו על מצות הלולב (ועל החג ועל מצות הסוכה בירך שהחיינו בלילה), ואח"כ מנענעים, ואח"כ גומרים את ההלל.

אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון יכול לברך כל שבעה, ודווקא בשעת נטילה. ואם בירך שהחיינו ביום הראשון אינו מברך ביום השני.

גם בשאר ימי החג גומרים את ההלל ולא מזדלגים כמו בפסח, מפני שכל יום חלוק בקרבנותיו מהיום שלפניו ונחשב כיו"ט בפני עצמו.

ברכת ההלל - בין ציבור בין יחיד מברכים על ההלל, כיון שהלל זה הוא מדינא. לשו"ע נוסח הברכה הוא לגמור את ההלל, וכתב המ"ב שבמדינותינו המנהג לברך לקרוא את ההלל כמבואר בסימן תפ"ח.

הפסקה באמצע הלל - מותר להפסיק באמצע הלל רק מתי שמותר בק"ש, והיינו שבאמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, כמבואר בסימן תפ"ח. ואם הביאו לו לולב באמצע הלל, מותר לו להפסיק בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור ולברך.

אם הפסיק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק. אפילו עשרה יכולים לקרוא את ההלל יחד.

דיני הד' מינים

כתיב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל". וקיבלו חז"ל שהכונה בזה לאתרוג לולב הדס וערבה. ובסימנים הבאים (תרמ"ה – תר"נ) יבוארו דיני הד' מינים, כגון הדין שהם צריכים להיות נאים ומהודרים שזה נלמד מדכתיב "הדר" (ושאר המינים נלמדים מאתרוג כיון שהם נכתבו בפסוק אחד), מה פוסל כל מין (ואם הפסול הוא רק ביום הראשון או בכל הימים), שיעור כל מין, שלימות המין, וכו', וכדלהלן.

סימן תרמ"ה

דיני לולב

לולב הוא ענף הגדל בעץ הדקל, ובו שדרה שיוצאים ממנה משני צידיה עלים רבים זה מעל זה, וכל עלה הוא כפול. ובתחילה הענף כולו הוא עץ אחד כחץ, ובהמשך הוא נפתח יותר ויותר עד שנעשה לחריות דקל. ובסימן זה יבואר באיזה אופן הלולב כשר לנטילת לולב, ובאיזה אופן הוא פסול.

לולב שנפרדו עליו זה מזה באופן שאפשר לאוגדם יחד ולא נפרדו הרבה כעלי החריות (שנתקשו כעץ במקום חיבורם וא"א לאוגדם יחד), כשר אפילו אם לא אגדם. וכתב הרמ"א שמצוה מן המובחר לקחת לולב שעליו לא נפרדו לגמרי, וכתב הט"ז שכוונתו באופן שהעלים תלוים למטה אלא שהם עולים עם הלולב (וצ"ב כוונתו, דלכאורה זה תרתי דסתרי), אבל אם העלים רק נוטים קצת לצדדים כשר אפילו למצוה מן המובחר, אמנם דעת המאמר מרדכי והביכורי יעקב שלרמ"א למצוה מן המובחר יש ליטול לכתחילה לולב שעליו שוכבים זה על זה ואינם נוטים לצדדים.

ואם נפרצו עליו והיינו שנפרדו הרבה משדרת הלולב והם תלויים למטה כעלי החריות פסול אע"פ שאגדם וגם לא נעקרו ממקום חיבורם. וכן אם נעקר רוב מקום חיבורם בשדרה פסול אע"פ שאין העלים תלויים למטה אלא הם עולים על הלולב ועדיין מחוברים במקצת, וכ"ש שאם נעקרו לגמרי ממקום חיבורם לשדרה דפסול אפילו אם אגדם. וכן אם נתקשו העלים כעץ וא"א לחברם אל השדרה פסול, אבל אם התחילו להתקשות ועדיין אינם קשים כעץ כשר אפילו אם לא אגדם, אכן טבע הלולב שכשהוא מתחיל להתקשות העלים נפרדים, וכבר נתבאר לעיל שמצוה מן המובחר שלא יהיו העלים נפרדים. ובאופנים הפוסלים את הלולב צריך שיהיו רוב העלים ורוב כל עלה ועלה במצב זה, וכתב החי אדם בשם הריטב"א שזה פסול בגוף הלולב וא"כ זה פסול כל שבעה, אכן לפי רש"י שנפרצו זה פסול הדר, א"כ לדעת הרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, וכ"כ הא"ר בשם הכלבו, אבל מיעוט העלים אינו פוסל כל זמן שהלולב נשאר מכוסה בעלים (ובבה"ל דן אם צריך שכל השדרה תהיה מכוסה בעלים או שמספיק רוב), ואם נשברו רוב עלי הלולב, אמנם נשאר רוב שיעור לולב שלם, יש להסתפק אם הלולב כשר או פסול, ואם רוב השיעור השלם נמצא למעלה כתב בביכורי יעקב שנראה שזה כשר, שהרי יכול לחתוך את מה שלמטה.

אם **נשברה שדרת הלולב והלולב נשמט למטה ועדיין השדרה מעורה במקצת, לדעת המ"א נראה שזה כשר, אבל הרבה אחרונים פוסלים, ובבגדי ישע כתב שגם המ"א לא מכשיר בנשברה ממש אלא רק כשהשדרה למטה רופפת וחלשה, וצ"ע, וי"ל שהמ"א מכשיר רק אם נשברה רק רוב השדרה, ואולי הבגדי ישע סובר שגם בכהאי גוונא פסול.**

נחלקה התיזומת והיינו שעלי הלולב גדלים שנים שנים עלים מחוברים אחד לשני בגבם, ואם נפתח אותו חיבור ברוב העלים ורוב כל עלה ועלה, הלולב פסול. וכן אם העלים מתחילת ברייתם לא היו מחוברים שנים שנים הלולב פסול (והריטב"א מסתפק אם הפסול הוא רק ביום הראשון או כל שבעה). אבל אם רובם לא נחלקו אע"פ שהעלה האמצעי נחלק כולו כשר לדעה זו. וכתב הרמ"א שי"א שאם העלה האמצעי שמעל השדרה נחלק עד השדרה חשיב נחלקה התיזומת והלולב פסול ביום הראשון, (ואם השדרה נגמרת בשני עלים שניהם נחשבים תיזומת ואם נחלק אחד מהם אפילו ברובו הלולב פסול ולדעת המחמירים להלן בנחלק במקצת ה"ה כשנחלק אחד מהם במקצת), וכן נוהגים, ולכתחילה מצוה מן המובחר ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל (אם יש לו לולב אחר, אבל א"צ לברך על לולב של חבירו משום זה), כי יש מחמירים אפילו בנחלק קצת כיון שרגיל ע"י הנענועים להפתח כולו, ודעת הט"ז שאין להחמיר רק בנחלק בשיעור טפח, והחיי אדם כתב שלדעה זו יש להחמיר אפילו במשהו, והגר"א כתב שלדינא אין להחמיר אלא ברובו אבל במקצתו אין להחמיר כלל, וכתב המ"ב שאם יש לו לולב שלא נחלק כלל יותר טוב לברך עליו, אבל מדינא אין לחוש כל זמן שלא נחלק רובו, אמנם אם נתרחקו סדקיו זה מזה עד שנראה כשנים פסול כפי שיבואר להלן.

לולב שבצד אחד של השדרה העלים כפולים ובצד השני אין עלים כלל פסול כל הז' ימים.

לולב שעליו לא עולים זה ע"ג זה אם ראש העלה מגיע לתחילת העלה שמעליו באופן שכל השדרה מכוסה בעלים כשר, ואם אין כל השדרה מכוסה בעלים, או שמכל צד יוצא למטה עלה אחד והוא מגיע עד ראש הלולב, הלולב פסול מפני שאינו הדר.

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו או העלה העליון, הלולב פסול מפני שאינו הדר, (אמנם כתב הב"י שאינו מצוי שהעלים יהיו לחים והשדרה תתייבש, וליכא לספוקי בזה. ולפעמים יש בזה נ"מ כשהשדרה התייבשה מעט עד שנחסר מהשיעור, והעלים לחים). ושיעור היבשות הוא אם כלה מראה הירקות שלו והלבינו פניו, שזהו סימן שכלה הלחלוות שלו. והרמ"א כתב שי"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בציפורן מחמת יבשותו ושכך נוהגים במדינות אלו שאין הלולבים מצויים. וכתב המ"ב שרוב הפוסקים לא מסכימים לפירוש הרמ"א, אלא שהרמ"א כתב דעה זו כדי ליישב מנהג המקומות שאין הלולבים מצויים, ועל כן אין להקל בזה כל זמן שיש בעיר לולב לח.

נקטם ראש הלולב פסול. לדעת השו"ע היינו שנקטמו ראשי רוב ממספר העלים הגבוהים מן השדרה, ופסול דאין זה הדר, והלבוש מחמיר אפילו בנקטם מקצת מכל עלה ומשמע מדבריו שבכל שהוא פסול, ויש אחרונים שמפקפקים בזה, והשו"ע לא מזכיר חילוק בין העלה האמצעי לשאר העלים, ופירשו הב"ח הט"ז והגר"א שלדעה זו אין יתרון לעלים

האמצעיים בענין הזה, והנהר שלום והמאמר מרדכי מפרשים שכוונת השו"ע לשני העלים העליונים שכלה בהם הלולב, ומש"כ השו"ע רוב היינו שא"צ שיקטמו לגמרי כדעת בעל העיטור אלא די שיקטמו ברובם, אבל גם השו"ע מודה שאם יש למעלה ג' עלים ונקטם העלה האמצעי פסול. וכתב הרמ"א שאם נקטם העלה העליון האמצעי (והיינו אם יש שלש עלים בסוף השדרה) שעל השדרה פסול, (ואם יש שני עלים ונקטם אחד מהם אפשר שיש להקל), וכן מצדד הגר"א להלכה, ואפילו בנקטם כל שהוא פסול אכן במקום הדחק מקילים בזה. והוסיף הרמ"א שאם אין לולב אחר מברכים על לולב שנקטם. וכתב הא"ר דהיינו בנקטם העלה העליון, אבל בנקטמו רוב העלים אין להקל, ואפילו בעלה האמצעי י"א שרק בנקטם מקצתו יש להקל ולא בנקטם רובו אפילו בשעת הדחק, אא"כ הוא במקום שנוהגים לברך על כל הפסולים הגמורים בשעת הדחק, וכפי שיבואר בסימן תרמ"ט. ובמאמר מרדכי משמע שאפילו בנקטם עלה זה לגמרי אפשר שיש להקל בדליכא אחר. ודע שדווקא לענין לולב חשיב נקטם ראשו בנקטמו העלים, אבל לענין הדס וערבה רק אם נקטם העץ חשיב נקטם ראשו, ומסתבר ששיעור הקטימה בהם הוא בכל שהוא.

נסדק הלולב אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים פסול אפילו אם זה לא היה בתולדה. וכיון שדעת השו"ע שבנחלקה התיזומת פסול דווקא בנחלקו רוב העלים, א"כ לדעתו גם נסדק פוסל רק ברוב העלים, וקמ"ל שבנסדק ונראה כשנים פסול אע"פ שלא נחלק רוב כל עלה, ולדבריו אף אם נחלק העלה האמצעי בכולו או ברובו עד דעביד כהימנא אפשר דכשר, אמנם מדברי הר"ן משמע קצת להחמיר בזה, וצ"ע. וכתב הרמ"א שאפילו אם לא נחלקה התיזומת העליונה בענין שיש לפסול מדין נחלקה התיזומת והיינו לשיטתו שאם נחלק העלה האמצעי פסול, כגון שלא נסדקה עד השדרה, ואפי' נסדקה רק מקצתה, שמחמת נחלקה התיזומת דעת הרבה אחרונים שאין לפוסלו, מ"מ כיון שנתרחב הסדק עד שנראה כשנים פסול, ויש להזהר בזה הרבה. והמ"א ביאר שהחידוש בנסדק הוא שגם אם התיזומת לא נחלקה כלל ורק העלים הסמוכים נחלקו לשנים פסול, וגם המ"א מודה לדין הנ"ל, ולדבריו יש להזהר מאד בשעה שרוצה לבדוק אם נחלק העלה האמצעי, שלא לחלק את העלים הסמוכים.

עוד מפסולי לולב- לולב שיש בשדרתו כמין קוצים, או שהוא נצמת ונכווץ, או שהוא עקום לפניו כמגל ונעשה שדרתו כגב בעל חטוטרות, או שנעקם לאחד מצדדיו, פסול, שאין זה הדר, אבל אם נעקם לאחוריו (לצד השדרה) כשר, שזו היא ברייתו.

לולב שראשו כפוף כאגמון פסול, שאין זה הדר, והיינו דווקא כששדרתו כפופה, אבל אם העלים שבראשו כפופים כדרך הרבה לולבים כשר, ויש מחמירים בזה, והמנהג להקל כהשו"ע, והרא"ש כתב שהוא מעדיף לולב כזה מפני שאין העלים נחלקים ותיזומתו קיימת, וכתב הלבוש דהיינו כשרק העלה העליון כפוף, אבל אם כל העלים או רובם כפופים כל שהוא פסול דאינו הדר כלל, והעתיקו המ"א, והט"ז מכשיר בזה, ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לקחת לולב שאין ראשי כל העלים או רובם כפופים. ולולב שלא רק הראש כפוף אלא גוף העלים נכפף הרבה מאד לאמצעיתם ונראה כמו שנחלק לשנים פסול, שאין זה הדר כלל, וה"ה אם העלה האמצעי נכפף הרבה לאמצעיתו.

סימן תרמ"ו

דיני ההדס

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' וענף עץ עבות וכו' ", ודרשו חכמים דהיינו הדס שעליו חופים את עצו, ע"י שגדלים בכל שורה כמה עלים והם שוכבים על הענף. ובסימן זה יבואר מה הדין כשההדס נקטם, או יבש בראשו או ברוב עליו, או שיש בו ענבים, ושיהיו לפחות ג' עלים בכל שורה, ומה הדין כשנשרו חלק מהעלים, וכדלהלן.

נקטם או יבש- הדס שנקטם ראשו, והיינו שנחתך חלק מהעץ שלו (אבל בעלים לא שייך קטימה) כשר, אפילו אם לא גדלה תמורה במקום הקטימה, ושאינו הדס מלולב וערבה שענפיו חופים את עצו ואין הקטימה ניכרת, ולפי זה אם אין עלים לחוף על ראשו פסול אף בדליכא אחר, ואפילו אם נקטם עלה אחד מתוך השלשה שחופים את הקטימה י"ל דפסול, ומ"מ יכול לקטום את העץ עם שני העלים עד סמוך לקן שתחתיו וההדס חוזר להכשרו, אמנם אסור לעשות ביו"ט שום דבר שמכשיר את ההדס. וכן יבש ראשו כשר. ויש פוסלים בין בנקטם (וילה"ס אם דווקא בנקטמו שלשתם או אפילו באחד מהם) בין ביבש, משום שאינו הדר, וכתב הרמ"א שטוב להחמיר היכא דאפשר באחר, והב"ח כתב שביבש ראשו והיינו שיבשו העלים העליונים אין לברך עליו אפילו אם אין הדס אחר והנחתל צבי והא"ר והבגדי ישע חולקים, ומי שמיקל בזה במקום שאין הדס אחר אין למחות בידו. אבל יש תקנה שיסיר את העלים העליונים ואז הוא כשר לכתחילה לכו"ע, ולא מיקרי יבש אלא בהלבינו פניו, וזה דבר שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו בשנה זו, אבל מה שרגיל לגדול בין הקינים ענפים קטנים וקוטמים אותם כדי שלא יפסיקו בין הקינים, כשר לכו"ע אפילו אם עשה כך בכל ההדסים, כיון שאינו בראשו, ובשער הציון כתב שאם הענפים האלו מפסיקים ברוב הקינים של ההדס צריך מדינא לקוטמם, ויש להסתפק אם דין זה הוא לכו"ע, ולכתחילה נכון לקוטמם מערב יו"ט. (סעיף א' וסעיף י').

הדס שנשרו רוב עליו, אם נשתייר בכל קן וקן ג' עלים, כגון שהיו שם מתחילה שבע עלים, כשר אפילו אם זה היה בכל אורך ההדס, ואם היו שבעה ונשארו שנים פסול, ואף שאם היו שלשה ונשארו שנים בכל קן הסכימו כמה אחרונים להכשיר כדלקמן, שאני התם שנשתייר רוב הקן. (סעיף א' וסעיף ד').

הדס שגדלו בו ענבים אם ענביו מרובות מעליו והם אדומות או שחורות פסול בין אם גדלו בתלוש בין אם גדלו במחובר, דאין זה הדר, ואם הענבים הם בשאר גוונים כגון גע"ל (-צהוב) או בלאו (-כחול) הכפות תמרים מצדד להחמיר, והפמ"ג מסתפק בזה, ואם הם ירוקים כשר מפני שזה כמו ההדס, (ובירושלמי איתא ששחור או אדום פסול משום שנגמר הפרי, והתורה אמרה "ולקחתם ענף" ולא פרי, משא"כ בירוקות שעדיין לא נגמר הפרי, ולפי זה אם דרך ההדס לגדל ענבים שהם ירוקים גם בגמר הפרי פסול, ובבבלי משמע שכשר באופן זה, וכן סתם השו"ע. ואם מיעט את הענבים מערב יו"ט כשר, ואפשר לכתחילה למעטם אפילו אחרי אגידת הלולב, אבל ביו"ט אין למעטם מפני שזה כמתקן, (ואם אין לו הדס אחר, נוטלו כדי שלא תשתכח תורת לולב אבל אינו מברך עליו. סעיף י"א). ואם עבר וליקטם, או שליקטם אדם אחר לאכילה ואינו מתכוון להכשיר את ההדס, או שליקטם הוא אבל יש לו עוד הדסים כשרים ואינו צריך להדסים אלו, כשר, והיינו

כשהשחירו מערב יו"ט, אבל בהשחירו ביו"ט בעיא היא בגמרא אם בדבר שהיה ראוי ונדחה אפשר לתקנו, ואין להקל בזה. וכתב הרמ"א שדווקא ביום הראשון צריך למעטם, אבל בשאר הימים כשר בכל ענין, וכתב המ"ב שהרמב"ם לשיטתו שפסולי הדר פוסלים רק ביום הראשון, אבל לדידן שפוסקים שפסולים בכל הימים גם כאן פסול, (ואם נטלו ונזדמנו לו הדסים אחרים אפי' בשאר ימים, לדעת השו"ע מברך עליהם. שם). ופסולי עבות פוסלים כל שבעה.

שיהיו ג' העלים בשורה אחת- שלשת העלים הנמצאים בכל קן צריכים להיות בשורה זה כנגד זה, ואז כשר אע"פ שכל אחד נמצא בעוקץ אחר, אבל אם העלה השלישי יוצא למעלה מהם או למטה מהם הרי זה הדס שוטה ופסול אפילו בשעת הדחק, ואפילו בשאר ימים, וכן אם היו שנים בכל שורה אינו נחשב עבות. וכתב הרמ"א שיש מ"ד שגם הדס שאין ג' עלים בכל קן אלא עליו הם שנים ואחד או שנים ושנים כשר, ולכן נהגו במדינות אלו לצאת לכתחילה בהדסים שאין ג' עלים בקן אחד, ויש מי שכתב שהדסים שלנו שהם שנים ע"ג שנים כשרים, ורק אחד ע"ג שנים פסול, ולכן נהגו להקל בזה. ובביאור הגר"א ושאר אחרונים פקפקו מאד על מנהג זה, והרמ"א דחק רק לקיים המנהג, ולכן הירא לדבר ד' יטרח למצוא עבות כדן והיינו ג' בכל קן (לעיכובא ברובו ולמצוא בכולו, וכדלהלן). ואין לסמוך על בעל ההשלמה שמתיר בשעת הדחק לברך על ג' מינים, כיון שכל הפוסקים חולקים עליו, ועוד שהרי אצלנו גדלים הדסים נאים של שלשה על שלשה, ואף שהשבות יעקב רצה לפוסלם מטעם מורכבים, כבר חלקו עליו החכם צבי והפנים מאירות, והדין עמהם להכשירם דידוע שאינם מורכבים, ולכן אשרי הקונה לו אפילו רק הדס אחד של שלשה על שלשה וישלים בשני בדים של שנים על שנים אם אין ידו משגת לשלשה כשרים, או שהקהל יקנו לולב עם הדסים שלשה על שלשה ויצאו בזה כל הקהל. וכתב החי"א אדם שמה שמביאים הדסים יבשים יחד עם האתרוג, בדוחק יש שם אחד ממאה שיש בו שלשה בקן אחד כולם בשוה, ולכן אין להם חזקת כשרות עד שישרה אותם במים וירכך אותם. עוד כתב שהרבה פוסקים סוברים שהמוסיף הדס שאינו עבות עובר על בל תוסיף, אכן מועיל להתנות שאם הוא עבות אצא בו ואם לאו יהיה כאבן.

דין עבות- למצוה צריך שכל שיעור אורך ההדס יהיה עבות, ולעיכובא צריך שיהיה רובו (ז') אצבעות מתוך י"ב) עבות, ובמיעוט אפילו אם נשרו העלים או שמתחילה לא היו שלשה שלשה כשר, ואפילו אם הרוב אינו בראש ההדס כשר. ויש להסתפק היכא שנשרו מקצת מעלי ההדס, ומהרוב שנשאר נשר מכל קן עלה אחד, אם אומרים בזה תרי רובא להכשיר או לא, ומאחד האחרונים וכן מהחיי אדם משמע שכשר, וצ"ע שהרי בפועל נשרו רוב העלים, ועכ"פ אין להקל אלא כשאין הדס אחר בעיר. ודע עוד שכתב הב"ח שרוב עבות היינו רוב שיעור הכשרו, והיינו קרוב לשני טפחים, וא"צ יותר מזה אף שההדס גדול מאד. והפמ"ג מסתפק אם מועיל כשהם מפוזרים באורך ההדס, או שרק אם הם במקום אחד כשר, והביכורי יעקב מיקל בזה.

הדס שהיו לו ג' עלים בכל קן ונשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס, יש מכשירים כיון שנשארו רוב העלים, ויש פוסלים כיון דלא מיקרי עבות אלא בשלשה, ולענין הלכה נקטינן להקל במקום הדחק, ואם נשרו שני עלים ברוב שיעור אורך ההדס או לנוהגים לצאת בהדסים של שנים שנים ונשר עלה מכל קן פסול לכו"ע.

יבשו עליו והיינו שהלבינו פניהם פסול, אבל בכמשו כשר, ומי שאינו בקי בשיעור הלבניו פניהם ישרה אותם במים יום או יומיים ואם יחזרו

לכמות שהיו במשמושן ובמראה, עדיין לחים הם, ואם לאו הם יבשים. אבל אם העלים ירוקים כשר אפילו אם הם נפרכים בציפורן. ואם יבשו רוב העלים ונשתייר בראש הבד קן אחד ובו ג' עלים לחים כשר, ואם אותם עלים הם כמושים ולא לחים, יש פוסלים ויש מכשירים, וביום הראשון ראוי להחמיר ובשאר ימים ספק דרבנן להקל. וכתב השו"ע שיי"מ (והוא דעת הרא"ש) שאפילו אם יבשו שנים מתוך שלש באותו הקן כשר ובלבד שהעלה הלח מורכב על שני העלים האחרים, שבזה נראה ההידור יותר, (ואף שהדס כזה הוא הדס שוטה, הכא איירי ששאר ההדס בקינין של ג' עלים בשוה כדין), ולדעה זו א"צ שיהיה הקן בראש ההדס. והאחרונים תמהים על השו"ע שלא הזכיר שלפי הרא"ש צריך שישתייר ג' קינים ובכל קן עלה אחד לח בראשו. והלכה כדעה ראשונה. וכתב הפמ"ג שאם יבש עץ ההדס פסול אפילו אם העלים ירוקים, ודעת הביכורי יעקב שביבשות העץ אין שום פסול.

סימן תרמ"ז

דיני ערבה

בסימן זה יבואר מהי הערבה שהצריכה התורה לקחת לד' מינים (ומתי זה צפצפה ופסול), והאם צריך דווקא ערבי נחל, ומהם הדברים הפוסלים בערבה.

ערבי נחל האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כך מפני שרוב מין זה גדל על הנחלים, ואפילו מה שגדל במדבר או בהרים כשר, וי"א שיותר טוב לכתחילה לקחת מאותם הגדלים על הנחל, אכן מהט"ז משמע שא"צ לדקדק בזה.

סימני כשרות הערבה- הערבה עלה שלה משוך לאורכו כנחל (ואינו עגול), וחודו חלק, והקנה שלו אדום (אמנם גם ירוק כשר, מפני שכשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום, ורק לבן ממש פסול). וכתב הפמ"ג שג' סימנים אלו הם לעיכובא, ובביכורי יעקב כתב שאינו מצוי שיהיה רק חלק מהסימנים. אבל המין צפצפה הדומה לערבה פסול מן התורה, וצפצפה העלה שלה עגול, ובחודה יש פגימות גסות, והקנה שלה אינו אדום. ויש מין ערבה שאין חודה חלק אלא יש בו פגימות קטנות מאד, ויש לה שאר סימני ערבה, ומין זה כשר. והנה כמה פעמים מלקטי הערבות הם נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, וצריך הקונה להשגיח על זה.

פסולי ערבה- ערבה שיבשו (שכלה מראה הירקות) או נשרו רוב העלים בשיעור ג' טפחים שלה פסולה, אפילו בערבה אחת, ויש לשים לב שהעלים לא נשרו ע"י תחיבתם לתוך הלולב או ע"י נענוע, ובפרט בלולב של ציבור, ונכון שלפחות ביום הראשון יהיה ממונה לפקח על זה. וכן אם נקטם ראשה והיינו העץ פסולה, אבל בעלים אין חילוק בין העלים העליונים לשאר העלים. והרמב"ם מכשיר בנקטם ראשה, והלכה כדעה ראשונה. ויבש ונקטם ראשה הם פסולי הדר, ועל כן הרמב"ם שמכשיר בשאר ימים כשר גם בזה, ונשרו רוב עליה דעת הריטב"א שבה אין שמו עליו, ועל כן דעתו שבזה פסול כל ז' הימים, ומדברי רבינו מנוח משמע שגם זה הוא פסול הדר, וכן משמע מרש"י, ולפי זה בשעת הדחק שאין לו ערבות אחרות כשר בשאר ימים. ואם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו או

נחלקו אם היו ברוב עליה כתב המגיד משנה שהיא פסולה, וכתב המ"א שיש להחמיר כמותו כיון שהערבות מצויות. אבל ערבה כמושה או שנשרו מקצת עליה כשרה, וכתב המ"א שמשמע שזה לא לכתחילה, והא"ר מכשיר אף לכתחילה, אכן כיון שהערבות מצויות טוב להדר לכתחילה גם בזה.

סימן תרמ"ח

דיני אתרוג

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו' ", ודרשו חכמים (סוכה ל"ה). שהכונה בזה לאתרוג. ובסימן זה יבואר איזה אתרוג כשר, ואיזה אתרוג פסול משום חסר או משום שאינו הדר, או מפני שחסר בשם אתרוג.

אתרוג היבש והיינו שאינו מוציא שום ליחה פסול, דאינו הדר, והדרך לבדוק שיעור זה הוא שיעביר באתרוג מחט ובה חוט ואם יש בו ליחה יראו אותה על החוט, (וכיון שלדעה ראשונה דלהלן נקב מפולש פוסל גם ללא שהאתרוג נחסר, הכונה שיתחוב את המחט קצת מהצד העבה שלה ששם נמצא הנקב שבו החוט, ולא יעשה נקב מפולש. וי"א שבניקב האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו שלא כנגד חדרי הזרע לכו"ע אינו נחשב נקב מפולש. והפמ"ג מצדד שלדעת הט"ז אם האתרוג ניקב מעבר לעבר במקום הצר שלו שלא כנגד חדרי הזרע לא חשיב נקב מפולש, ופסול רק ביש בו חסרון, אבל המ"א והמאמר מרדכי סוברים שגם זה נחשב מפולש, ולביאור הלבושי שרד בט"ז גם הט"ז מודה לזה. ואם יש באתרוג בליטות וניקבה אחת הבליטות מערב לעבר, י"ל שלכו"ע לא חשיב מפולש וכשר באין בו חסרון). ואתרוג כמוש אפילו בכולו כשר כיון שיש בו מקצת ליחה, ודעת המ"א שצריך לבודקו כנ"ל, ואפשר דאזיל לשיטתו שאפילו יבש במקצתו פסול, אבל לשאר הפוסקים שדווקא יבש כולו או רובו פסול אפשר שכמוש א"צ בדיקה, וצ"ע. וכתב הרמ"א שאתרוג של שנה שעברה ודאי הוא יבש ופסול, והיינו שאין תועלת מבדיקתו. ודעת התמים דעים שדווקא בסתמא אתרוג של שנה שעברה פסול, אבל אם שמרו אותו בצורה מיוחדת ששומרת על לחות האתרוג כשר, וכתב בשער הציון שאפשר שגם הגר"א מודה שכשר באופן זה.

אתרוג שניקב נקב מפולש פסול אפילו בנקב כל שהוא כגון ע"י מחט שלא חסר מגוף האתרוג כלל, וי"א שגם בנקב מפולש פסול רק כשיש בו חסרון משהו. וקיימא לן להחמיר, ובשעת הדחק יש להקל ואף לברך עליו, ומשמע מהט"ז שהקולא היא גם במפולש מעבר לעבר ובכאיסר כשאינו חסר, וכן סוברים הגר"ז והביכורי יעקב, ודלא כפמ"ג שמצדד שרק בחסרון שאינו כאיסר ואינו נקב מפולש אפשר להקל. ומפולש י"מ כפשוטו דהיינו שניקב מצד אחד לצד השני, וי"א שאם ניקב עד חדרי הזרע מיקרי מפולש, אע"פ שחדרי הזרע עצמם והצד השני נשאר שלמים, ויש להחמיר כדעה אחרונה, ובשעת הדחק כשא"א למצוא אתרוג אחר יש להקל ואף לברך עליו, ובפרט כשאינו חסר כגון כשניקב ע"י מחט, ואם יש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר. ואם ניקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה שלא כנגד חדרי הזרע, דהיינו במקום שהאתרוג מתקצר מלמטה, מיקרי מפולש לפי שני השיטות.

אתרוג שניקב נקב שאינו מפולש, אם הנקב הוא כאיסר פסול אפילו אם אין בו חסרון, ואם הנקב מרובע או ארוך משערים מה יהיה גודלו אם היו מעגלים אותו. ואם **חסר** כל שהוא פסול

אפילו בנקב כל שהוא, אמנם אם נחסר רק מהקליפה העליונה, שהיא כמין גליד על האתרוג, כשר לכו"ע, דאין זה בכלל חסר. וי"א שבנקב שאינו מפולש פסול רק בחסרון כאיסר. ויש להחמיר אם לא בשעת הדחק. וכתב המאמר מרדכי שביו"ט שני אפשר לברך על כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר, כיון שגם ביו"ט ראשון יש מקילים.

כתב הרמ"א שנהגו להכשיר **נקבים שנעשו באילן ע"י קוצים** באופן שנקרם עליהם עור ובשר מלמעלה, אע"פ שיש בהם חסרון, אבל אם לא נקרם עליהם עור ובשר פסול אף בנקב שנעשה ע"י קוצים, ואם יש ספק אם הבשר קיים אזלינן לקולא, כיון שלדעה אחרונה כל שאינו מפולש ואינו חסר כאיסר כשר, ואפילו כשיש ספק אם הגיע הנקב לחדרי הזרע כשר, כיון שיש מכשירים אפילו בהגיע הנקב לחדרי הזרע, כדין אינו מפולש.

אתרוג שנימוח כל בשרו מבפנים, וקליפתו החיצונה וחדרי זרע קיימים (ואפשר להרגיש דבר זה במשמוש היד), כשר, ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה במקום שאפשר. וכתב הפמ"ג שאם נימוח מבפנים ונסרח י"ל דפסול לכו"ע, וצ"ע.

נסדק כולו ברוב עומק קליפתו העבה (דאם נסדקה כל קליפתו העבה והגיע לחדרי הזרע אפילו רק במקום אחד הוי בכלל נקב מפולש ופסול למחמירים לעיל בניקב עד חדרי הזרע, וי"א שדווקא בניקב עד חללו פסול, ולדבריהם באופן זה פסול אף לסוברים שנקב מפולש היינו מעבר לעבר), מראשו לסופו פסול אפילו אם אינו חסר כלום, (ומשמע מהשו"ע שיש להחמיר אפילו בנסדק מצד אחד). אבל אם נשאר מקום שאינו סדוק מלמעלה ומלמטה אפילו כל שהוא, כשר, אפילו בנסדק כך משני הצדדים. ויש מי שאומר שדווקא בנסדק מלמטה כשר, אבל אם נסדק בחוטמו (והיינו ברוב קליפתו וכו"ל) אפילו כל שהוא פסול. והרמ"א כתב שיש מחמירים לפסול בנסדק רובו (אפילו כשנשאר משהו למטה ומשהו למעלה השו"ע זה כשר), ודעת הט"ז והמ"א שאין כזו שיטה, אבל הגר"א הוכיח שיש שיטה כזו להחמיר בנסדק רובו אפילו מצד אחד, עוד מבואר בגר"א שלשיטה זו צריך להחמיר בחוטמו בכל שהוא.

נקלפה קליפתו החיצונית של האתרוג שהיא כמין גליד ירוק דק מאד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל שלא נקלפה הקליפה העבה הירוקה שיש בה חריפות כשאוכלים אותה, (דבחסר משהו פסול לדעה ראשונה הנ"ל, ולדעה שניה פסול עכ"פ בחסר כאיסר), והאתרוג נשאר ירוק כברייתו, אם נקלף כולו פסול, ואם נשאר כל שהוא כשר, וי"א שצריך שישתייר כסלע, וכן פסקו הב"ח והא"ר. ואם מקום הקילוף משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול, ואם נקלף בשנים ושלשה מקומות ואינו דומה לשאר האתרוג פסול אפילו במיעוטו, דהוי כמנומר, ובחוטמו ואינו דומה לשאר האתרוג פסול בכל שהוא, וי"א שאין להחמיר בכל זה אלא בנשתנה למראה פסול כגון שחור ולבן, אבל במראה כשר אין לפוסלו, ובשעת הדחק יש לסמוך על זה.

ניטל הפיטם - אם ניטל העץ הקטן שבראש האתרוג (-הדד) שעליו עומדת השושנתא, פסול, דהוי כחסר, ומשמע מהשו"ע שרק אם ניטל גם העץ שבתוך האתרוג ונעשה שם כמין גומא פסול, ואז פסול אפילו אם נשאר מעט עץ בתוכו, (אמנם כשאין

אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון. ס"ק ל"ג), אבל אם ניטל רק מה שלמעלה ולא נעשית גומא כשר, וכן דעת הט"ז, אבל יש פוסקים שמצדדים להחמיר אפילו אם לא ניטל אלא מה שמעל האתרוג, ואם נשאר כל שהוא מעל האתרוג, דעת המ"א שאין להחמיר בזה. וכתב הרמ"א שיש מחמירים גם אם ניטלה רק השושנתא, וטוב להחמיר במקום שאפשר. וכתב המ"ב דהיינו במקום שאפשר לקחת אתרוג מובחר יותר, אבל אם אתרוג זה מובחר יותר אין להחמיר בשביל השושנתא. והוסיף שאם חסר גם מקצת מן העץ אף שנשאר חלק מהעץ למעלה מן האתרוג, טוב להדר לקחת אחר כיון שיש מחמירים גם בזה, ובניטלה רק בשושנתא כתב הבה"ל שהסכימו האחרונים שבדאי אין להחמיר בזה. עוד כתב הרמ"א שאתרוג שלא היה לו דד מעולם כשר, וכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו, וניכרים הם ע"י שיש להם גומא במקום הפיטום מתחילת ברייתו. וכתב הביכורי יעקב שזה דווקא כשיש שם רק גומא קטנה, אבל אם יש גומא שמגיעה עד חדרי הזרע פסול, ואפשר לבדוק דבר זה ע"י הכנסת מחט או דבר אחר דק לתוך החלל. ואם א"א לדעת אם האתרוג מתחילת ברייתו היה ללא פיטם, הא"ר בשם הב"ח מצדד להחמיר, אכן בפמ"ג כתב שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא.

ניטל העוקץ - ניטל העץ שהאתרוג תלוי בו באילן ונשאר במקומו גומא, פסול מטעם חסר, (ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר אפשר לברך עליו אפילו ביום הראשון), ואם ניטל קצת מהעץ ונשאר עובי כל שהוא באופן שכל הגומא מכוסה כשר, אף אם למעלה מן הגומא לא נשאר כלל.

עלתה על האתרוג חזזית בין בתלוש בין במחובר, והחזזית גבוהה משאר האתרוג וניכרת במישוש, אם היא בשנים ושלשה מקומות פסול, דמחזי כמנומר, ואם רק חוט השערה מפסיק בין חזזית לחזזית נראה שאינו נחשב עי"ז כשני חזזיות, ודעת הט"ז ששני חזזיות פוסלות רק אם יש ביניהם שיעור של חזזית, ורבים מהאחרונים מייאנו בזה משום שאין אנו יודעים מהו שיעור חזזית. וי"א שאף בב' וג' מקומות פסול רק אם נתפשט הנימור ברובו, שבזה פסול אע"פ שמקום החברבורות עצמם הוא מיעוט, אבל במיעוטו כגון שכולם בצד אחד כשר, (ומשמע שאם נתפשט לצד השני פסול ברוב הקפו אע"פ שאינו רובו של כל האתרוג. ובבית מאיר מצדד שבצד אחד אינו פוסל אפילו ביותר מג' חזזיות, כיון שזה מיעוט מהאתרוג, אך לפי מה שמסיים אין הדבר ברור לו כ"כ, ומיום הראשון ואילך בודאי יש להקל), ויש פוסלים אפילו במיעוט של צד אחד, והלבוש והא"ר פסקו כדעה ראשונה, וכן משמע בפמ"ג. ואם החזזית במקום אחד, אם היא ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול, דאינו הדר.

ואם החזזית נמצאת על חצי מהאתרוג (היינו כל הקף האתרוג כלפי העוקץ, שהרי בראשו פסול אפילו במיעוט, וכדלהלן), יש מכשירים ויש פוסלים, ויש להחמיר בזה, וכתב הפמ"ג שלא מספיק רוב בהכשר ע"י מדידה אלא צריך רוב הנראה לעיניים, ובביכורי יעקב חולק על זה.

מהי חזזית - חזזית היינו ילפת, והיא כמו אבעבועות. וי"א שרק שתי אבעבועות הם בכלל חזזית, אבל דעת רבים מהאחרונים שאף באחת הוי חזזית כל שנראה לעין בלא הסתכלות, אמנם בשאר ימים נראה שיש להקל. ודווקא כשהחזזית היא מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקום מסוים אדום ועקום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר,

ומש"כ האגודה שהחזיזת גדילה מחמת שהאתרוג שוכב על קוצים, ביאר השע"ת דאיירי בגבוהה משאר האתרוג, ובביכורי יעקב מבאר ששם גרמו הקוצים לעיפוש ועי"ז נוצרה החזיזת, אבל מה שנעשה אדום ועקום ע"י קוצים אינו פוסל.

אם החזיזת היא **על חוטמו** והיינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו פסול אפילו במשהו ואפילו בצד אחד, כיון שאותו מקום נראה יותר משאר מקומות, ואף הפיטם בכלל זה, וכן כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל שם בכל שהוא, ודווקא כשנראה לכל, אבל אם אינו נראה לעין מחמת דקותו וצריך להסתכל, אין זה כל שהוא שפוסל בחוטמו, כיון שהחומר בחוטמו הוא ששם אדם רואה יותר משאר מקמות. ויש מי שאומר שגם יבש פוסל בחוטמו בכל שהוא, וכן פסקו הא"ר ושאר אחרונים, וה"ה שאר פסולי הדר, ובשאר מקומות אין פסול אלא במקום אחד ברובו או בשנים ושלש מקומות אפילו במיעוטו, כ"כ הפמ"ג, והבה"ל כתב דלא בריא לפסול יבש בשנים ושלשה מקומות, דשמא אינו נחשב עי"ז כמנומר, וצ"ע. ושאר פסולים משמע מהשו"ע שאינם פוסלים בחוטמו בכל שהוא, ויש להחמיר גם בנסדק בחוטמו, אם לא במקום הדחק. ואין לומר שמחצי האתרוג ולמעלה נקרא חוטמו, דא"כ בכל מקום שהחזיזת התפשטה ברובו היא גם על חוטמו, וע"כ שחוטמו מתחיל אחרי שיעור רובו. ובשערי תשובה מצריך לחשוש לדעת רש"י שגם במקום גובהו פוסל בכל שהוא, וכתב הבה"ל שבשו"ע לא משמע כך, וכן מוכח בלבוש, ועכ"פ במקום הדחק בודאי יש להקל גם ביום הראשון ולברך עליו.

בלעטלא"ך - חזזית הנקראת מו"ל בלשון אשכנז יש להכשירה כיון שאינו גבוה משאר האתרוג, ויש מי שכתב שיש להכשיר שכיון שזה רגיל להמצא באתרוג הרי זה מראה אתרוג אע"פ שאינו שוה לשאר מראה האתרוג, ולפ"ז כשר אפילו בגבוה מהאתרוג ואפילו בחוטמו, והאחרונים הסכימו שאין להקל בגבוהים מן האתרוג כי אם בשעת הדחק, ומשמע מהדגול מרבבה שלפי הטעם הראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, וצ"ע דא"כ גם בשאר האתרוג יפסול ברובו, וע"כ צ"ל כמ"ש הפמ"ג שאף שחזזית היא מראה פסול מ"מ ברואה מראה פסולה על האבעבעו אין פוסל כיון שדרכה בכך, ורק בגבוה מהאתרוג פוסל משום חזזית, א"כ באינו גבוה מהאתרוג אפילו על חוטמו כשר.

חזזית שפסול או מנומר שקילפוח וחזר למראה אתרוג כשרה, ואפילו לכתחילה מותר לקלפה מלבד ביו"ט דהוי כמתקן, ודווקא כשקילף רק את הקליפה החיצונה הדקה, אבל אם נחסר משהו מהאתרוג פסול ביום הראשון לפי הדעה שפוסלת בחסר משהו. וע"י לקמן סי' תרמ"ט ההכרעה להלכה בזה.

נפל עליו מים כשהוא תלוש ותפח או סרח אף שלא נרקב, או שנתבשל, או שהיה שרוי בחומץ חזק בכדי שירתח, או שהיה שרוי במים או בשאר משקין ודבש מעת לעת, פסול, משום שאינו הדר. ומסתבר שהשיעור בפסולים אלו הוא ברובו, וצ"ע אם פסולים אלו פוסלים בחוטמו בכל שהוא.

אתרוג מנומר פסול, י"א דהיינו דווקא במנומר במראות הפוסלים, ואז זה פוסל בב' או ג' מקומות וכפי שנתבאר לעיל לענין חזזית. וי"א שאפילו מנומר בהרבה מראות כשרות פסול, משום שאינו הדר. ולמעשה צ"ע.

מראה שחור או לבן פוסל ברוב האתרוג או בב' וג' מקומות, כמו בחזזית. וכתב החי' אדם שאדום זה ממראה אתרוג, ודעת הפמ"ג שאדום באדמומית זה מראה פסול, אבל כאהינא סומקא י"ל שזה מראה כשר. ואם באותו מקום רגילים האתרוגים להיות שחורים מעט, כשר באותו מקום, אבל במקומות אחרים

פסול, ומשמע שאפילו במקומות הסמוכים להם, ודעת כמה ראשונים להקל בזה. ואתרוג שחור מעט שגדל במקומות אחרים והובא למקום שדרכו להיות כך, לרש"י וסייעתו זה פסול, ולר"ף ולרמב"ם לא נזכר דין זה בגמרא. ושחור ביותר כאדם כושי פסול בכל מקום.

אתרוג העגול ככדור פסול, דאין דרכו להיות כך, ומשמע שזה פסול בכל הימים, אמנם י"ל שהטעם משום שאינו הדר, וא"כ להרמב"ם וסייעתו כשר בשאר ימים, דלא גרע מגידלו בדפוס ועשאו כברייה אחרת שהכשיר הרמב"ם בשאר ימים.

גידלו בדפוס כדי שיגדל בצורת הדפוס, אם גידלו בצורה אחרת והיינו אף שאינו דומה לדבר אחר אלא שאינו דומה לאתרוג כלל פסול, ואם גידלו כברייתו כשר, אפילו עשאו דפים דפים כריחיים של מים.

שני אתרוגים שגדלו כשהם דבוקים לגמרי יחד כברייתם, או שהם שני חצאים החלוקים מלמעלה ומחוברים מלמטה כל שהוא, כשרים, כיון שהם נבראו כך וא"א להפרידם. והסמ"ג פסל בזה, ועל כן יש להחמיר בדאפשר.

אתרוג ירוק כעשבי השדה פסול, משום שניכר שעדיין לא נגמר הפרי, (ומשמע שירוק פחות מכך כשר מפני שמסתמא נגמר הפרי), וירוק כעשבי השדה שידוע שבאותו מקום טבע האתרוגים שיהיה להם מראה אתרוג אם יהיו אותם בכלי זמן מרובה, כשר אף בעודו ירוק, ומ"מ אין לסמוך על זה למעשה אא"כ התחיל מעט להיות כמראה אתרוג, דשמא יהיה נשאר ירוק.

אתרוג המורכב עם לימון או עם עץ אחר פסול, אפילו אם הברך ענף של אתרוג לתוך לימון, וכ"ש אם הברך ענף של לימון לתוך האתרוג, אבל אם הרכיב אתרוג באתרוג אחר כשר. ואתרוג מורכב סימניו הם שהוא חלק והעוקץ שלו בולט והתוך רחב עם הרבה מוהל וקליפתו דקה, ואתרוג שאינו מורכב יש לו בכולו בליטות עם גובה, והעוקץ שוקע, וקליפתו עבה והתוך קצר והוא כמעט יבש. ובעולת שבת כתב שבאתרוג מורכב הגרעין שוכב, ובביכורי יעקב כתב שגם בשאינו מורכב לפעמים הגרעין שוכב. וכתב החת"ס שאתרוג שיש לו הרבה בליטות והעוקץ שוקע א"צ לבדוק בסימנים הפנימיים, ומשמע שאם יש לו רק סימן אחד יש להחמיר מספק, וכ"כ במור וקציעה, אמנם במקום אחר מפקפק החת"ס מאד על הסימנים כיון שלא נזכרו בש"ס והנ"מ בסימנים היא למביא אתרוג ואומר שהוא בא ממקום מוחזק בכשרות ויש לו סימני מורכב, שזה פסול, ומסיק שאין לסמוך על הסימנים (ולעולת שבת ביו"ט שני אפשר לסמוך על הסימנים), אלא יש לקחת אתרוג ממקום שיש בו מסורת מימים קדמונים שאתרוגיהם אינם מורכבים, ואם לוקח ממקום אחר לא יקח בלא כתב הכשר שידוע המעיד שאינם מורכבים, וימצא אנשים שמכירים היטב את חתימות המעיד, או שהסוחר מכיר והוא מוחזק בכשרות, ואתרוגים ממקום שאינו מוחזק בכשרות אין להאמין להכשרים אלא לאדם המוחזק בכשרות וגם יהיה ירא שמים לדקדק ובפרט במלאכת הנטיעה, ויש לדקדק לקנות מאיש נאמן כדי שלא ירמה ויעביר את ההכשר לתיבה אחרת, ויותר טוב לקנות ממקום שמוחזק שהאתרוגים משם אינם מורכבים, (וסוחרים שיכולים לקנות מיהודים או מנכרים ושניהם שוים בכשרותם, עליהם לקנות מיהודים, דכתיב "או קנה מיד עמיתך" ופירש רש"י והוא מהסיפרא אם תרצה לקנות קנה מישראל חברך). ואם כבר קנה משאר מקומות או שאין אתרוגים ממקומות מוחזקים בכשרות אפשר לסמוך על שני הסימנים שבחוץ ולברך ג"כ. וגם בשאר הימים

אין ליטול אתרוג מורכב, ואם אין לו אחר יש ליטלו כל שבעה בלא ברכה, ויש מחמירים שלא ליטלו אף בלא ברכה דילמא אתי למסרך לצאת בו תמיד. והדסים מורכבים פסולים כמו אתרוגים, אך בסתמא אינם מורכבים, ואף אלו הגדלים בגינות השרים אינם בחשש מורכבים, דלא כהשבות יעקב.

אתרוג קטן פחות מכביצה פסול כל שבעה, מפני שאינו פרי, אפילו אם אנו משערים שאינו בוסר, דאין סופו לגדול יותר. ואפילו בהיה בו כשיעור ונצטמק פסול מפני שאינו הדר, ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום הראשון. וכתב החת"ס שאף שהצל"ח העיד שהביצים שבזמננו נתקטנו, מ"מ די בכביצה של זמננו, כי גם האתרוגים נשתנו, ולפי דעת הביכורי יעקב נכון לבעל נפש להדר לכתחילה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. ואתרוג שיש בו כביצה כשר אפילו אם הוא בוסר, ובלבד שלא יהיה ירוק ככרתי וכנ"ל, ואתרוג גדול באיזה שיעור שיהיה כשר, ואפילו גדול שמביאו על כתפו יצא, דד' המינים אם יש לו את כולם יכול ליטול אחד ואח"כ ליטול את השני.

סימן תרמ"ט

אסור לזלזל אתרוג ושאר מצוות שהנכרים מוכרים, מפני שבפעם אחרת לא יביאו למכור, אלא יתן להם מעט יותר מכדי דמיהם.

פסולים כלליים בד' מינים

לאחר שנתבארו בסימנים הקודמים פסולים מיוחדים שיש בכל מין מהד' מינים, מבאר השו"ע בסימן זה כמה פסולים כלליים הפוסלים בכל הד' מינים, מתי ובאיזה אופן הם פוסלים, והאם הפסול הוא רק ביום הראשון או גם בשאר הימים.

גזול או גנוב מישראל או מנכרי פסול בכל הד' מינים, דכתיב "ולקחתם לכם" – משלכם. ואף לאחר יאוש אינו יוצא בו, דיאוש כדי (-לבד) לא קני, וכן אם קנאו אדם אחר מהגזלן בהגבהה אינו יוצא יד"ח בהגבהה זו, דהוי מצוה הבאה בעבירה, אלא צריך לחזור ולהגביהו כדי לצאת בו, אבל אם קנאו לפני המצוה, כגון שגזל לולב שאינו מתוקן ועדיין אין עליו שם לולב, ושיפהו, כשר, דקנאו בשינוי מעשה, ואפילו בלא יאוש כשר, ואפילו ביום הראשון, דכיון שקנאו חשיב "לכם", ואינו חייב לנגזל אלא דמים בעלמא, וכן מי שקנאו מן הגנב במכירה או במתנה לאחר יאוש יוצא בו יד"ח אפילו ביום הראשון. וכתב השו"ע שבקונה בשינוי מעשה לא יברך עליו, שכיון שבא לידו בגזל מחמירים בזה לענין ברכה שיש בה הזכרת שם שמים, (ואם עבר ונטלו א"צ ליטול לולב אחר, וכ"ש שלא יברך עליו), וכתב המ"א שדווקא בלא יאוש אין לברך, אבל אם היה יאוש יחד עם השינוי מעשה או עם שינוי השם או עם שינוי רשות מותר לברך עליו, אכן דעת הט"ז והגר"א שבכל גווני לא יברך, וע"ע בבה"ל סימן י"א. וי"א שגנוב וגזול פסול בכל הימים משום מצוה הבאה בעבירה רק לגנב ולגזלן עצמו וכן ליורש, ואפילו לאחר יאוש, אבל לאחרים פסול רק ביום הראשון ורק לפני יאוש, דס"ל שלא שייך מצוה הבאה בעבירה אלא לגזלן עצמו, ודעת המ"א שאין להקל כהי"א, מפני שהרמב"ן חולק על זה, אבל הא"ר כתב שיש לסמוך להקל כהי"א, וכן משמע מהגר"א, אמנם גם להגר"א אין לברך עליו.

אין לקצוץ בעצמו ד' המינים מקרקע שביד נכרי אפילו אם הנכרי נותן לו רשות, דסתם נכרים

גוזלי קרקע הם, וקרקע אינה נקנית ביאוש אלא היא בחזקת בעליה, ופירות מחוברים הרי הם כקרקע, וא"כ התלישה היא הגזילה, אלא יקצצנו הנכרי (וה"ה ישראל אחר) ויחול היאוש ביד הנכרי, והנכרי ימכור או יתן במתנה לישראל, ואז הישראל יקנה ביאוש ושינוי רשות, ומברך על זה. ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל לחו"ל, שאע"פ שרוב הקרקעות הם של נכרים, מ"מ גם גזל עכו"ם אסור. ובדיעבד כשר אם הוא ברשות נכרי ומברך על זה, דמספיקא אין חוששים לגזולה. וכתב הביכורי יעקב שבזמננו לא אומרים שסתם נכרים גוזלי קרקע, וגם כל הקרקעות מוחזקים לבעליהם מדינא דמלכותא, ולכן מותר לישראל לקצוץ מקרקע הנכרי, וכתב הבה"ל שהדבר תלוי לפי המקום. והלוקחים מהארים שלא בידיעת בעל הגן, הפמ"ג כתב ש"ל ידיע ומחיל, ובביכורי יעקב מפקפק בזה מאד. וכתב המ"א בשם רבי בצלאל שבארץ ישראל אם ישראל קוצץ מלבד האיסור הנ"ל הוי טבל כיון שנתמרח ביד ישראל, ובטבל יש מחלוקת אם יוצא יד"ח, ובפמ"ג משמע שרק אם קנאו מנכרי בדמים בשעה שקצצו חשיב נתמרח ביד ישראל. ומי שגזל ע"י כיבוש מלחמה קנה.

מה שנוהגים לקצוץ ערבות לצורך הקהילה, ומצוי שלא נוטלים רשות מבעל השדה, אין יוצאים בזה יד"ח אף אם הבעלים יתייבש אח"כ, ואין להקל אלא כ"כ נטל רשות מבעה"ב או מהשומר או כשידוע שהמקום הוא הפקר לכל.

מי יכול לאגוד את הלולב - לדעת הרמ"א אע"פ שיש מצוה לאגוד את הלולב משום נוי מצוה, מ"מ זה כשר בנכרי. ודעת המ"א שכל שאינו מחויב בדבר אינו רשאי לתקנו, ולכן לכתחילה נכרי או אשה לא יאגדו את הלולב, וה"ה קטן פחות מ"ג שנים, ואם אגדו אם אפשר יתירו ויאגדו שנית. ודעת המ"ב שמדינא אין חשש בדבר אך טוב להזהר בזה, ודווקא באגד התחתון שאוגד כל המינים יחד, אבל באגד העליון אין קפידא.

שאל פסול ביום הראשון, ולכתחילה המשאיל ביום הראשון יפרט שנותן במתנה ע"מ להחזיר, אבל בדיעבד אף בשאל ממנו סתם לצאת בו יצא, דמסתמא נתן באופן המועיל, ורק אם נתן לו בפירוש בתורת שאלה ולא במתנה, או כשהנותן אינו יודע שאין יוצאים בשאל, אינו יוצא יד"י חובה.

המודר הנאה מלולבו או מנכסיו של חברו וחבירו רוצה לתת לו את הלולב במתנה ע"מ להחזיר, וכן המודר הנאה מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום הראשון, דלא חשיב לכם, וכתב הפמ"ג דה"ה באתרוג שהוא מודר מאכילתו, ובביכורי יעקב חולק עליו. אבל ביום השני דלא בעינן לכם מותר, דמצוות לאו להנות ניתנו, ועיין בה"ל ד"ה אינו.

של עיר הנידחת פסול אפילו ליום השני, משום דלשריפה קאי וכתותי מיכתת שיעוריה.

של אשירה (אילן שעובדים אותו, ואם נטעו ולבסוף עבדו, הפירות שגדלו קודם העבודה מותרים להדיוט ואסורים לכתחילה לגבוה, והפירות שגדלו לאחר העבודה אסורים אף להדיוט בהנאה ופסול אף ביום שני) של ישראל פסול אף ביום השני, אבל של נכרי לכתחילה לא יטול אפי' ביטלו משום דמאיס לגבוה, ואם נטל מיום ראשון ואילך יצא (אם לא נתכוין לזכות בו) וא"צ לחזור וליטול אחר אפילו אם הנכרי לא ביטלם, ויש מחמירים אפילו בדיעבד קודם שנתבטל, ואם אין לו אחר יכול ליטלו, ואם מוצא אח"כ אחר יטלנו בלי ברכה, וביום הראשון אינו יוצא אפילו בדיעבד כל שלא ביטלה הנכרי, דלא

חשיב "לכם". ואם נתבטל ביד נכרי אפילו אם הישראל מכין לזכות בו יוצא בדיעבד.

מותר לקחת ד' מינים **מגינות של משרתי העכו"ם ובתי שמשיהם** אפילו אם האילן נטוע לפני הע"ז, כל זמן שאין עובדים את האילן (דאם עובדים אותו דינו כאילן של אשירה, וי"א שאם גדל אחרי שעבדו האילן ואח"כ הנכרי קצץ אותם ונתנם לישראל שרי אף לגבוה), אמנם אם יש לו אחרים יקח את האחרים אע"פ שהם פחות יפים, ולענין לשלם על זה כאשר משמשי הע"ז נהנים מהמעוה, לדעת השו"ע יו"ד קמ"ג י"ל שזה אסור רק אם נדבו את הגינה לשם ע"ז והפירות יהיו שייכים למשרתיה ולדעת הט"ז שם גם בהחזקת טובה בעלמא אסור, אבל אם לא נדבו את הגינה לשם ע"ז מותר, ולדעת הרמ"א שם בכל גוונא יש להקל אם הגינה אינה עומדת בחצר של הע"ז והמעוה הולכות לכהני הע"ז ולא לצרכי הע"ז, ולדינא אם לא נדבו את הגינה לשם הע"ז והע"ז נמצאת מחוץ לחצר, מותר.

אלו פסולים פוסלים רק ביום הראשון ואלו פוסלים גם בשאר ימים

יש דברים הפוסלים בד' מינים רק ביום הראשון, כגון פסול גזול דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון", ויש דברים שפוסלים רק ביום הראשון משום שנטילת ד' מינים בגבולין היא מדרבנן ורבנן לא תיקנו לפסול בכהאי גוונא, ויש דברים שפוסלים בכל הימים, וכדלהלן.

גזול - לשו"ע גזול פסול רק ביו"ט ראשון ולא בשאר הימים, (וביו"ט שני, כתב המ"א שרק לכתחילה אין לקחת גנוב או גזול, אבל בדיעבד יצא, ובמטה יהודה כתב שזה פסול גם בדיעבד, וכן משמע מהגר"א), אמנם גם בשאר הימים אין לברך על גנוב או גזול משום "בוצע ברך ניאץ ד' ". וכתב הרמ"א שי"א שגזול פסול כל ז' הימים, והכי נהוג, אמנם אין לברך כשחזור ונטל, דספק ברכות להקל.

שאל פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר, וכן מותר בשאר הימים ליטול לולב של חברו ללא ידיעתו, דניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה, כיון שאין בזה פסידא (משא"כ ספרים אסור שמא יתקלקלו). וכתב הפמ"ג שרק פעם אחת מותר, אבל לכל ז' הימים אפשר שהבעלים מקפיד ואסור, ולפ"ז ה"ה שאסור לתת לולב זה לאדם אחר אף שבמתנה ע"מ להחזיר מותר, ובכל גונוי אם הבעלים כאן ראוי להזהר שישאלנו, דאין סומכים על החזקה כשאפשר לברר זאת בקלות, וכ"ש שאם הוא יודע שהבעלים מקפיד דאסור מדינא ליטול שלא מדעתו. וגם כשחבירו אינו כאן רק מותר באותו מקום, אבל אסור להעביר את הלולב מביתו לבית הכנסת או איפכא.

חסר לכו"ע פסול רק ביום הראשון, אבל בשאר הימים שרבנן תיקנו שכל אחד יטול בגבולין ד' מינים, לא תיקנו לפסול חסר ושאל. ואם ניטלה פיטמתו או עוקצו של האתרוג, לדעת הרמ"א דינו כחסר, והמ"א מצדד כהפוסקים שניטלה פיטמתו פסול משום שאינו הדר, ועל כן אין ליטול אתרוג כזה בשאר הימים כדלקמ"י, ואם אין לו אחר כתב הא"ר שיש להקל, ומשמע ממנו שיכול לברך ג"כ, ויש מפקפקים לענין הברכה, ואם מצטרף לזה עוד ספק בודאי אפשר לברך בשאר הימים. ואם ניקרוהו עכברים, לכתחילה לא יטלנו בשאר הימים משום שהוא מאוס, עד שיסיר ניקור העכברים, ואם נטל בלא הסרת ניקור העכברים, נחלקו הפוסקים אם יוצא, וצריך לנקר ולחזור וליטול בלא ברכה.

פסולי הדר לפי השו"ע (כדעת הרמב"ם וסיעתו) הם פוסלים רק ביום הראשון, והרמ"א מחמיר בזה (כדעת הרא"ש וסיעתו). וחזו"ת ויבש ומנומר הם פסולי הדר. ויש להקל בשעת הדחק בחזו"ת בשאר הימים, הט"ז והא"ר מקילים גם שלא בשעת הדחק, אבל הגר"ז והח"א מקילים רק בשעת הדחק מפני שהמ"א פוסל בהדר כל שבעה, והפמ"ג כתב שאפשר גם לברך, עוד מצדד הפמ"ג שאין להקל בזה אלא בחזו"ת (ד"א שפסולו משום הדר והוי ס"ס), אבל בשאר הפוסלים שהם ודאי משום הדר אין להקל, ומהגר"ז והח"א מוכח שגם בהדר סמכו להקל בשעת הדחק, מלבד ביבש שיש מחמירים משום "לא המתים יהללו קה", וצ"ע.

כמה דברים הפוסלים בכל הימים - פסולי עבודה זרה (כגון אשירה של ישראל, וכנ"ל), או אתרוג אסור באכילה, או דברים שאינם המין הנצרך (כגון הדס שוטה וצפצפה ואתרוג מורכב), או שחסר בשיעור הנצרך, פוסלים גם בשאר הימים.

ביו"ט שני בחו"ל נוטלים בדליכא אחר את המינים הפסולים בראשון בלא ברכה, ואף דבדליכא אחר גם ביום הראשון נוטלים בלא ברכה, שם מיירי בדליכא אחר כלל, אבל ביו"ט שני אף כשיכול למצוא אחר ע"י טורח א"צ לטרוח. ואם יכול לקחת מחבירו מין כשר במתנה ע"מ להחזיר, יברך על של חברו (ובהלל והושענות יקח את שלו), אבל לא יקח את של חברו שלא מדעתו, דלא עדיף משאול, ופסול ביום א' ומספק גם ביום ב'.

אתרוג האסור באכילה פסול בכל הימים וכנ"ל, ומשמע מהשו"ע שאפילו אם הוא אסור רק באכילה ומותר בהנאה, כגון טבל, פסול, אבל דעת התוס' שאותם שאין בהם איסורי הנאה כשרים ביו"ט שני, וכ"ש אתרוג של ערלה ושל תרומה טמאה שהם עומדים לשריפה פסולים כל שבעה אפילו לדעת התוס', ויש מקילים באתרוג של טבל, ויטלנו בלא ברכה, ובחו"ל אין איסור טבל כלל, דאין תרומות ומעשרות בחו"ל בזמן הזה כלל. וערלת חו"ל כשר אפילו ביום הראשון. ואתרוג דמאי כשר. ואתרוג שנבלע בו איסור כגון שנפל מקצתו לתוך חלב רותח יש להחמיר שלא לצאת בו ביום הראשון, אבל בשאר ימים יש להקל, וכשאין לו אחר יש להקל גם ביום הראשון. וכתב הביכורי יעקב שאתרוג שנתבשל פסול משום שאינו הדר, וא"כ אינו נפסל אלא ברובו.

עוד מדיני ד' מינים

מנומר או יבש שהסיר את החלק הפסול, לדעת הרמ"א זה פסול, כיון שזה בא מכח דבר הפוסל מדינא משום הדר, והגר"א והמאמר מדרכי מצדדים שלדעת השו"ע בסי' תרמ"ח זה כשר, וע"כ מצדד המאמר מדרכי שיש לדון להקל בזה, ובמקום הדחק בודאי יש לסמוך על זה.

תנאי להתיר להשתמש באתרוג - מותר לכתחילה להתנות בערב יו"ט לפני בין השמשות שהאתרוג עומד למצוה רק ליום הראשון, ואינו בודל ממנו כל בין השמשות של הלילה השני ואילך, ואם התנה מותר לכתחילה לאכול ממנו מהיום השני ואילך, ויכולים לצאת בו (ביום ג', דאסור לאכול לפני הנטילה) אחרי שאכלו ממנו, (לדעת הר"ן בעינן שישאר רובו, ודעת התרומות הדשן להתיר אף במקצתו אם נשאר שיעור כביצה), ואם התנה שאינו בודל ממנו מיום שני ואילך לא מהני, כיון שעל כניסת היום לא התנה, וממילא הוקצה לכל היום. ואם לא התנה אסור לאכול ממנו בכל ימי החג. ולא יתנה שאינו בודל ממנו כלל ויוכל להנות,

כיון שביום הראשון איתקצאי כולו דחסר פסול בו ובעל כרחו צריך לבדול ממנו. וכתב הרמ"א שאין אנו בקיאים בתנאים (כמבואר בסימן תרל"ח). ואם הפריש מתחילה ליום השני, דעת הרמ"א בשם הרא"ש שמותר לאכול ממנו ללא תנאי ובלבד שישאיר שיעור הראוי למצוה, וי"א שגם בזה הוקצה כל האתרוג אא"כ התנה, וכן הסכים הגר"א.

אם אין מין כשר בכל העיר יטול פסול, ולא יברך כיון שזה לזכר בעלמא, (והרמ"א בסוף הסימן מוסיף שגם אם אח"כ יהיה לו כשר, יכול ליטול את הפסול, ואח"כ יברך על הכשר, ואינו נחשב שהוא מכניס עצמו לספק ברכה, כיון שהוא פסול בודאי), ואם יש בעיר כשר, צריך לטרוח ולברך על של חבירו אם יתן לו, וכל זה בפסולים מחמת מום, אבל הפסולים מחמת שאינם מינים כגון הדס שוטה וצפצפה או מורכב, וכן גזול וכתב הביכורי יעקב שמיום שני ואילך יקח בלי ברכה, פסול אפילו בשעת הדחק, דאיתי למיטעי לצאת בהם תמיד. ואם אין בכל העיר ד' מינים כשרים, יטול מה שימצא שנים או שלשה מינים, ויעשה כל הנענועים, וכן הש"ץ, ובלבד שלא יברך, אבל לא יקח מין אחר.

יבש - כתב הרמ"א שיש מכשירים לולב יבש אפי' לברך עליו, (ודעת הרמב"ם שבשאר מינים אין להקל אפילו בשעת הדחק, ושארין להקל אפילו בשעת הדחק אלא ביבש ולא בשאר פסולים), וכתב שנוהגים לברך על לולבים יבשים אפילו כשיש אחרים לחים, והיינו בארצות שאין לולבים לחים גמורים, וגם היבשים לא הגיעו לשיעור שנפרכים בציפורן (וה"ה בהדסים שלא הגיעו לשיעור שילבינו פניהם), וכיון שהם כמעט דומים זה לזה המנהג לברך על שלו, אבל בשאר מינים אין לנהוג כך, ויש מקילים גם בהדס יבש כיון שאינו מצוי לחים, ויש לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל ערבות מצוי לחים, ובאתרוג לא רצו להקל משום דכתיב "פרי עץ הדור". והמ"ב כתב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הפוסקים שסוברים שאפשר לברך בכל הד' מינים כשהם יבשים אם אין בעיר אלא יבשים, ואם יש לו יבשים גמורים ולאחרים יש לחים גמורים יברך על של אחרים, ואפילו בדיעבד לא יצא אם בירך על היבשים, ובמקומות שלא מצוי לולבים והדסים לחים גמורים וגם היבשים אינם יבשים גמורים מברכים לכתחילה על היבשים שלו, ואם יש לאחרים לחים גמורים יברך לכתחילה על של אחרים אפילו אם שלו אינם יבשים לגמרי, ואם בירך על שלו יטול את הלחים של אחרים אח"כ בלי ברכה.

אתרוג שחילקוהו לשנים או שלשה חלקים אין לצאת בו אפילו בשעת הדחק, דחסר כשר דווקא כשהעיקר נשאר.

סימן תר"נ

שיעור אורח הלולב ההדס והערבה

שיעור ההדס והערבה הוא ג' טפחים, ושיעור זה נאמר על העץ אבל העלים אינם מצטרפים לשיעור, ו**שדרו של לולב** לא כולל העלים צריך להיות ד' טפחים, כדי שיהיה שדרו של לולב יוצא

טפח מעל ההדס, (ולאורך העלים אין שיעור). וכל הפסולים במינים אלו הם בתוך שיעור זה.

באיזה טפחים משערים - אין משערים בטפחים בינוניים שיש מהם ששה באמה, אלא לוקחים אמה קטנה בת חמשה טפחים בינוניים ומחלקים אותה לששה טפחים קטנים, ובהם משערים. ושיעור ג' טפחים אלו הם ב' טפחים ומחצה בינוניים, שהם עשרה גודלים (-רוחב אגודל של אדם בינוני), ושיעור שדרת הלולב הוא י"ג גודלים ושליש, דבכל טפח קטן יש ג' גודלים ושליש. וי"א שהטפח הנוסף של הלולב הוא טפח בינוני, וא"כ הלולב צריך להיות י"ד גודלים. וי"א שגם הטפחים של ההדסים והערבות הם טפחים בינוניים, וא"כ ההדסים והערבות צריכים להיות י"ב גודלים, והלולב ט"ז גודלים, וכתב הרמ"א שכך נוהגים לכתחילה, ובדיעבד מספיק כמו הדעה הראשונה, ובפחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל ז' הימים.

אין להם שיעור למעלה. ויש מי שאומר שאפילו אם הוסיף באורך ההדס והערבה כמה טפחים צריך ששדרת הלולב תצא למעלה מהם טפח. על פי הסוד יש ליטול שדרת הלולב כלפי פניו, וכן נוהגים.

סימן תרנ"א

מנין המינים - כל אדם צריך ליטול לולב אחד ושתי ערבות ושלושה הדסים. ובפחות משתי ערבות אינו יוצא וצריך לחזור וליטול ולברך. וג' הדסים מהני אפילו אם שלשתם קטומים ובשאר ימים ודאי אפשר להקל ולברך עליהם, ובפחות משלושה לא מהני אפילו אם אינם קטומים, ואם אין הדס כשר מספיק הדס אחד שאינו קטום, ולכאורה היינו כשגם לאחרים אין כשרים, דאם יש לאחרים יקח משלהם, ובביכורי יעקב מצדד קצת להקל בזה, ונראה שביום הראשון שהוא דאורייתא אין להקל בזה כי אם בשאר הימים, ובפרט לפי הדבר שמואל שהביא השע"ת שלא לברך בודאי יש להזהר לקחת מאחרים כדי שיוכל לברך. וכשנוטל אחד שאינו קטום כתב השערי תשובה שהדבר שמואל מצדד שיטול בלי ברכה, אכן מהפמ"ג ומהישועות יעקב משמע שיוכל לברך. והמ"א מביא מהרמב"ן שיוצא אפילו באחד שהוא קטום, ובזה ודאי יטול בלי ברכה, אמנם בשאר ימים אפשר שיוכל לברך, וצ"ע.

כל אחד צריך ליטול ד' מינים בכל הימים, ואין מועיל שאחד נוטל בשביל כולם.

עדיף ללכת ביו"ט ראשון למקום שיש בו ד' מינים, ואפי' בספק, מאשר למקום שבודאי מתפללים ואין בו ד' מינים, דלולב ביו"ט ראשון דאורייתא ותפילה דרבנן. וביו"ט שני ילך למקום שודאי מתפללים.

אגידת המינים ודיני חציצה בנטילתם

צריך לאגוד את הלולב ההדסים והערבות יחד. ולהלן יבואר כיצד יאגדם, באיזה אופן מותר לאגדם ביו"ט, וכמה קשרים צריך לעשות. עוד יבואר באיזה אופן יש חציצה בנטילת הד' מינים, ובאיזה אופן לא הוי חציצה.

אע"פ שלהלכה אין חוב לאגוד את המינים יחד, מ"מ מצוה לאגדם משום "זה קלי ואנוהו".

לא יאגדם בעניבה, דאין זה קשר הנאסר בשבת ויו"ט ולא מיקרי אגד, אלא יאגדם בקשר גמור והיינו ב' קשרים זה ע"ג זה. ובתשובת אגורה באהלך מצדד שמה שנוהגים לעשות מעלי הלולב כמין בית יד ותוחבים בו את הלולב, גם זה בכלל קשר.

מותר לאגוד במין אחר, ואין בזה משום בל תוסיף כיון שאין חוב לאגוד, ואין בזה משום **חציצה** אפילו אם הקשר הוא ממין אחר כיון שזה בא לנוי המינים. ואם נשרו מהעלים בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש, דמין במינו אינו חוצץ, אבל יש להסיר את החוט שרגילים המוכרים לקשור בו את ההדסים אם אינו מג' המינים, דאינו לנאותו, אבל אם כרכם בעלי לולב חשיב לנאותו ואינו חוצץ, והמוחצית השקל כתב שטעם ההתר הוא משום דכל ג' המינים כחד חשיבי.

אם לא אגדו מבעוד יום או שהותר איגודו, א"א לאגודו ביו"ט בקשר גמור, אלא לדעת השו"ע יאגוד בעניבה, והרמ"א כתב שי"א שיכרוך מסביב לג' המינים ויתחוב את ראש הכרך לתוך העיגול הכרוך, וכתב הרמ"א שכך נוהגים, וביאר הרמ"א שכונות הרמ"א שגם בחול נוהגים כך, וצ"ע על דבריו, ולכן נראה שיעשה את הקשר התחתון המאגד את ג' המינים בקשריה (לפי המבואר להלן שנוהגים לעשות ג' קשרים) ואח"כ כורך כהרמ"א.

צורת האגידה - יש לקשור את ההדס גבוה יותר מהערבה, וההדס מימין הלולב והערבה משמאל, (והפמ"ג מצדד שגם איטר יעשה כך). וישפילם למקום שאוחז את הלולב כדי שיהיה כל ג' המינים בידו בשעת הברכה, דאף שלקחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, לכתחילה אין לעשות כך במקום שאפשר. ויעשה את הקשרים באופן שיוכל לכססם היטב את העלים, ולכן צריך להיות טפח למעלה פתוח ולא מקושר.

מנין הקשרים - יש שכתבו לעשות בלולב עצמו ג' קשרים כנגד ג' אבות, וכן נוהגים, ומה שקושר את הג' מינים יחד נחשב לקשר אחד ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו. ובא"ר משמע שיעשה ג' קשרים בלולב עצמו מלבד הקשר הרביעי שאגד את כל המינים יחד. ואם לא נאגד אלא אגד אחד כשר.

נטילת הד' מינים

צריך ליטול את ד' המינים יחד, הלולב וההדסים והערבות ביד ימין והאתרוג ביד שמאל, ומברכים על נטילתם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על נטילת לולב, וביום הראשון צריך לברך גם שהחינו. ופרטי הדינים בזה יבוארו להלן.

צורת הנטילה - יטול את ג' המינים האגודים בידו הימנית, ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה (גם באתרוג) כדרך גדילתם, (ואם היפך לא יצא, וגם אם ראשיהם מן הצד לא חשיב כדרך גדילתם), ואת האתרוג יטול בידו השמאלית (מפני שהוא רק מצוה אחת). ואם נטל שניהם בידו האחת נחלקו הפוסקים אם יצא, ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה ולחזור וליטלו בלא ברכה. ואם האתרוג אגוד יחד עם שאר המינים צ"ע אם יצא לפי המכשירים. ואם היפך ונטל האתרוג בימין והלולב בשמאל יצא, ויש מחמירים בזה, על כן טוב לחזור וליטול בלי ברכה.

ואפילו אם כבר בירך ואח"כ נוטלם פעם נוספת כגון להושענות צריך ליטול בדרך זו.

איטר - לדעת השו"ע איטר נוטל כמו כל אדם, ולדעת הרמ"א יטול הלולב בימין שלו והאתרוג בשמאל שלו (וגם בזה אם היפך יצא, וכנ"ל), אבל מי ששולט בשתי ידיו שוה בשוה יטול כמו כל אדם, אבל אם קל לו לעשות מלאכות בשמאל, אף שיכול לעשותם גם בימין, דינו כאיטר.

אדם שאין לו ידים כלל נוטלם בבית השחי, דהא לא כתיב ולקחתם ביד, ואם יש לו את קנה היד נוטל במרפקו, ואם אין לו זרוע כלל לא יטול בפיו (פמ"ג), ובביכורי יעקב חולק עליו. ומי שיש לו יד אחת יטול את הלולב ביד שיש לו אפילו אם היא יד שמאל, ואת האתרוג יטול בזרוע שכנגד, ואם אינו יכול ליטול את האתרוג בזרוע יטול שניהם בידו בזה אחר זה ויוצא בזה ידי חובה.

מתי מברכים - אין לברך לפני נטילת הלולב, דלא מסתבר לברך כשהלולב מונח בכלי, ואין לברך אחר שנטל כל הד' מינים משום שצריך לברך עובר לעשייתו, אלא יטול את הלולב בידו ויברך על נטילת לולב ושהחיינו לפני נטילת האתרוג, או שיהפוך את האתרוג שיהיה העוקץ למעלה ואחר הברכה יהפוך אותו לכדרך גדילתו, או שיכוין שלא לצאת ידי חובה עד אחרי הברכה, וכתב הגר"א שזה העצה המובחרת שבכולם, אמנם בעיקר הענין משמע מהגר"א שא"צ לחפש עצה שיהיה עובר לעשייתו.

אם שכח לברך קודם לקיחה מברך אח"כ, דגם הנענוע הוא מן המצוה, ולפמ"ג אם כבר נענע אין לברך אף שהם בידו, אמנם לפי דעת הגר"א יברך, ועיין בב".

יברך ויטול מעומד, ובדיעבד אם בירך ונטל במיושב יצא.

אין לברך אלא פעם אחת ביום, אע"פ שנוטלו כמה פעמים להידור מצוה, כמנהג אנשי ירושלים כדאיתא בגמרא.

לא יברך שהחיינו בשעת עשית הלולב אלא בשעת נטילתו, ואם בירך בשעת עשיה יצא, ואם לא בירך ביום הראשון יכול לברך אפילו ביום השביעי כשנוטל את הלולב.

לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ולכן אם עשה בית יד ונתן בתוכו את הלולב ונטלו יצא, והיינו באופן שכל הלולב חוץ מידו והבית יד הוא בולט, ודעת הא"ר שבית יד אינו חוצץ משום שהוא לנאותו, ועל כן אף אם הוא אווז את הלולב בידו דרך בית יד ג"כ שפיר דמי אא"כ אינו מהודר, וכן הסכים בדרישה שהדבר תלוי באופן עשייתו עי"ש. ואם הלקיחה היא ע"י דבר אחר באופן שאינו דרך כבוד, כגון שנתן את הלולב בכלי ונטלו לא יצא, אפילו אם הכלי הוא מכסף, ויש להחמיר בזה בין באווז בדפני הכלי בין במניח ידיו תחת הכלי בין באווז בבית יד של הכלי. ואם כרך סודר על הלולב ונטלו לכו"ע לא יצא (מטעם חציצה, ולר"ן מפני שאינו לקיחה תמה), ואם כרך סודר או כפפות על ידו ונטלו י"א שלא יצא (מהטעמים הנ"ל, דמסתמא אינו לנאותו אא"כ ידעין שזה לנאותו) דלא כהר"ן שיצא דבטל לגבי היד, ואם נטלו כן יחזור ויטלנו בלי ברכה. ונהגו להחמיר להסיר את התפילין (-לקפלם אחורי אצבעו, וי"א שיחלצם לגמרי) ואת הטבעות מהידים, אבל מדינא אין לחוש כיון שאין כל היד מכוסה בהם, וי"א שמדינא הוי חציצה, ועל כן אם נטל בעוד התפילין או הטבעות בידיו יחזור ויטול בלי ברכה.

כתבו בשם האר"י שיברך בתחילה על הלולב בסוכה, ואח"כ יעשה את שאר הנענועים בבית הכנסת, אפשר שטעמו כדי שלא להשהות את המצוה מזמן קימתו משינתו, ואפשר שהטעם הוא על פי סוד.

אם הביאו לו את הלולב רק באמצע הלל, מותר לברך עליו בין הפרקים, והיינו בין מזמור למזמור. (ס"ק מ"א).

נענוע הלולב

מלבד מה שנוטלים את הד' מינים בזמן הברכה, צריך לנענעם, וכן צריך ליטול את הד' מינים בזמן ההלל וההושענות, ולנענע בזמן אמירת הודו ואנא ד'. ולהלן יבוארו פרטי דיני הנענועים.

מתי ינענע - ינענע לכל הרוחות בזמן הברכה, אפילו אם נוטל שלא בשעת ההלל וחוזר ונוטלו בשעת ההלל, וכן ינענע בזמן אמירת הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו (לדעת השו"ע היינו רק בהודו הראשון גם הש"ץ וגם הקהל, ולדעת הרמ"א הש"ץ מנענע בהודו הראשון וכן באמירת יאמר נא ישראל אבל לא באמירת יאמרו נא, והציבור מנענעים בכל הודו, ובהודו האחרון שהש"ץ והציבור כופלים אותו מנענעים ב' פעמים גם לדעת השו"ע), ובאמירת אנא ד' הושיעה נא מנענעים בשני הפעמים, ולא ינענע בשעה שאומר השם כדי שלא יהיה טרוד מלכוין, וא"כ בהודו יעשה בכל תיבה נענוע אחד, ובאנא בכל תיבה ב' נענועים. והמתפלל יחידי מנענע בהודו שבתחילת ההלל ובסוף ההלל ובאנא ד' הושיעה נא.

בכל הנענועים יביא סוף הלולב כנגד החזה (מ"א בשם כתבים). ובא"ר הביא בשם מהרי"ל שהיה נשאר עומד במקומו ופניו למזרח והיה מהפך ידיו כנגד הרוחות, ונגד מערב היה מרים את הלולב על כתפו מאחוריו, וכן משמע בשו"ע, וזה דלא כהמ"א, ועל כן כל אחד יעשה כמנהגו.

מנין וצורת הנענועים - לדעת השו"ע מוליך ידו מכנגדו והלאה פעם אחת ואח"כ יחזיר הלולב אצלו, ואחרי ההולכה וכן אחרי ההבאה ינענע ג' פעמים, ויכסכס העלים מעט בכל נענוע (והמנענעים בכח עד שכמעט הלולב נשבר זה טעות), וכך יעשה בד' הצדדים ולמעלה ולמטה, וסדר הצדדים יהיה מזרח דרום מערב צפון, כדי שיקיף דרך ימין, וכן יעשה גם איטר. ולדעת הרמ"א מוליך ומביא ג' פעמים לכל רוח, ויעשה את הנענועים בכסכוס בעת ההולכה וההבאה. (והט"ז כתב שיוליך ויביא בלי נענוע, ויעשה ג' תנועות קטנות דרך הולכה והבאה בסיום ההולכה ובסיום ההבאה, ואח"כ יעשה ב' פעמים הלוכה והבאה בלי נענוע). וכתב המ"ב שכך סדר הנענועים במדינותינו, יעמוד כשפניו לכיוון מזרח, ושדרת הלולב תהיה כנגד פניו, ויעשה ג' הולכות למזרח וג' הבאות, ונכון שיכסכס בעלים בשעת הולכה והבאה, ובשעת הבאה יקריבנו הרבה אל גופו נגד החזה, ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה לצד דרום הכל כמו שעשה לצד מזרח, וא"צ להפוך גם פניו לצד דרום, ואח"כ יעשה כך לצד מערב כשהוא מטה ראש הלולב על כתפו, ואח"כ יעשה כך לצד צפון ולמעלה ולמטה הכל כמו שעשה לצד מזרח.

כיוון הלולב בזמן הנענועים - כתב הרמ"א שיטה את ראש הלולב לכל צד שמנענע כנגדו, וכשמנענע למטה יהיה ראשו למטה, וי"א שלא יהפוך את הלולב כשמנענע למטה, והרמ"א פוסק כדעה הראשונה, והט"ז והדרך החיים והח"א כתבו שנכון לנהוג כדעה השניה.

צריך לחבר את האתרוג עם הלולב בזמן הנענועים. אם נטל את הד' מינים בידו יצא ידי חובה אף אם לא נענע כלל, ומ"מ טוב לחזור וליטלו ולנענע, אבל אם נענע בדרך אחרת מהנ"ל א"צ לחזור וליטלו ולנענע.

חסרון או תוספת בד' מינים

צריך ליטול לולב אחד ואתרוג אחד שלש הדסים ושתי ערבות יחד, ולהלן יבואר האם צריך ליטול דווקא כולם יחד, ומה יעשה אם היה חסר לו מין אחד. וכן יבואר האם מותר להוסיף מין אחר על מינים אלו, או ליטול ממינים אלו יותר ממה שצריך.

ד' מינים מעכבים זה את זה, דבעינן לקיחה תמה וכולם מצוה אחת הם, ואם חסר לו מין אחד מהם לא יברך על השאר אפילו אם יודע שאח"כ יבואו לידו כולם, ומ"מ גם אם אין לו כולם יטול מה שיש לו לזכר בעלמא, בין ביום הראשון בין בשאר ימים, (דעת רש"ל שרק הש"ץ יטול וינענע לפני הלל ובשעת הלל בלי ברכה, אבל הא"ר כתב שכולם יטלו וינענעו כמו הש"ץ, וכן משמע מסתימת השו"ע והרמ"א שכל יחיד יכול ליטול לזכר בעלמא). ויזהר לא לכוין לשם מצוה, דיש בזה משום בל תגרע. אכן מה שחידש הט"ז שגם אחרי נטילת הד' מינים אם נוטל את הלולב לחיוב מצוה יזהר שלא יעבור על בל תוסיף ובל תגרע, השיגו עליו כל האחרונים ודעתם שאחרי שקיים את המצוה אין בזה איסור.

אם נטל כל מין בפני עצמו בזה אחר זה יצא, ובלבד שבזמן הברכה יהיו כולם מצוים אצלו, וכתב הרמ"א דהיינו שיהיו כולם לפניו, וביאר המ"ב דהיינו שיהיו סמוכים לו כדי שלא יצטרך להפסיק ביניהם, שהרי מברך ברכה אחת לכולם, (כ"כ המ"א לפירוש הפמ"ג, ומהגר"א משמע שהרמ"א חולק על השו"ע וסובר שאם לא כולם לפניו לא יצא ידי חובה, ולמ"א אין בזה מחלוקת). ויטול הלולב תחילה ויברך עליו, ויהיה דעתו בברכה גם על המינים האחרים. ואם סח ביניהם צריך לברך על כל אחד בפני עצמו, והיינו שעל ההדס יברך על נטילת עץ עבות, ועל ערבה על נטילת ערבה, וכן על אתרוג, ומ"מ טוב שאח"כ יחזור ויטול כולם יחד, ולפ"ז יצטרך לברך על נטילת הדס וערבה ואתרוג בברכה אחת, או דמינא שמדינא צריך לחזור וליטול גם את הלולב וממילא יברך על כולם על נטילת לולב, וצ"ע למעשה.

אם נטל ד' מינים ומצא שלא היה שם הדס או ערבה, או שהיו פסולים, או שנטלם שלא כדרך גדילתם, אם יש לו את החסר בביתו באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים, יקח ד' המינים יחד ויברך על המין החסר (על נטילת ערבה או על נטילת עץ עבות), ואם זה היה ביום הראשון צריך לחזור ולברך שהחיינו בשביל המין החסר, אבל ידי לולב יצא כיון שארבעתם היו בביתו. אבל אם לא היה בביתו הדס או ערבה כשרים בזמן הברכה ואח"כ הביאו לו, גם ידי לולב לא יצא, וצריך לברך על ארבעתם יחד על נטילת לולב, וביום הראשון יחזור ויברך שהחיינו.

אם חסר לו אחד מהמינים לא יקח מין אחר במקומו, שמא יטעו בשאר שנים לחשוב שצריך ליטול מין זה.

בל תוסיף - לא יוסיף מין אחר על ד' המינים משום בל תוסיף, ודעת הב"י שאפילו אם אינו מכוין בהדיא לשם מצות לולב ג"כ אסור, וי"א שרק אם מכוין לשם מצוה עובר בבל תוסיף, וי"א שזה אסור מדרבנן.

הצובע את הלולב בצבע ירוק כדי שיהיה נראה לח, אינו עובר בבל תוסיף (שבות יעקב). ובא"ר מפפק בזה.

איזה מינים יכול לקחת מהם יותר - לא יטול יותר מאתרוג אחד ולולב אחד, דכתיב "פרי עץ וכו'" וכן "כפת תמרים" חסר וי"ו משמע אחד ולא שנים, וי"א שעובר בזה גם על בל תוסיף, אבל בערבה והדס יכול להוסיף כמה שירצה, ויש מי שאוסר להניח הדס שוטה מלבד ג' ההדסים

הכשרים משום כל תוסף, ויש מתירים, (ועיין בסימן תרמ"ו מהו הדס שוטה), ונכון לחשוב לכתחילה שאינו אוגדם לשם מצוה אלא לנוי בעלמא, והמדקדקים אינם מוסיפים על שתי ערבות ושלושה הדסים עבות, ואם יש לו ספק על איזה בד של הדס או ערבה, או שרואה שהעלים רכים מאד ועלולים ליפול, יכול להוסיף כמה שירצה, ואין למדקדק לדקדק בזה.

סימן תרנ"ב

זמן נטילת לולב

נטילת לולב מצוה ביום ולא בלילה, דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון".

כל היום כשר לנטילת לולב, ומ"מ זריזים מקדימים למצוות ונוטלים אותו בבוקר. וזמנו הוא מהנץ החמה, ואם נטלו משעלה עמוד השחר יצא, (ועיין בסימן פ"ט בבה"ל שלדעת כמה אחרונים אינו נקרא עמוד השחר עד שהאיר פני המזרח). ואם צריך להשכים לצאת לדרך נטלו משעלה עמוד השחר אע"פ שאח"כ יקרא הלל בלא לולב, וצריך לנענע בשעה שנוטלו. ואם לא נטלו בשחרית יטלנו אח"כ, ואם לא נטלו עד בין השמשות של היום הראשון, חייב ליטלו משום דהוי ספיקא דאורייתא, אך לא יברך משום שהברכות הם מדרבנן, ואף בשאר הימים אם לא נטלו עד בין השמשות נכון ליטלו, רק זהר שיהיה בלא ברכה.

עיקר מצות לולב בזמן ההלל, כדי לנענע בהודו ובהושיעה נא, וקצת מן המהדרים נוהגים לברך על הלולב בהנץ החמה בתוך הסוכה ולנענע, ואח"כ בשעת ההלל מנענעים עוד.

חיוב מצות לולב- המדקדק יאחזז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת, וכן בשעת התפילה (וכיון שזה מצוה לא מיטריד, אבל שאר דברים אסור לאחזז בשעת התפילה), וכן יחזירנו לביתו. וכתבו האחרונים שהיום מיחזי כיוהרא לעשות כך, אם לא מי שמפורסם למדקדק במעשיו, אך גם היום נוהגים להוליך הלולב בבוקר לביהכ"נ ולהחזירו לביתו בעצמו.

אכילה לפני נטילת לולב

אסור לאכול לפני נטילת לולב, וכן אסור בשאר הדברים שנתבאר בסימן רל"ב שאסור לעשותם לפני מנחה, וטעימה מותרת מדינא אך אין להקל בזה אם לא לצורך גדול. ומי שנמצא בדרך למקום שיש לולב, או שאמור להגיע למקומו לולב, ימתין מלאכול רק עד חצות (ולא עד בכלל), מפני שאסור להתענות, ואפילו ביום הראשון, וי"א שאם מביאים לו לולב א"צ להמתין כלל, כיון שהמביאים יזכירו לו לנוטלו, ומי שליבו חלש ודאי יכול לסמוך על זה. ואם שכח והתחיל לאכול, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק אפילו אם יש שהות ליטלו אח"כ, וה"ה ביו"ט שני בחו"ל, אבל בשאר הימים א"צ להפסיק אא"כ אין שהות ביום ליטלו אח"כ.

וכתב הרמ"א שאם התחיל לאכול יותר מחצי שעה קודם שהגיע זמן חיובו (והיינו עלות השחר), אפילו ביום הראשון א"צ להפסיק אא"כ אין שהות ביום. והט"ז סובר שכיון שבסימן פ"ט פסק הרמ"א שצריך להפסיק לתפילה, כ"ש שביו"ט שבלאו הכי צריך להפסיק בשביל לעשות קידוש דודאי צריך ממילא להפסיק גם בשביל לולב.

ובביכורי יעקב תירץ שהרמ"א מדבר שהפסיק סעודתו לתפילה וקידש וחזר לאכול לפני נטילת הלולב, ולא ברירא תירוצו לדינא שכיון שכבר הפסיק לתפילה והיה חייב גם ליטול לולב אלא ששכח, לא חשיב התחיל בהתר. ואם המתין עד חצות ולא הביאו לו לולב, והתחיל לאכול, נראה שגומר סעודתו ואח"כ נוטלו, דחשיב התחיל בהתר.

סימן תרנ"ג

אסור להריח הדס של מצוה אפילו בשבת, כיון שהוקצה לכל שבעה, ואתרוג של מצוה מן הדין מותר להריח בו, (שכיון שעיקרו לאכילה לא הוקצה אלא מאכילה, משא"כ הדס שעיקרו להריח), אמנם כיון שיש מחלוקת אם מברכים עליו (הנותן ריח טוב בפירות), או שאין מברכים (כיון שאינו עומד לריח אלא למצוה), יש להמנע מלהריח בו בעת נטילתו למצוה, אבל לפני הנטילה או אחריה או בשבת יכול לברך ולהריח, וי"א שיש להמנע מלהריח כל ז' הימים, וע"ע פרטי הדין בסימן רט"ז.

אין ד' המינים נאסרים בהנאה ע"י הכנתם, אלא רק כשהגביהם לצאת בהם, דהזמנה לאו מילתא. וכן לולב של שנה שעברה לא נאסר בשנה זו עד שיטלנו, כמבואר בסימן תרל"ח, ולדעת האחרונים שמפקפקים שם לענין סוכה, ה"ה לענין לולב.

סימן תרנ"ד

נתינת הלולב במים- מותר להחזיר ביו"ט את הלולב למים, וכן מותר להוסיף מים אם צריך, ואף לאשה מותר לעשות כן ומוותרת לטלטלו אע"פ שאינה חייבת בלולב (כיון שהיא יכולה לברך עליו למנהיגו, ואף לדעת הסוברים שאינה יכולה לברך מותרת לטלטלו כיון שיש עליו תורת כלי לגבי אנשים), אבל אסור להחליף את המים, ועיין בסימן של"ו אם מותר להעמידו במים לכתחילה. ובחול המועד מצוה להחליף את המים כדי שהלולב ישאר לח והדר, ומנהג כשר וטוב לתת את הלולב והערבה במים כדי שלא יתייבשו. ובשבת הלולב מוקצה ואסור להוציאו מהמים, ואם שגג והוציאו אסור להחזירו, וכתב הביכורי יעקב שאף שמוקצה שנמצא בידו מותר להניחו היכן שירצה, מ"מ כאן גם המים הוקצו, וכשמניח הלולב בתוכם הוא מטלטל את המים, דשכשוכם זהו טלטולם.

נוהגים לקחת בכל יום מימי חול המועד ערבה חדשה, והוא הידור מצוה. וכתב הביכורי יעקב שיקשור את הערבה מבחוץ, ולא יתחוב את הערבה באגד כיון שע"י ההכנסה וההוצאה תמיד נופלים לפעמים רוב העלים, ובלאו הכי י"ל דלא חשיב אגד כהלכתו אם זה יכול להכנס ולצאת, אלא יפתח הקשר ויכניס ויחזור ויקשור, אמנם ביו"ט אסור לקשור.

סימן תרנ"ה

הבאת לולב ביו"ט מחוץ לתחום

נכרי שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום, מותר ליטלו אפילו מי שהובא בשבילו או אפילו בציוויו, בין ביו"ט ראשון ובין ביו"ט שני, ואפילו הובא

מחוץ ליי"ב מיל (שלכמה פוסקים הוא אסור דאורייתא לישראל), אבל אסור לטלטלו חוץ לד' אמות אא"כ יש בעיר עירוב, ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות. ובשביל זקן וחולה שאינם יכולים לילך לולב, יאמרו לעכו"ם להוליכו אצלם.

מותר **לומר לנכרי להביא מחוץ לתחום**, דהוי שבות דשבות במקום מצוה, אבל אסור לומר לנכרי להביא מחוץ ליי"ב מיל, ובשעת הדחק כשאין לולב אחר בעיר יש להקל, אמנם אם הנכרי יחזור רק ביו"ט שני, אסור לשולחו ביו"ט ראשון מחוץ ליי"ב מיל. ואם יש ספק אם ישיגו מחוץ לתחום אלפים אמה, החיי אדם אוסר לומר לנכרי להביא, ובא"ר מותר בשביל יו"ט ראשון, וכן משמע בבית מאיר. ואם היום הראשון חל בשבת, נחלקו האחרונים אם מותר לומר לנכרי להביא לולב בשביל מחר שהוא יו"ט שני, וכיון שיש ראשונים שסוברים שגם בזמן הזה יש רה"ר דאורייתא, נראה שאפילו לדעת המקילים יותר טוב לומר לנכרי שלא יוציא את הלולב מאותו מקום בשבת. ואם חל יו"ט ראשון ביום א'. משמע מהמ"א והדרך החיים והבית מאיר שיש להקל לשלוח בשבת מחוץ ליי"ב מיל כדי להביאו למחר, ובדאי יש לסמוך על זה במקום הדחק, ודלא כחיי אדם.

אם אין לחבירו לולב והוא מחוץ לתחום, מותר לשלוח לו לולב אם אין לאותו אדם מעות לקנות לולב, אבל אם יש ביכלתו לקנות ופשע ולא קנה, אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך. ובשער הציון נשאר בצ"ע בדיון זה.

ערבה שנתלשה בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני אפילו שלא בשביל ישראל, אסור לטלטלה אפילו אם אין לו אחרת לצאת בה. ואם נתלשה ביו"ט ראשון מותרת בשני, אא"כ חל יו"ט ראשון בשבת.

סימן תרנ"ו

כמה צריך להוציא עבור הידור מצוה

איתא בגמרא (ב"ק ט:): הידור מצוה עד שליש במצוה. ונחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא אם הכונה להוסיף בשביל הגדול או בשביל ההידור, והפוסקים נחלקו כמו מי ההלכה, וכדלהלן. עוד יבואר כמה צריך האדם להוציא מנכסיו עבור קיום מצוה, והאם זה בכלל מה שאמרו חכמים המבזבז אל יבזבז יותר מחומשו.

הדינים דלהלן שייכים בין לענין אתרוג ולולב ובין לענין שיעור ההוצאה עבור שאר מצוות.

איתא בגמרא **הידור מצוה עד שליש במצוה**.

י"מ שכוונת הגמרא שהקונה אתרוג ששיעורו מצומצם (כביצה), ואח"כ מצא אתרוג גדול יותר, מצוה להוסיף עד שליש מדמי הראשון כדי להחליפו בגדול יותר, דחיישינן שמא יתמעט מהשיעור, אבל אם יש לו אתרוג גדול מהשיעור א"צ להחליפו בגדול יותר, ואף אם בעת הקניה יש לפניו גם אתרוג מהודר יותר, א"צ לקנות את המהודר יותר אם שניהם יותר מהשיעור. והמ"א מצדד דה"ה בספר תורה (שגם בו יש שיעור לכתחילה ושיעור בשעת הדחק) או שופר וכדומה. שיעור שליש הוא מלגו (שנים לכל שש), ויש מחמירים שצריך להוסיף שליש מלבר (שלושה לכל שש). ואם המוכר אינו מסכים להחליפו אלא רק למכור את השני, אינו חייב לקנותו ולהחזיק שנים, אא"כ יש לו קונים שיקנו את האתרוג הקטן.

וי"א שכוונת הגמרא שצריך להוסיף שליש במחיר האתרוג עבור אתרוג מהודר יותר, אפילו אם שניהם גדולים יותר מכביצה, ויותר משליש א"צ להוסיף אפילו מי שאין חיינו נדחקים, ומי שמזונותיו מצומצמים נחלקו הפוסקים אם צריך לדחוק חיינו כדי להוסיף שליש בשביל הידור. ואם אחרי שהוסיף שליש מצא אתרוג מהודר יותר, א"צ להוסיף עוד פעם שליש.

מהשו"ע משמע שהוא פוסק להלכה כדעה הראשונה, ומהגר"א משמע שהוא נוטה לדעה השניה, וגם הא"ר מחמיר כדעה השניה, והפני משה כתב שמהירושלמי משמע כדעה השניה.

אם כבר קנה אתרוג פחות מהודר והוא גדול מכביצה, לכו"ע א"צ להוסיף שליש עבור היותר מהודר, כ"כ המ"א בשם פוסקים, אכן הגר"א הביא ירושלמי מפורש שצריך גם להחליף את האתרוג או הלולב (וה"ה שאר מצוות) ולהוסיף עד שליש לנאה הימנו, (ומשמע שנקט כך לדינא).

תוספת יותר משליש- תוספת השליש הנ"ל אין פורע הקב"ה על זה בעולם הזה, כדאמרין "היום לעשותם" ולא היום לקבל שכרם, אבל אם מוסיף יותר משליש, שאינו מצווה על זה, יפרע לו הקב"ה בעולם הזה. וי"א שאיש אמיד שנתן לו הקב"ה הון, צריך להוסיף בשביל הידור אפילו יותר משליש.

מצוה שיש בה חשש פסול והדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, אף שלהלכה כשר, י"ל שבזה לכו"ע צריך להוסיף עד שליש לקנות אחר כדי לצאת בו ידי כל הדעות.

כמה צריך האדם להוציא עבור מצוה

מצות עשה, אפילו מצוה עוברת כגון אתרוג אין להוציא עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ועד עישור נכסיו מחויב להוציא (שנה ראשונה מן הקרן, ומשם ואילך מן הרווח), דגם בצדקה שיעור בינוני הוא מעשר, ואולי במצוה עוברת החיוב הוא חמישית או שישית וכדומה, וא"ל ללמוד מצדקה שהיא מצוה שאינה עוברת, ואף אם יש עניים לפניו הרי גם אחרים יכולים לתת, וא"ל ללמוד מצדקה אלא מה שאין נכון לתת יותר מחומש שמה יעני. בה"ל (ד"ה יותר מחומש).

עוד כתב הבה"ל (ד"ה אפילו מצוה עוברת) שהיה אפשר לומר שמה שהגמרא מביאה לרבותא שרבן גמליאל הוציא אלף זוז בספינה עבור אתרוג משום חיבוב מצוה, היינו משום שמחיר האתרוג מחוץ לספינה לא היה כ"כ יקר, ואין חייבים להוציא יותר מהמחיר הרגיל, אבל מצוה שאפשר להשיגה בשויה כל אדם מחויב בזה אפילו אם יש לו מעט, כמבואר בקידושין כ"ט שגם מי שיש לו רק ה' סלעים חייב לפדות עצמו, וכן מבואר שם לענין עליה לרגל. אכן סתימת כל הפוסקים שא"צ לפזר הון רב עבור שום מצוה בכל אופן, ואף שיש לו עוד הון, ורק עד חומש לכל היותר יוציא, וצ"ל לדבריהם שמה שצריך לפדות עצמו כשיש לו רק ה' סלעים איירי כשהוא מתפרנס ממלאכתו ולא תיגרע פרנסתו ממה שיוציא על המצוה וגם לא תתחזק פרנסתו אם לא יוציא, וכן מוכח מהנמוקי יוסף והרמ"ה שגם מי שחייב נדחקים צריך להוציא עבור הידור וכ"ש למצוה עצמה, והרש"ל חולק וסובר שאפשר שאף לגוף המצוה אינו מחויב מי שחי בדוחק, דאצלו זה נחשב כהון רב, אכן מהגמרא משמע שגם מי שהוא דחוק מחויב בזה.

ולענין **לחזור על הפתחים עבור מצוה**, העולת תמיד והא"ר הביאור ראה מהירושלמי שאין חייבים בזה, וקשה שהרי לנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות מצינו שצריך לחזור על הפתחים, ונראה שהירושלמי סובר שעשית המצוות היא מצוה בפני עצמה, ויש על זה ברכה בפני עצמה, ודלא כהבבלי, ועל זה אומר הירושלמי שא"צ לחזור על הפתחים כדי לעשות בעצמו, ויכול לקנות מאחרים, אבל עבור עצם המצוה לא גרע מנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות שמוכר כסותו כדי להשיגם, ואפילו את"ל שאינו מחויב לחזור על הפתחים כדי להשיג מעות עבור תפילין, עכ"פ מחויב לחזר אחר מי שישאל לו תפילין.

מצות לא תעשה צריך לתת כל ממונו כדי שלא לעבור עליה, אף אם יצטרך אח"כ לחזור על הפתחים, (כיון שהוא עושה מעשה נגד רצון השם יתברך ואינו רק מניעת קיום מצוה), וכ"ש בחייבי כריתות, ועל כן אסור לעבוד בעבודה שמוכרח לעבוד בה בשבת אף אם הדבר נוגע למזונותיו ולמזונות אנשי ביתו. וכתב המ"א שבגיטין במעשה דבר קמצא משמע קצת שמותר לעבור

על לא תעשה מפני אימת מלכות עכו"ם, והאחרונים מפקפקים על זה דהתם היה פיקוח נפש. וביו"ד ר"ב מבואר שלענין שבועה אונס ממון נחשב אונס לענין לומר שאדעתא דהכי לא נדר.

אם יש לו ה' סלעים והוא צריך לפדות את בנו ולקנות אתרוג, יקנה אתרוג, כיון שזו מצוה עוברת, ואם יכול לשאול אתרוג, הפדיון קודם.

הקונה אתרוג ומצא שנרקב, וכן לולב, אם יכול לתלות שזה נעשה אצל המוכר הרי זה מקח טעות, ואם זה ספק המוציא מחבירו עליו הראיה.

הנותן מעות עבור אתרוג ולא עשה משיכה, לדעת הי"א בחו"מ קצ"ט שבמצוה מעות קונות, י"ל דה"ה לענין אתרוג, ושניהם אינם יכולים לחזור.

סימן תרנ"ז

לולב לקטן מדין חינוך- קטן היודע לנענע לולב כדין, והיינו מוליך ומביא מעלה ומוריד אפילו אם אינו בקי ממש בנענועים, אביו חייב לקנות לו לולב כשר כדי לחנכו במצוות, אפילו בשביל שאר הימים שהם דרבנן. והמהרש"ל כתב שיכול לצאת בשל אביו, וכ"כ התוס', וכן משמע בעיטור. וי"א שאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב נפרד, כדי שיעשה הנענועים כדין בשעת הלל עם הציבור. וקטן שאין יודע לנענע אין אביו חייב לחנכו בלולב אפילו אם הוא כבר שית (דלא כאשל אברהם שצייד שחייב). ותינוקות שאינם יודעים לברך, ינענעו את הלולב ודים. וקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות אין חייבים לחנכו, אבל יכול לברך על הלולב אם ירצה.

סימן תרנ"ח

מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא ביום הראשון, וחכמים תיקנו שיהיה הלולב ניטל בכל מקום ז' ימים זכר למקדש.

בשבת אין נוטלים לולב מדרבנן, אפילו אם הוא היום הראשון, גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים. ואסור לטלטל בשבת את הלולב או הערבות או ההדסים (שהרי גם בשבת אסור להריח את ההדסים), ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור (משא"כ שופר שהוא כלי), אבל האתרוג מותר בטלטול כיון שראוי להריח בו, (ומה שנתבאר בסוף סימן תרנ"ג שאין ראוי להריח בו, היינו בשעה שנוטלו לצאת בו, או עכ"פ בחול שראוי ליטלו שיש אומרים שיש להמנע בכל היום משום ספק ברכה, אבל בשבת שאינו נוטלו בודאי ראוי להריח ולברך עליו, ועוד שהרי יכול לברך על פרי אחר ולהריח גם את האתרוג. וי"א שגם בשבת אין לברך על האתרוג, והרוצה לברך בשבת אין למחות בידו).

אסור לתת את האתרוג על בגד אפילו ביום טוב, משום שהוא **מוליד ריח בבגד** והוי כתיקון מנא, ואפילו באינו מתכוין אסור משום דהוי פסיק רישיה, ויש מקילין באינו מתכוין, ובשעת הדחק שאין לו מקום משומר להניח את האתרוג אפשר שיש לסמוך על המקילים, בפרט היכא דלא ניחא ליה כלל שאין ריח בבגד מועיל לו. ולתת על בגד או מוכין שהיה מונח עליהם מערב יו"ט מותר, כיון שכבר נקלט שם הריח.

י"א שהקונה אתרוג ומשלם עליו רק אחרי סוכות אינו עושה כראוי, דכל זמן שלא שילם לא קנאו אלא מדרבנן, ובעינן לכם מדאורייתא, ונכון להזהר בזה, ואם הביאו לחצירו מהני אף אם לא שילם.

מה יעשה מי שאין לו לולב

ביום הראשון אין אדם יוצא בלולב שאול, ועל כן מי שאין לו לולב צריך להזהר לקנות את הלולב כדין כדי לצאת בו, ולהלן יבואר מה נחשב קנין, ומה הדין במתנה על מנת להחזיר.

לולב שאול אין יוצאים בו ביום הראשון, דבעינן "לכם" משלכם, ויש להזהר בזה בכל הד' מינים כולל הערבות, ואם נתנו לו במתנה מותר, ויש בזה כמה חילוקי דינים, וכדלהלן:

אמר למקבל **שיהיה שלו רק עד אחרי שיצא בו** לא יצא, דכיון שנתנו לו לזמן הוי כשאול, והקצות החושן האריך להביא הפוסקים החולקים על זה וסוברים שכל שאמר הנותן בפירוש שהוא מקנה למקבל קנין הגוף, אפילו אמר לזמן קצוב הוי מתנה, ובאתרוג אפילו אם לא אמר בפירוש שנותן קנין הגוף מהני, דאי לפירות מאי קיהיב ליה, אכן בנתיבות הסכים עם השו"ע.

נתנו במתנה ע"מ להחזיר, אם החזירו יצא, ואם לא החזירו או שנפסל בידו לפני שהחזירו לא יצא, אפילו אם נתן לו את דמיו, ואפילו אם נאנס בידו לא יצא (אף לשו"ע דס"ל (חו"מ רמ"א) שפטור מתשלומין, ומשמע מרוב הפוסקים שגם בנאנס לא מועיל שיחזיר לו דמים, והח"א מסתפק אם מועיל שהנותן יאמר הריני כאילו התקבלתי, ובמאירי מבואר שזה מועיל), ואם הלולב אינו בעולם, נראה שמועיל לתת לו לולב אחר כשר ומהודר (ויש חולקים), ואם יש לנותן לולב אחר לצאת בו, מסתבר שמועיל לתת דמים. ואם החזיר את הלולב בערב אחרי זמן המצוה לא יצא, ואם הנותן כבר בירך עליו כשנתנו צריך להחזירו עכ"פ למחרת בזמן המצוה, ואם בניו הסמוכים עליו ודרכם תמיד לברך על לולב שלו עדיין לא בירכו, לא יצא אם לא החזיר באותו יום. ואם החזיר אחרי כל התפילות ובגלל זה לא עשה את הנענועים בהלל בציבור כדרכו תמיד, יש להסתפק אם זה מבטל את המתנה, ולכתחילה ודאי צריך להחזיר קודם הלל. ואם יש לנותן לולב אחר לברך עליו, אפילו אם מחזיר לו ביום השביעי יצא.

כתבו הפוסקים שאם אמר ע"מ שתחזירהו, ולא אמר "לי", יצא אפילו אם החזירו אחרי החג, ד"לי" היינו שהוא ראוי לדבר שעומד, ומ"מ למעשה צ"ע כיון שכמה אחרונים מפקפקים על סברא זו.

המ"א כתב שבסתמא המשאיל אתרוג לחבירו כדי לצאת בו, כוונתו למתנה ע"מ להחזיר, וכ"כ הבית שמואל, אבל הט"ז והבית יעקב פוסקים שלא יצא, ועל כן צריך לחזור וליטול בלי ברכה.

אשה שנתנה לולב במתנה לאחד מאוהביו או קרוביו של בעלה כשבעלה אינו בביתו לא יצא, דשמא לא ניחא ליה אלא במכירה, אם לא שהוא אדם חשוב דזילא מילתא למוכרו לו, כ"כ המ"א, ודעת הביכורי יעקב שבכל גוונא לא יצא, אפילו אם נושאת ונותנת בתוך הבית, ואפילו אם אח"כ הבעל שמע ונתרצה, וצריך לחזור וליטול בלא ברכה, ואפילו במה שהפמ"ג מיקל היכא שהאשה נושאת ונותנת בתוך הבית, ג"כ אין דעת הביכורי יעקב נוחה בזה. ולמכור מותר היכא שדרכה למכור בלא רשות בעלה.

אפשר לתת את האתרוג במתנה ע"מ שלא יקדישנו, דרק היכא שזה הערמה לא הוי מתנה, אבל בלי הערמה הוי מתנה אף שהמתנה היא רק לדבר אחד.

אף אם אינו נותנו לו לשום דבר רק לצאת בו ידי מצות החג ג"כ מהני, וכ"ש שאם אמר לו הרי הוא של במתנה ע"מ שלא תתן אותו לשום אדם, או אפילו באומר לו הרי הוא שלך ואינך רשאי ליתנו לשום אדם, מהני.

נתנו סתם ואין לו עוד אתרוג, הוי כאילו אמר לו ע"מ שתחזירהו לי, ואם לא החזירו לא יצא וכנ"ל, דאומדנא דמוכח שלזה כוונתו, ואפילו אם כבר יצא בו באותו יום, ובשאר הימים הרי אפשר

לצאת בשאול, מ"מ אמדינן דעתו שרוצה לצאת בשלו. וגם בזה לא מהני שיחזיר דמים, ומ"מ אם נאנס בידו כתב רבינו ירוחם שמשמעות בעל העיטור שכיון שלא אמר בפירוש שיחזירנו יוצא בחזרת דמים.

כשמחזיר מתנה ע"מ להחזיר צריך לחזור וליתנו לו במתנה. והנה משמע מהרמ"א שאם לא יחזירו במתנה לא יוכלו הבעלים לצאת בו, ולכאורה באופן זה נתבטלה המתנה למפרע והמקבל לא יצא בו, ואילו הבעלים תמיד יכולים לצאת בו, וצ"ע. ומסתבר עוד שאפילו אם המקבל החזיר בסתמא, הוי כמפרש שמחזיר לו במתנה.

העברת מתנה ע"מ להחזיר לאחר - המקבל מתנה ע"מ להחזיר לכאורה יכול לתת לאחר ובלבד שיוחזר בסוף לבעלים הראשונים, ועיין בביאור הלכה ובשער הציון דעות החולקים בזה. ואם היה מהד' מינים, והוא נתן לאחר ע"מ שיחזיר לבעלים הראשונים, והאחר נתן לאחר וכו', והאחרון החזירו לבעלים, יצא, אפילו אם זה עבר אצל הרבה אנשים, דמסתמא אין הבעלים מקפידים אלא שלבסוף החפץ יוחזר להם בלי פסול. ואם הבעלים עצמו הוצרך לטרוח לקחת את האתרוג מהמקבל האחרון, ואותו מקבל נתנו לו במתנה, יש להסתפק אי מהני, ונראה שהדבר תלוי בטבעו של הנותן ובקפידתו. ואם מחזיר לבעלים ע"י שליח בודאי הוי חזרה, ואף אם מחזיר ע"י נכר או קטן שאינם בני שליחות והקנאה מהני, כיון שהמקבל האחרון דעתו לתת במתנה, והשלוחים עושים מעשה קוף בעלמא. ואם פירש בהדיא שאין לו רשות ליתנו לאחר, אם נותנו לאחר מתבטלת המתנה וגם הוא לא יצא בו. וכן אם יש אומדנא שהנותן מקפיד שלא יטלוהו רבים שמא יופסד לו, אין המקבל רשאי לתת, ובלאו הכי יש אחרונים שמחמירים שבכל גוונא אין המקבל יכול לתת לאחר ללא רשות הנותן.

נתניה לקטן ע"מ להחזיר - אין לתת לקטן ביום הראשון (או ביו"ט שני בחו"ל) לפני שיצא בו, או אם רוצה שהרבים יברכו עליו, לא יתן לקטן לפני שכולם בירכו, (ויש מחמירים בכל גוונא שמא יזדמן אחד שירצה לצאת בו), מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאם החזירו לו אינו מוחזר. ולפי זה אין לברך על לולב של אשתקד אם זוכר שנתנו במתנה לקטן. וי"א שאם הקטן הגיע לעונת הפעוטות דהיינו כבן שש או שבע מותר, דאז מתנתו מתנה מדברי סופרים. ויש להחמיר כדעה ראשונה שלא לתת במתנה לשום קטן, ואפילו במתנה ע"מ להחזיר. ודין זה שייך בכל הד' מינים. ואם נתן לקטן במתנה ע"מ להחזיר, אף שהקטן אינו יכול להחזיר ולא התקיים התנאי, חלה המתנה ואין הנותן יכול לצאת בו, דכל תנאי שא"א לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו בטל. וקטן לדעה ראשונה היינו עד י"ג שנה ויום אחד, והפמ"ג מחמיר מספק בבן י"ג שאין יודעים שהביא ב' שערות, והכתב סופר מותר. עוד כתב הכתב סופר שקטן המוכר אתרוגים, לכתחילה יש למנוע מלקנות, ובדיעבד אם יצא בו אינו חוזר לברך.

אם הנותן מחזיק יחד עם הקטן אין הקטן קונה כלל, ומותר לעשות כך אפילו בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות, וכן יכול לתת לקטן בלי להקנות לו, או שיאמר לו שיהא שלו עד שיצא בו ואח"כ יהיה של הנותן כבתחילה דהוי כשאול, אלא שבכל העצות האלו לא יצא הקטן בנטילה, ולא קיים בו אביו מצות חינוך, וי"א שמצות חינוך מתקיימת גם בשאול, שגם בזה מתחנך הקטן למצוות, וכן משמע במרדכי בשם ראב"ן, וכן משמע מפשטות לשון השו"ע.

שותפים שקנו לולב או אתרוג בשותפות, אין אחד מהם יוצא בו ביום הראשון עד שהשותף יתן לו את החלק השני במתנה, ואפילו בע"מ להחזיר

סגי, (ועיין לעיל מה הדין באמר לו בסתמא טול לך לצאת בו). ואם קנו לצורך מצוה יוצאים בו בסתמא אף שלא הקנו להדיא אחד לחבירו, דכיון שידעו בשעת לקיחה שאינו ראוי ליחלק, הוי כאילו פירשו שכל אחד יהיה כולו שלו בשעה שיקחהו לצאת בו, ע"מ שאח"כ יחזירהו לחבירו, ומ"מ טוב לומר בפירוש שנותן במתנה ע"מ להחזיר.

אחים שקנו אתרוגים לאכילה מתפיסת הבית ונטל אחד מהם אתרוג ויצא בו, אם יכול לאוכלו ואין האחים מקפידים בכך הוי כשלו ויוצא בו, ואם הם מקפידים על אכילתו אינו יוצא בו עד שיתנו לו חלקם במתנה. ואם אחד קנה אתרוג והשני קנה פריש, או שקנו כאחד אתרוג רימון ופריש, אינו יוצא באתרוג עד שיתנו לו את חלקם במתנה, אע"פ שאינם מקפידים על אכילה, דכיון שאין שם עוד אתרוג גם הם רוצים לקיים את המצוה, אבל אם יש שם עוד אתרוג אפילו אם זה שלקח הוא מעולה מהאחרים מועילה מחילתם בסתמא, לפי שאינם מקפידים.

קנית אתרוג עבור הקהל

מה שנוהגים במקומות שאין האתרוגים מצויים שכל הקהל קונים אתרוג בשותפות, בסתמא הוי כאילו פירשו שכל הקהל נותנים חלקם לכל מי שנוטלו לצאת בו ע"מ שיחזירהו להם, ולכתחילה טוב שיכריזו שכל אחד יתן חלקו במתנה ע"מ להחזיר. ואע"פ שכל זה הוא דין גמור, מ"מ כיון שלא כולם יודעים להקנות, כתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אע"פ שאינו מהודר כשל חבירו, ואם אין לו כל הד' מינים, עדיף ליטול משל חבירו מליטול משל הקהל, די"א דבשל קהל לא יצא דשמא אחד מהקהל אין דעתו להקנות חלקו לחבירו, ואף דלא קיימא לן הכי, מ"מ לכתחילה עדיף ליטול של יחיד. וכתב הרמ"א שכל אחד ישתדל לקנות לעצמו, כיון שרוב העולם אינם יודעים להקנות, וכדי לעשות הנענועים כהלכתם, ואפילו אם חל יו"ט ראשון בשבת נכון לעשות כך. עוד כתב הרמ"א שגובים מעות אתרוג לפי ממון, דהידור מצוה מונח יותר על העשירים, ואשה פטורה מלתת לזה אא"כ היא רוצה לברך, ואם בעלה בעיר רק בעלה נותן, ואם יש מנהג שכל המבורך נותן גם היא צריכה לתת אם היא מברכת, ומי שאינו בעיר א"צ לתת. וכתב החיי אדם שגם לפי מנהגינו שכל אחד נותן כמה שירצה, מ"מ נראה שמי שלא נתן כלל והוא יכול לתת לא יצא.

מי שיש לו אתרוג ובעיר אחרת אין להם אתרוג כלל, מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של קהל, וי"א שבזמן הזה שאחרי כמה ימים האתרוג מתקלקל ע"י רוב משמוש בני אדם, אפשר שא"צ לשולחו, והיינו בשאר הימים, דביום הראשון אינו מצוי כ"כ להתקלקל, וגם יכול לברך עליו בבוקר לפני שכולם ימשמשו בו.

סימן תרנ"ט

קריאת התורה ביו"ט - ביום הראשון (וכן ביום השני בחו"ל) מוציאים שני ספרים, בראשון קורים חמשה קרואים פרשת "שור או כשב" שבפרשת אמור, (ואם חל בשבת קוראים ז' קרואים, ובמנחה קוראים שלשה בפרשת וזאת הברכה), ומניחים

את הס"ת השני אצל הראשון ואומרים חצי קדיש, ואח"כ קורא המפטיר בספר השני את קרבנות המוספים "ובחמשה עשר לחודש השביעי" עד "וביום השני". אם התחיל לקרות "וביום השני" מפסיק אפילו באמצע הפסוק, ואם קרא בענין אחר לא יצא, וצריך לקרותה כולה בברכה לפניו ולאחריה, ואם דילג פסוק אחד צריך לחזור, אא"כ דילג את הפסוק "ובחמשה עשר".

הפטרה - ביום הראשון מפטיר בזכריה "הנה יום בא" מפני שיש בה ענין סוכות, וביום השני בחו"ל קורא במלכים מ"ו ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים" מפני שיש בה ענין חנוכת הבית שהיתה באותה אסיפה בחג הסוכות.

סימן תר"ס

סדר הקף הבימה

נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה ולהקיפה פעם אחת בכל יום, וז' פעמים ביום השביעי, זכר להקפות שהיו עושים במקדש מסביב למזבח, דהספר תורה נשאר לנו במקום המזבח, כדאיתא בגמרא שכשקורין סדר הקרבנות הקב"ה מעלה כאילו הקריבום לפניו.

ביום השביעי מוציאים ז' ספרי תורה על הבימה, ויש מקומות שמוציאים את כל הספרי תורה שבהיכל, וכן נוהגים במדינות אלו. רמ"א.

מקיפים לצד ימין, והיינו שהעומדים ממזרח לבימה שהם צריכים להפוך פניהם כלפי הס"ת לפני שיתחילו להקיף פונים לצד צפון שהוא ימין שלהם, ומשם ממשיכים למערב ואח"כ לדרום ואח"כ למזרח, והחזן שעומד ופניו להיכל אין נכון שיהפוך פניו מתחילה שיהיה אחוריו נגד ההיכל, ומ"מ גם הוא מקיף לצפון עם הציבור אף שאצלו הוא דרך שמאל.

בשבת אין מקיפים ואין מוציאים ס"ת לבימה, אלא רק פותחים את ארון הקודש ואומרים הושענות. וי"א שבשבת אין אומרים הושענות, ולא נהגו כן.

מי שאין לו לולב, לדעת השו"ע גם הוא יקיף, ולדעת הרמ"א לא יקיף, וביום שביעי אם אין לולב בעיר יקיפו עם הערבה.

הרמ"א מביא מהב"י שבהושענא רבה מקיפים עם הלולב והערבה יחד. וכתב המ"ב שבסימן תרס"ד כתב הרמ"א שיותר טוב שלא לקחתם יחד, וכ"כ בשם האר"י לקחת את הערבה רק אחרי קדיש תתקבל ולחובטה ה' פעמים בקרקע, והשל"ה כתב להניח את הלולב ולקחת את הערבה כשמגיעים לתענה אמונים.

מי שאירע לו אבל בחג, או מי שהוא בתוך י"ב חודש למיתת אביו או אמו, אינו מקיף, וכן המנהג.

סימן תרס"א

סדר ברכות הקידוש - בליל יו"ט שני לבני חו"ל אומר קידוש, ומיד אח"כ יברך שהחיינו על הקידוש, דעל הסוכה יצא במה שבירך אתמול, שהרי אפילו אם בירך בשעת עשיה יצא, ולכן לא יברך לישב בסוכה לפני שהחיינו. אכן מי שלא אכל בסוכה עד הלילה השני, יברך לישב בסוכה

ואח"כ שהחיינו שהוא על שניהם. וי"א שלעולם מברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו, והרוצה לנהוג כך אין מוחין בידו, ומ"מ כמה בעלי בתים האוכלים בסוכה אחת לא יהיו חלוקים במנהגם.

חסידים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה, להיות נעורים בלילות של חול המועד ולהרבות בזמירות ושבחים, ומרבים בנרות בסוכה בלילות אלו, וכן בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפילות ערבית של חול המועד, וע"ע ביסוד ושורש העבודה מה שהאר"י בזה.

סימן תרס"ב

סדר תפילת יום שני של סוכות

ביום השני וכן בשאר הימים מברכים על נטילת לולב, שאף שהמצוה בשאר הימים היא דרבנן שייך לומר וציוונו, דכתיב "לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך".

אין מברכים שהחיינו ביום השני על הלולב [אף לבני חו"ל], דאף אם היום הראשון היה חול יצא, כפי שיצא אם בירך בשעת עשית הלולב, ואם חל היום הראשון בשבת מברכים שהחיינו ביום השני שאז נוטלו פעם ראשונה, וכן מי שלא נטל לולב עד היום השביעי מברך שהחיינו ביום השביעי, ואם נטל ולא בירך שהחיינו, הפמ"ג כתב שמשמע מהשו"ע שלא יברך ביום אחר, ובאמת אין ראיה מדברי השו"ע, והלבוש והמ"א סוברים שכל שלא בירך שהחיינו יברך ביום אחר ובלבד שיברך בזמן הנטילה, (ושאני מברכת שהחיינו על אוכלי, דהכא דמפסקי לילות מימים כל יום הוא מצוה בפני עצמה), וצ"ע.

מוציאים שני ספרים וקוראים בהם מה שקראו ביום הראשון, ואם התחיל לקרוא למפטיר "מ"וביום השני" אע"פ שגמר וברך אחריה יחזור ויקרא "ובחמשה עשר" ויברך לפני ולאחריה.

מפטירים במלכים "ויקהלו" עד "בהוציאו אותם מארץ מצרים".

סימן תרס"ג

קריאת התורה בחול המועד

בחול המועד בחו"ל קורים ארבעה בקרנות החג שבפרשת פנחס, ואומרים חצי קדיש אחרי הרביעי. לדעת השו"ע ביום הראשון של חול המועד הכהן קורא "וביום השני", והלוי קורא "וביום השלישי", והישראל חוזר וקורא "וביום השלישי", והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", ועל דרך זה קורים בשאר הימים, (וביו"ט שני אין קורים וביום השני, דגנאי לקרות ליו"ט ספק חול). ולדעת הרמ"א הכהן והלוי קורים בספיקא דיומא [הכהן "וביום השני" והלוי "וביום השלישי"], והישראל קורא "וביום הרביעי", והרביעי חוזר וקורא מה שקראו השנים הראשונים, ואם הלוי קרא גם "וביום הרביעי", הישראל קורא "וביום החמישי, והרביעי קורא גם "וביום השני" וגם "וביום השלישי", וביום השביעי הכהן קורא "וביום החמישי" והלוי קורא "וביום השישי" והישראל קורא "וביום השביעי" והרביעי קורא גם "וביום השישי" וגם "וביום השביעי".

ובארץ ישראל שאין שם ספיקא דיומא אין קורים בכל יום אלא קרבן אותו יום ד' פעמים.

בתפילת מוסף מזכירים בחו"ל בכל יום את פרשיות שני הימים המסופקים, כגון ביום הראשון של חול המועד גם "וביום השני" וגם וביום השלישי", ואומרים "ומנחתם" גם אחרי "וביום השני" וגם אחרי "וביום השלישי". ובמוסף בחול אומרים ואת מוסף, ובשבת אומרים ואת מוספי. סימן שלא לטעות במנין הפרים בכל יום, לעולם הפרים והימים ביחד הם י"ד.

סדר ההושענות - בשני הימים טובים הראשונים אומרים למען אמינתך ואבן שתיה, ובחול המועד אערון שועי, אל למושעות, ואדון המושיע, ובשבת אום נצורה. ואם חל היום הראשון בשבת אומר מהיום השני למען אמינתך, אערון שועי, אבן שתיה, אל למושעות, אדון המושיע, ואום אני חומה נדחה לגמרי. ואם חל היום השישי בשבת אומרים למען אמינתך, אבן שתיה, אערון שועי, אום אני חומה, אל למושעות, אום נצורה, ואדון המושיע נדחה. ועיין במחצית השקל טעם סדר זה.

דיני שבת חול המועד סוכות

במעריב ושחרית ומנחה מתפללים תפילת שבת, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה. ובמוסף אומרים אתה בחרתנו וכו' ומפני חטאינו וכו', כיו"ט, ואומרים את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה וכו', וחותרים מקדש השבת וישראל והזמנים.

נוהגים לקרות מגילת קהלת, ואם שמיני עצרת חל בשבת קוראים בשמיני עצרת. רמ"א. וע"ע בסימן ת"ץ.

קריאת התורה - מוציאים ב' ספרי תורה, באחד קוראים "ראה אתה אומר אלי" שמוזכר שם ענין סוכה, ובשני קורא המפטיר בקרנות היום (ובחו"ל קרנות שני ימים משום ספיקא דיומא), ומפטיר ביחזקאל "והיה ביום בא גוג", מפני שמלחמת גוג ומגוג תהיה בתשרי, ומזכיר סוכות באמצע ברכת ההפטרה כמו ביו"ט ראשון, וחותרם מקדש השבת וישראל והזמנים, ולהגרא חותרם מקדש השבת בלבד, ולדבריו ודאי שלא יזכיר סוכות באמצע הברכה.

סימן תרס"ד

סדר יום הושענא רבה

היום השביעי של סוכות נקרא הושענא רבא, מפני שביום זה נוטלים את הערבה שנקראת הושענא, ומרבים ביום זה באמירת הושענות, לפי שבחג נידונים על המים וכל חיי האדם תלויים במים, ויום זה הוא גמר החתימה והכל הולך אחר החיתום, ולכן יום זה שונה בכמה דברים משאר ימי החג.

בליל הושענא רבה נוהגים ישראל להיות נעורים בלילה, וכבר מודפס סדר הלילה. ולענין הזיווג דינו כמו בשבועות, ובליל טבילה ישמש.

כתבו הראשונים שיש סימן בצל הלבנה בליל הושענא רבה מה שיקרה לו או לקרוביו באותה השנה, ויש מי שכתב שאין לדקדק בזה כדי שלא יורע מזלו, וגם בגלל שהרבה לא מבינים דבר זה על בוריו, ויותר טוב להיות תמים ולא לחקור אחרי עתידות.

המדקדקים נוהגים לטבול עצמם קודם עלות השחר כמו בערב יוה"כ, ועדיף לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה.

מרבים קצת בנרות כמו ביו"כ.

כתב הרמ"א שיש נוהגים ללבוש קיטל, והמ"ב כתב שבמדינותינו נהגו ללבוש בגדי שבת, ורק הש"ץ לובש קיטל.

בפסוקי דזמרה מרבים במזמורים כמו ביום טוב, אבל אין אומרים נשמת אלא ישתבח (כיון שבאמת הוא חול), ואומרים מזמור לתודה.

אומרים אין כמוך ושמע ישראל בניגון של יום טוב.

במוסף אומרים קדושת נעריצך כמו ביום טוב, וכן את הקדיש שאחרי מוסף אומרים בניגון של יו"ט.

אין רגילים לעשות מלאכה של חול עד אחרי שיוצאים מבית הכנסת, ויש שגם מסירים מעצמם את הכיס של המעות, ומה שגובים אז מעות אתרוג זה מפני שאז רוב הקהל מתאספים ויש מזה רווח לצדקה.

אם יש ברית אומרים פזמון זכור ברית, לפני אנא אזון חין וכו'. רמ"א. והמ"ב כתב שיותר טוב לאומרו לפני החרוז הבט לברית.

נוהגים להתיר איגודו של לולב, ומקיפים עם הלולב שבע פעמים (כפי שהקיפו ביום זה במקדש ז' פעמים את המזבח), ומרבים תחנונים על המים.

נטילת ערבה בהושענא רבה

מצות ערבה במקדש היא הלכה למשה מסיני, והיו מביאים ערבות בכל יום מימי החג והכהנים זוקפים אותם על צדדי המזבח, ואח"כ היו העם באים ונוטלים אותם משם ומנענעים אותם, והנהיגו נביאים ליטול ערבה בגבולין ביום השביעי (שיש בו יותר קדושה משאר הימים, שהרי ביום זה היו מקיפים ז' פעמים. ולולב תיקנו ליטול ז' ימים כיון שיש לו עיקר מן התורה ביום הראשון אף בגבולין).

נוטלים ערבה בהושענא רבא מלבד הערבה שבלולב, ואין מברכים עליה כיון שזה רק מנהג שהנהיגו נביאים ואינו בתורת תקנה.

נהגו ששמש בית הכנסת מביא ערבה למכור, כמו שהיו שלוחי ב"ד מביאים בזמן שבית המקדש היה קיים.

הקפה עם הערבה - י"א שגם בהושענא רבה מקיפים עם הלולב ולא עם הערבה, וכתב השו"ע שנהגו להקיף גם עם הערבה (כדי לצאת ידי שתי השיטות בגמרא), ועיין לקמן מנהגינו בזה. ואם אין לולב בעיר יקיפו בהושענא רבה בערבה.

שיעור אורך ערבה זו הוא ג' טפחים כשיעור הערבה שבלולב, וכל דבר הפוסל בערבה שבלולב פוסל גם בערבה זו, (ולכן יש להזהר שלא יהיה גזול או יבש, וכמוש כשר, אך לכתחילה טוב שיהיו לחים משום הידור מצוה).

מדינא די שיהיה עלה אחד בבד אחד, אמנם כיון שהדבר מכוער נהגו לעשות הושענות יפים, משום "זה קלי ואנוהו". וטוב לכתחילה שיהיה עכ"פ ג' בדים, ובשם האר"י כתבו לקחת ה' בדים. י"א שאין לקשור את בדי הערבה, אבל הרב משה זכותא חולק וסובר שצריך לקושרם, וכן מנהגינו.

חבטת הערבה - חובטים בערבה על הקרקע או על הכלי פעמיים או שלש, ובשם האר"י כתבו שיחבטו ה' חבטות דווקא על הקרקע, וטוב לחבט תחילה על הקרקע ה' חבטות, ואח"כ יחבטו על הכלים כדי להסיר את העלים ולא יחבטו תחילה על הכלים שמא יוסרו כל העלים ולא יוכל לקיים מצות חבטה על הקרקע. וא"צ להסיר את כל העלים.

כתב הרמ"א שי"א שצריך לנענע את הערבה, ונהגו לנענע ואח"כ לחבט.

לא יאגוד דבר אחר יחד עם הערבה, כדי שיהיה ניכר שזה לשם מצוה, אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש לחציצה. (לפמ"ג משום שרוב החלק בידו נוגע בידו, ובשעה"צ כתב שאין בזה דין חציצה כלל).

אין לצאת ידי מצות ערבה בנטילת הערבה שבלולב, אפילו אם מגביה את הלולב פעם אחת לשם מצות לולב ופעם נוספת לשם מצות ערבה, ואם התיר את אגד הלולב ונטל את הערבה בפני עצמה יצא. וי"א שגם אם נטלה יחד עם הלולב יצא אם הגביה את הלולב פעם נוספת לשם מצות ערבה.

נטילת הערבה עם הלולב - י"א שאין ליטול את הערבה עם הלולב אלא יטלנה רק אחרי שבירך על הלולב ונטלו ונענע בו, ולדבריו אם נטלה עם הלולב בשעה שיוצא בו ידי חובתו עובר על כל תוסף, ורק אחרי הנענוע הראשון יכול ליטלה עם הלולב, וכ"ש בשעת הקפה, (דאחרי קיום המצוה אין איסור בל תוסיף אא"כ מכיון להוסיף על המצוה, וכאן הרי מכיון לשם מצות ערבה ולא לשם מצות לולב). וכתב השו"ע שאינו נראה שיהיה בזה איסור בל תוסיף, ומ"מ אין הפסד לחוש לדבריו. עוד כתב שגם אחרי נטילת הלולב ונענועו צריך לתפוס את הערבה לבדה כדי להכיר שהיא חובה, ובשעת החבטה יטלנה בפני עצמה ויוצא בה ידי חובתו. וכתב הרמ"א שהמנהג הפשוט ליטול את הערבה עם הלולב בשחרית בזמן הנענוע ובשעת הקפה עד שעת החבטה שאז נוטלים אותה לבדה, אך יותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל (כדי לקיים בשלימות מצות ערבה, וגם האר"י הזהיר מאד שלא לחבר את הערבה יחד עם הלולב. וכן נוהגים. מ"ב), ואף הנוטלה עם הלולב יסיר את הלולב מידו אחרי ההקפות ויאחוז רק את הערבה כל זמן שאומרים תחנונים על המים, ומנענעים את הערבות בשעה שאומרים את ההושענות, ואח"כ חובטים אותם.

י"א שאע"פ שזורקים את הערבות שבלולב ושל ההושענות אין לפסוע עליהם, ובחיי אדם כתב שלא יורקם על הקרקע, וזה פלא שהרי קיימא לן שתשמישי מצוה נזרקים, ואולי כוונתו שלא יורקם לאשפה.

י"א שאסור להנות מהערבה לאחר נטילתה דאיתקצאי לכולא יומא, אא"כ התנה עליה מעיקרא, ולכאורה הכונה שיתנה קודם בין השמשות שאינו בודל ממנה כל בין השמשות, אמנם לפי מה שכתב בבכורי יעקב מספיק שיתנה קודם עשית המצוה שלא ייאסר ע"י עשית המצוה כי אינו בודל עצמו מלהנות, (וה"ה לענין הדס שאסור להריח בו כל שבעה משום שהקצו למצותו, מועיל שיתנה לפני עשית המצוה שאינו בודל עצמו מלהנות), והרמ"א כתב שי"א שגם תנאי לא מועיל להתיר להנות באותו יום, ובביאור הלכה מבאר שלכו"ע מועיל בזה תנאי. וכתב הרמ"א שנהגו להצניע את הערבות ולהשתמש בהם לאפית מצות, כדי לעשות בהם עוד מצוה.

י"א שיש להזהר שישראל לא יקצוץ ערבה משדה נכרי, אפילו ברשות הנכרי, דסתם נכרים גזלני קרקע, אלא הנכרי יקצוץ ויתן לישראל, או שישראל יקצוץ ויתן לחבירו. וע"י בט"ז שבזמן הזה לא אמרינן שסתמן גזולים. וע"ע בדין זה בסימן תרל"ז ובסימן תרמ"ט.

ערבות שנקצצו בשבת ע"י נכרי עבור הושענא רבה שחל ביום ראשון, לדעת השו"ע הערבה כשרה אפילו אם הישראל אמר לו שיקצוץ

בשבילו בשבת. ויש אחרונים שסוברים שאין ראייה להקל אלא כשאמר לו בערב שבת שיהיו מזומנות לו במוצ"ש והיה יכול לקצוץ מערב שבת, ולא כשאמר לו לקצוץ בשבת. ולדעת הרמ"א אם ישראל ציוה לקוצצה ויש פרהסיא בדבר, יש להחמיר היכא שיש לו ערבה אחרת, אפילו אם לא אמר לו לקצוץ בשבת, אלא אמר שתהא מזומנת לו במוצ"ש.

סימן תרס"ה

עד מתי האתרוג אסור באכילה - האתרוג אסור באכילה אפילו ביום השביעי לאחר שנעשית מצוותו, ואפילו אם הוא נפסל, שהרי הוקצה לכל שבעה, ובשמיני עצרת מותר, ובחול"ל שעושים ב' ימים טובים של גלויות אסור גם בשמיני, ובתשיעי הוא מותר אפילו אם הוא חל באחד בשבת, ויש אוסרים בזה, ולעת הצורך יש להקל. ואם האתרוג נפסל, לדעת הט"ז יש להקל בשמיני, אבל הקרבן נתנאל חולק עליו, וכ"כ בחידושי הריטב"א. ואם הפריש את האתרוג ליום אחד, או שהפריש ז' אתרוגים לז' ימים, אינו אסור אלא באותו היום עד הלילה, (ובשיטת ריב"ב מסתפק מה הדין לענין בין השמשות). וביום הראשון לפני שהגביהו לצאת בו מותר לאוכלו.

סימן תרס"ו

זמן סתירת ופינוי הסוכה - אין לסתור את הסוכה ביום השביעי בבוקר לאחר האכילה, כיון שכל היום חובתו לישן ולשנן שם, ואם תזדמן לו סעודה צריך לאוכלה שם, אבל מוציאים את הכלים מהסוכה מזמן מנחה קטנה, ומכינים את הבית לכבוד יום טוב האחרון. ובחול"ל שצריך לשבת בסוכה גם ביום השמיני, יפנה כליו ביום השמיני מזמן מנחה קטנה (דקודם לכן אינו ניכר שזה לצורך יום טוב), בזמן שאין דעתו לאכול עוד (דכל היום יש חיוב סוכה).

באיזה אופן מותר לאכול בסוכה בשמחת תורה - מי שאין לו מקום אחר מלבד הסוכה לאכול שם ביו"ט האחרון, צריך לפחות בה (רק לפני השקיעה, שמוא יזדמן לו לאכול בה) מקום ד' טפחים על ד' טפחים, כדי שיהיה ניכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהיה נראה כמוסיף, (אמנם איסור בל תוסיף ממש ליכא, שהרי שלא בזמנו עובר רק כשמתכוון לשם מצוה), ואף שאויר פוסל בג' טפחים, צריך ד' על ד' טפחים כדי שיהיה ניכר. והריטב"א תירץ שנקט ד' טפחים מפני שאז גם כשיש ד' דפנות והסוכה לא נפסלת זה מועיל, ובחול"ל אם רוצה לאכול בה ביום התשיעי אינו יכול לפחות בסוכה מפני שהוא יום טוב, ומה יעשה להכירא, אם היתה קטנה שאסור להניח בה נר בשאר הימים, יניח בה נר, ואם היא גדולה שמותר להניח בה נר יכניס בה קדירות וקערות וכדומה, ואף שאין הסוכה נפסלת על ידי זה, מ"מ יש בזה היכר שאינו יושב בה לשם סוכה. בפמ"ג מסתפק אם יניח בח' או בט' דוקא, והמאמר מרדכי מצדד בט', אבל הרא"ש כותב בח', ואולי כונתו ג"כ בסוף ח'. ואחרי החג מותר לאכול בסוכה וא"צ לפחות בה ואינו נראה כמוסיף.

סימן תרס"ז

הסוכה והפירות שתלה בה לנוי אסורים גם ביום השמיני ובחול"ל גם ביום התשיעי, ואם עיטרה בסדינים המצוירים נוהגים להורידם לבית מפני חשש גנבים או גשמים. ואם חל שבת במוצאי יו"ט האחרון של חג נוהגים שלא להסתפק מנוי הסוכה עד מוצאי שבת, ויש מתירים, וכתב המ"ב שאפשר שהשו"ע לא בא לאסור מדינא (וכן סתם בס"י תרס"ה כהמתירים), אלא רק לומר שנהגו להחמיר.

יש נוהגים בשעת היציאה מן הסוכה לומר יהי רצון שנזכה לישוב בסוכה של לויתן.

הכנה מיום טוב ליום טוב שני

כפי שאסור לעשות בשבת לצורך חול, אפילו דבר שאינו מלאכה, כך אסור לעשות ביו"ט לצורך יו"ט שני, כיון שיתכן שיו"ט שני הוא חול. ופרטי דין זה יבוארו להלן.

אסור להכין בשמיני עצרת לצורך ליל שמחת תורה בחול"ל, דשמא היום התשיעי הוא חול ונמצא יו"ט מכין לחול, וע"ע בזה בסימן תק"ג.

אסור להעמיד את השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, והיינו להניח את הטבלה על הרגלים, אבל להביאם מהסוכה לבית מותר, ואם צריך אותם לצורך היום, או שצריך לסדרם כדי שהבית לא יהיה נראה כחורבה, מותר.

אסור להביא יין מיו"ט לחבירו, ובשעת הדחק כשבליילה לא ימצא יין בקלות מותר, וכן הדין לגבי מים, אבל יביא בעוד היום גדול (דלא מוכחא מילתא, דאפשר שצריך עדיין לצורך היום), ויביא בשינוי, אמנם אין ראייה מזה שגם לצורך חול מותר, ד"ל שרק לצורך מצוה מותר, ולכן אין מציעים את המיטות משבת לחול.

אסור לגלול את הספר תורה משבת ליום טוב, או מיום טוב לחבירו.

סימן תרס"ח

דיני שמיני עצרת

אין לקבוע סעודה בערב שמיני עצרת מזמן מנחה קטנה ולמעלה, כדי שיאכל בלילה לתאבון. וכתב הפמ"ג דה"ה שאין לקבוע סעודה בשמיני עצרת קודם שמחת תורה (בחול"ל) מתשע שעות ולמעלה, ואין דין זה ברור לבטל עונג יו"ט ממי שהוא תאב לאכול מפני חשש שהאכילה בלילה לא תהיה לתאבון, ומ"מ ודאי צריך להזהר שלא לאכול ולהשתכר הרבה עד שאכילת הלילה תהיה עליו למשא, וכ"ש אם יכול להגיע לביטול מצות קידוש ע"י שכרותו.

נוסח הזכרת שמיני עצרת בתפילה - בשו"ע כתב לומר "ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה", והפמ"ג כתב שאומרים עצרת בלי ה'. והנה הרש"ל והט"ז כתבו לומר "שמיני עצרת חג הזה" אבל הלבוש והגר"א וכן הא"ר בשם כמה ראשונים כתבו לומר כמו שכתוב בשו"ע. והרמ"א כתב שנוהגים שלא לומר חג, דלא מצינו שהשמיני נקרא חג, וכמה אחרונים השיגו על דבריו, ועל כן אין לנטות מדברי השו"ע.

אם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו, נחלקו האחרונים אם צריך לחזור, ולכו"ע אם לא סיים את הברכה צריך לחזור לותתן לנו.

ישיבה בסוכה ביום השמיני בחו"ל - בחו"ל אוכלים בסוכה בלילה וביום מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכים לישב בסוכה, ומקדשים, ומברכים שהחיינו (כיון שהוא רגל בפני עצמו). ואחרי אכילת היום המנהג להפדר מהסוכה ויושבים בבתיהם, אמנם אם נזדמנה לו סעודה אפי' בבין השמשות חייב לאוכלה בסוכה. ולענין שינה בסוכה בשמיני עצרת, הרבה אחרונים מצדדים שצריך לישן בסוכה, וכן דעת הגר"א, ויש אחרונים שסוברים שלא כדאי לישן בסוכה בלילה או ביום, דעושה אותו כחול (ובאכילה אינו ניכר, דדרך לפעמים לאכול בצל סוכה שלא לשם מצוה, ויש שכתבו טעם אחר להחמיר בשינה משום שנראה כמוסיף על המצוה, דבשלמא באכילה ניכר ממה שלא מברכים, אבל על השינה בכל הימים לא מברכים), וכן מנהג העולם להקל לענין שינה. וי"א שלדעת הסוברים שאין ישנים בסוכה בשמיני עצרת, ה"ה שלא אוכלים בסוכה פירות, וכן פת פחות מכביצה, והיינו כל דבר שבשאר ימי הסוכות לא מברכים עליו לישב בסוכה, ויש מקילים בזה, וכן מסתברא שיכול לאכול דברים אלו או בסוכה או בביתו. ואין לאכול בסוכה במוצאי שביעי עד הלילה, ואם כבר נטל ידיו ובירך המוציא לא יברך לישב בסוכה, כיון שכבר קיבל שמיני עצרת בתפילה ובקידוש, ואינו מבואר אם מותר לו להמשיך לאכול, ובתוך רבע שעה שלפני צאת הכוכבים אפשר שיש להתיר להמשיך לאכול.

קריאת התורה - בארץ ישראל מוציאים ג' ספרי תורה, באחד קוראים פרשת וזאת הברכה (וכיון שזה שמחת תורה המנהג להוסיף על הקרואים), ובשני קוראים פרשת בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים את הספר תורה השלישי ליד השני ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קוראים ביום השמיני עצרת, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

ובמקום שעושים ב' ימים טובים מוציאים רק שני ספרים, בראשון קוראים חמשה קרואים מכל הבכור, והמ"ב כתב שמנהיגו להתחיל מ"עשר תעשר", (מפני שזה זמן מעשרות ומתנות עניים, ובדיעבד אם בירך על דעת לקרוא כל הבכור א"צ לחזור), ומניחים את הס"ת השני ליד הראשון ואומרים חצי קדיש, והמפטיר קורא בספר תורה השני ביום השמיני עצרת, ובהפטר קוראים "ויהי ככלות שלמה", ומזכירים נשמות ואומרים אב הרחמים, ומחזירים את הספרי תורה ואומרים קדיש, ומכריזים משיב הרוח ומוריד הגשם.

אם שמיני עצרת חל בשבת לכו"ע מתחילים לקרוא מ"עשר תעשר" וקוראים ז' קרואים. ואם סיים הפרשה עם ה' קרואים לא יאמר קדיש, ויחזור ויקרא שני עולים או עכ"פ עולה אחד מלבד המפטיר. ואם כבר אמר קדיש ועדיין לא סילק את הס"ת, יחזור ויקרא ויאמר קדיש פעם שניה, ואם כבר סילק את הספר הראשון יקרא עולה אחד בספר השני וישלים עימו את פרשת עשר תעשר, ואח"כ יקרא למפטיר בחובת היום.

אין לקבוע לשתות יין או שאר משקים המשכרים אחרי מנחה של יו"ט ראשון, מפני שמי ששתה רביעית יין לא יתפלל אף אם הוא יכול לדבר לפני המלך. ובזמן ספק חשיכה אסור לשתות גם משקין שאינם משכרים לפני הקידוש של יו"ט

שני, דאסור לטעום לפני קידוש, וגם אם קידש אסור לאכול פת יותר מכביצה לפני קריאת שמע, אמנם בזה יש ללמד זכות על הרבים שעושים כך, דרבים מדכרי אהדי ולא יבואו לשכוח להתפלל מעריב, אבל יזהרו מלשתות משקה המשכר.

סימן תרס"ט

שמחת תורה

יו"ט אחרון של סוכות (ביום השמיני בארץ ישראל וביום התשיעי בחו"ל) נקרא שמחת תורה, מפני שמסיימים בו את התורה, ושומחים ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה, ובסימן זה יבוארו דיני שמחת תורה, והרבה מנהגים שנהגו לשמחת התורה ולכבוד התורה.

במקום שעושים ב' ימים טובים מקדשים בליל תשיעי ומברכים שהחיינו, ובבוקר מוציאים ג' ספרי תורה וקוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית עד אשר ברא אלוקים לעשות, ומניחים ליד הס"ת השני את הס"ת השלישי ואומרים חצי קדיש, ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול, ומפטירים ויהי אחרי מות משה.

בליל שמחת תורה יקרא את הפרשה שניים מקרא ואחד תרגום, מפני שזה הוא זמנה.

קריאת התורה בליל שמחת תורה - הרמ"א כתב שקוראים בליל שמחת תורה את הפרשיות שרגילים למוכרם כל השנה, כגון ויתן לך, ובימינו המנהג לקרות ג' קרואים בפרשת וזאת הברכה, וצריך לומר קדיש אחרי הקריאה, ואין סומכים על הקדיש שאחרי עלינו משום דהוי הפסק.

חתן תורה וחתן בראשית - מי שקורא סוף התורה נקרא חתן תורה, ומי שקורא בראשית נקרא חתן בראשית, ונהגו למכור פרשיות אלו, וקונים בדמים מרובים, וגם מי שעלה בפרשת וזאת הברכה יכול לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית (אבל חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית באותו בית הכנסת, ואם קוראים חתן תורה ובראשית באותו ס"ת לכאורה אין קפידא, וצ"ע). וראוי להדר אם אפשר שיהיו הקונים מוכתרים בתורה או עכ"פ מגדולי הקהל, וכהן או לוי יכולים לעלות לחתן תורה או לחתן בראשית. וחתני תורה ובראשית קוראים לאחרים לעשות משתה, (וגם אבל בתוך י"ב חודש יכול לאכול בסעודה זו), ונודרים נדרים ונדבות, ובימינו המנהג שכל העולים נודרים נדרים ונדבות לצרכי בית המדרש ולהחזיק לומדי תורה. וכתב הרמ"א (בסוף הסימן) שנהגו לסיים התורה גם על קטן העולה, כיון שבזמן הזה החזן קורא בתורה, (אמנם מעיקר הדין ראוי שיהיה המסיים מוכתר בתורה או עכ"פ אחד מחשובי הקהל, וכנ"ל. מ"ב). ובמקום שיש רק שני ספרי תורה, קוראים בראשון וזאת הברכה, ובשני בראשית, וחוזרים וקוראים בראשון עניינו של יום, וכן עושים בכל מקום שצריך ג' ספרי תורה ויש להם רק שנים, אמנם אם הס"ת הראשון לא נגלל למקום השלישי, עדיף לגלול את השני ולא לעבור על המצוות.

יו"ט אחרון נקרא שמחת תורה מפני ששומחים בו ועושים סעודת משתה לגומרה של תורה (וה"ה לגומרה של מצוה), ויש להרבות בנרות בלילה וביום לכבוד התורה שמוציאים, ומותר לרקוד ביו"ט לכבוד התורה, ולכאורה מותר גם לספק כף אל כף, ויש לשמוח לרבים בכל מה שאפשר בשמחה של מצוה, דלא כיש שמכים ודוחפים אלו לאלו

עד שהשמחה נהפכת לתוגה ח"ו, וגם מונעים שמחה של מצוה, ויש לגעור בהם. ואין לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה.

גם בשמחת תורה אסור לפזר מיני בשמים על הגחלים, וכ"ש שאסור להבעיר פילוע"ר (-אבק שריפה) כדי להשמיע קול לשמחה, ואפשר שבמיני נפט וזפת ג"כ אסור, ומ"מ מותר לשים פילוע"ר בנר בערב יו"ט לפני הדלקת הנר, אע"פ שזה גורם שהנר יכבה בסוף.

הוצאת ספרי התורה - נוהגים להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית את כל הספרי תורה שבהיכל ואומרים שירות ותשבחות. וכל מקום לפי מנהגו. ואם יש בבית הכנסת רק ספרים מועטים, אסור להביא ס"ת מבית כנסת אחר, וי"א שאף שבכל השנה אין להביא ס"ת אא"כ משתמשים בו בקביעות, בשמחת תורה מותר.

הקפות - עוד נהגו להקיף את הבימה עם ספרי התורה, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה. יש מקיפין ג' פעמים ויש ז', והכל לפי המנהג.

ריקודים - מהרי"ק כתב בשם רב האי גאון שרגילים לרקוד ביום זה אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה, ולכן יש להתאמץ בזה לרקד ולזמר לכבוד התורה, והעידו על האריז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה משמוח בכל עוז בשמחה של מצוה, וגם על הגר"א כתבו שהיה מרקד לפני הספר תורה בכל כוחו. ואל יאמר אדם אין זה כבודי וכבוד התורה לרקד לפני העם כאחד הריקים.

רבי העולים לתורה - נהגו להרבות את הקרואים העולים לתורה משום כבוד התורה, וכדי שיזכו כולם בשמחת התורה. וקוראים פרשה אחת הרבה פעמים (עד מעונה אלוקי קדם שמשם אין כופלים אלא קוראים זאת לחתן תורה) ואין איסור בדבר. ונוהגים לקרות שנים יחד, או כהן עם שאר הכהנים ולוי עם לויים, ויש מפקפקים על זה, והא"ר מיישב המנהג, ומ"מ לכתחילה נכון שאחד יברך ויוציא את חבירו, ויכול אחד להוציא חבירו בברכה שלפניה והשני יוציא אותו בברכה שלאחריה, ונכון שחמשת הקרואים הראשונים יהיו אחד אחד כדן יו"ט. ונכון הדבר שיבחרו עשרה אנשים שישמעו את הברכות ויענו אמן, כי נוהגים קלות גדול כשאין עשרה ששומעים קריאת התורה.

כל הנערים - נוהגים לקרות לכל הנערים לתורה, להרמ"א קורין להם פרשת "המלאך הגואל" אבל הלבוש כתב שמברכים אותם ב"המלאך הגואל" בעל פה, וכתב בא"ר שמברכים אותם לפני ברכה אחרונה שלהם, וכן המנהג. וכתב המ"ב שלפני חתן תורה קוראים לכל הנערים מ"ולדן אמר עד מעונה". הגדול מברך והנערים ישמעו ויצאו בברכתו.

ברכת כהנים - אין נוהגים לעלות לדוכן משום דשכיח שכרות, ובפראג נוהגים לעלות למוסף, ויש עולים לשחרית, וכל מקום יעשה לפי מנהגו, ויזהרו שלא ישתו.

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי, משנה ברורה (לפי סדר הדף היומי בהלכה), ספרי מוסר (לפי סדר מבחני דרשו), חפץ חיים ואהבת חסד (לפי סדר הלימוד היומי), וכן את מבחני "לדעת" (דף היומי, משנה ברורה, חפץ חיים, ואהבת חסד), בלמעלה ממאה נקודות הפצה ברחבי הארץ.

כמו כן ניתן לקבלם במייל 7692282@gmail.com